

**2022–2030 M. PLĖTROS PROGRAMOS VALDYTOJOS LIETUVOS RESPUBLIKOS EKONOMIKOS IR INOVACIJŲ MINISTERIJOS
EKONOMIKOS TRANSFORMACIJOS IR KONKURENCINGUMO PLĖTROS PROGRAMOS
PAGRINDIMAS**

PLĖTROS PROGRAMOS PASKIRTIS

Nacionalinio pažangos plano (toliau – NPP) uždavinys, kodas ir pavadinimas

1.4 uždavinys. Perorientuoti pramonę link klimatui neutralios ekonomikos.

1 problema Neišnaudojamas neutralios klimatui ekonomikos potencialas pramonėje.

Pasauliui ir Lietuvai susidūrus su COVID-19 pandemija ir jos padariniais ekonomikai, poreikis užtikrinti darnų ekonomikos vystymąsi nesumažėjo, o priešingai – išaugo. Siekiant darnaus ekonomikos augimo, gerovės augimą siekiama suderinti su darniu aplinkos išteklių panaudojimu. Pajamų augimas ir darbo vietos yra kuriamos investuojant į šiltnamio dujų išmetimo bei taršos mažinimą, energijos ir išteklių panaudojimo efektyvumą, biologinės įvairovės ir ekosistemų paslaugų išsaugojimą. Prie tokių investicijų pereinama kuriant jas palaikančią valstybinę politiką, palaipsniui nukreipiančią kapitalo srautus iš aplinkai žalingų veiklos sričių į ją tausojančias. Ryšių tarp darnios plėtros ir žiedinės ekonomikos tyrimas¹ parodė, kad galima pasiekti darnios plėtros siektinų tikslų, įgyvendinant iniciatyvas, kuriomis siekiama, kad ekonomika taptų labiau žiedinė.

Lietuva, būdama Europos Sąjungos (toliau – ES) valstybė narė, yra įsipareigojusi laikytis ES formuojamos klimato kaitos politikos. ES lygmens strateginiai dokumentai sudaro fundamentalų pagrindą Lietuvos pramonės pokyčiams, kuriais siekiama poveikio klimatui neutralumo. Europos Komisija (toliau – EK) ir ES valstybės narės yra atsakingos už Europos žaliojo kurso politikos perkėlimą į nacionalinius strateginius dokumentus ir teisės aktus, šios politikos vykdymą ir veiksmingą įgyvendinimą. Svarbiausi tokie dokumentai: Europos žaliasis kursas (COM/2019/640) – suderinta neutralaus poveikio klimatui, efektyvaus išteklių naudojimo ir konkurencingos ekonomikos strategija (EK taip pat pristatė strategijos įgyvendinimo priemonių rinkinius ir finansines priemones, kurios padės šalims įgyvendinti žaliąją pertvarką); Naujas žiedinės ekonomikos veiksmų planas (COM/2020/98), pateikiantis darbotvarkę, kuri padės pasiekti švaresnę konkurencingesnę Europą, įtraukti verslo įmones, vartotojus, piliečius ir visuomenines organizacijas ir kuri yra vienas iš svarbiausių žiedinės ekonomikos srities ES lygmeniu dokumentų; Nauja ES pramonės strategija (COM/2020/102)⁵, kuri akcentuoja dvejopos pertvarkos spartinimą apimant žiedinės ekonomikos ir skaitmenizacijos integraciją, valstybių narių ir pramonės įmonių skatinimą taikyti naujausias technologijas, sudarančias sąlygas kurti žiedinių inovacijų kūrimą ir adaptavimą, bei inovatyvių gaminių ir verslo modelių kūrimą. Pramonės transformacija taip pat siejasi ir su kitomis ne mažiau svarbiomis strategijomis, pvz., „Tvari Europos bioekonomika. Ekonomikos, visuomenės ir aplinkos sąsajų stiprinimas“ (COM(2018) 673).

Pagal 2021 m. Lietuvos pramonės žiediškumo analizės² analitinės dalies rezultatus, Lietuvos pasiekimai dideli, nes bendrasis vidaus produktas (toliau – BVP) vienam gyventojui Lietuvoje perkamosios galios standartais 2011 m. sudarė maždaug 67 proc. ES vidurkio, o 2019 m. – 84 proc. ES-27 vidurkio. Tačiau BVP augo linijinės ekonomikos baziniais pagrindais. Klimato kaitos įsipareigojimai verčia iš naujo vertinti situaciją ir perspektyvas – analizė atskleidė, kad 2018 m. duomenimis, atlikus medžiagų srautų analizę metabolizmo pagrindu, tik 3,3 proc. Lietuvos ekonomikos yra žiediška.

¹ Analysis of the relations between circular economy and sustainable development goals (ISSN: 1350-4509, internetinė prieiga: <https://www.tandfonline.com/doi/epub/10.1080/13504509.2019.1666754?needAccess=true>.

² Analysis of Circularity of the Lithuanian Industry (2021), internetinė prieiga: <https://eimin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/pramone/ziedine-ekonomika-klimato-kaita/lietuvos-pramones-perejimo-prie-ziedines-ekonomikos-kelrodis>.

Siekiamas pokytis: išnaudojus ekonomikos transformacijos link neutralios klimatui ekonomikos (įskaitant žiedinės ekonomikos kryptį) potencialą būtų suformuotos sąlygos sumažinti šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekį, racionaliai naudoti išteklius, padidinti darbo vietų kūrimą ir sumažinti visų pramonės šakų išlaidas, didinti nepriklausomybę nuo trečiųjų šalių importo.

Sprendžiama problema ir jos priežastys bendros visai Lietuvos teritorijai (nėra esminių teritorinių (regioninių) skirtumų).

Problema siejasi su Lietuvos Respublikos teritorijos bendrojo plano³ (toliau – LRBP) sprendiniais dėl klimatui neutralios ekonomikos bei ŠESD išmetimo masto: „200. Siekiant transformuoti Lietuvos ekonomiką į inovatyvią, klimatui neutralią, konkurencingą ir aukštą pridėtinę vertę kuriančią ekonomiką, prioritetą iki 2030 m. teikti skaitmeninės žiedinės ekonomikos, naujų verslo modelių, investicijų ir mokslinių tyrimų bei ekonominės infrastruktūros vystymui“; 203.5 „Vystyti šiltnamio efektą sukeliančių dujų (toliau – ŠESD) išmetimo švelninimo programas, padedančias įmonėms taikyti naujas technologijas, kurios padeda mažinti ŠESD išmetimo apimtį“.

Sprendžiamos problemos priežastys (lygiavertės):

1.1. Žemas išteklių panaudojimo efektyvumas.

Remiantis 2022 m. Eurostat duomenimis⁴:

- Lietuvos išteklių našumas 1,4 Eur/kg (2020 m.) yra vienas žemiausių ES (ES vidurkis – 2,23 Eur/kg);
- pakartotinis (žiedinis) medžiagų panaudojimas 2020 m. sudarė 4,4 proc. (ES 27 vidurkis 11,8 proc.) ir, tik dabar pradėjo gerėti (2016 m. buvo 4,6 proc., 2017 m. – 4,5 proc., 2018 m. – 4,3 proc., 2019 m. – 3,9 proc.,).

Lietuvos Ekologinių inovacijų indeksas 2021 m. – 88 balai, ir pagal daugumą subindeksų yra žemesnis už ES vidurkį⁵, Lietuva yra tarp šalių besivejančių ekologines inovacijas.

2018 m. galutinis energijos suvartojimas Lietuvoje padidėjo iki 5,56 tne. Lietuvos energetikos agentūra skelbia, kad pramonės sektoriuje energijos sąnaudos, vertinant gaminio savikainą, išlieka didelės ir yra 20 proc. didesnės negu ES vidurkis⁶.

2010–2015 metais šalies ūkio energijos intensyvumas nuosekliai mažėjo (pirminės energijos – 32 proc., galutinės –31 proc.) ir 2015 metais buvo mažiausias iš trijų Baltijos valstybių – 205 kgne/1 000 eurų (Latvijos – 207 kgne/1 000 eurų, Estijos – 358 kgne/1 000 eurų). Lietuva vis dar atsilieka (apie 70 procentų) nuo ES vidurkio (120 kgne/1 000 eurų).

Pramonės sektoriuje energijos sąnaudos vertinant gaminio savikainą išlieka didelės ir yra 20 proc. didesnės negu ES vidurkis, todėl, norint mažinti energijos sąnaudas ir didinti įmonių konkurencingumą, būtina diegti efektyvesnes ir modernesnes technologijas bei energijos vartojimo vadybos priemones.⁷ Didžioji dalis pramonės sektoriuje sunaudojamos energijos yra (2019 m. duomenimis⁸): gamtinės dujos (55 proc.), elektros energija (14 proc.), nafta (12 proc.) ir centralizuota šiluma (10 proc.). Didėjanti didžiausiųjų energijos vartotojų veikla – pramonės ir transporto sektoriai (suvartojimas

³ 2020 m. birželio 4 d. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas Nr. XIII-3021 „Dėl Lietuvos Respublikos teritorijos bendrojo plano valstybės teritorijos erdvinio vystymo kryptų ir teritorijos naudojimo funkcinių prioritetų patvirtinimo.

⁴ <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables> [2022 m. sausio mėn. duomenimis].

⁵ https://ec.europa.eu/environment/ecoap/indicators/index_en

⁶ <https://www.ena.lt/energijos-vartojimo-efektyvumas/>.

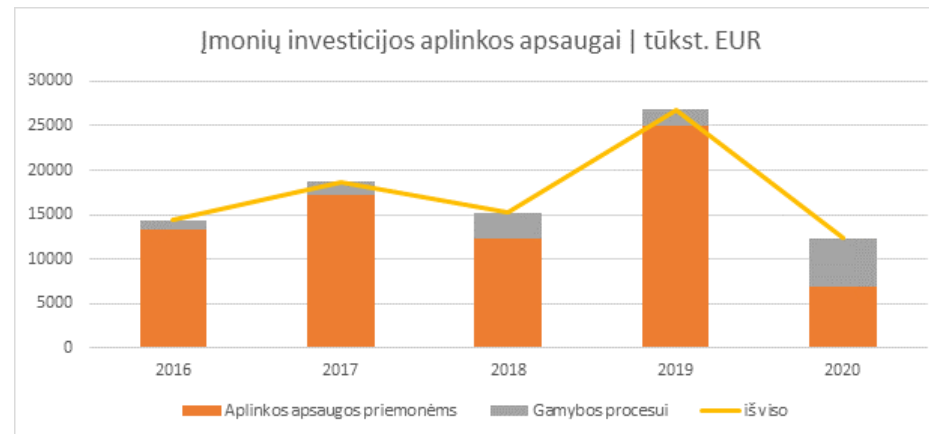
⁷ https://enmin.lrv.lt/uploads/enmin/documents/files/Nacionaline%20energetines%20nepriklausomybes%20strategija_2018_LT.pdf

⁸ Lithuania 2021 Energy Policy Review- Country Report – April, 2021, internetinė prieiga: https://iea.blob.core.windows.net/assets/4d014034-0f94-409d-bb8f-193e17a81d77/Lithuania_2021_Energy_Policy_Review.pdf.

sektoriuose: pramonė 34,8 proc., transportas 32,4 proc.) mažina Lietuvos pastangas pasiekti ženklų energijos suvartojimo sumažėjimą, t. y. pasiekti, kad iki 2030 metų pirminės ir galutinės energijos intensyvumas būtų 1,5 karto mažesnis negu 2017 metais. COVID-19 poveikis trumpam sumažino suvartojimą, bet nesukėlė struktūrinių pokyčių susijusių su transporto ir pramonės efektyvumu.

Aplinkos apsaugos agentūros duomenimis, 2019 m. susidarančių pramoninių atliekų kiekis nuo 2013 m. iki 2018 m. kasmet augo maždaug po 5 proc.⁹

Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis, apdirbamosios gamybos įmonių išlaidos ekologiškesniems gamybos procesų pokyčiams (įranga, susijusi su švaresniais gamybos metodais) yra daug mažesnės nei išlaidos aplinkos apsaugos priemonėms¹⁰ (taršos kontrolės priemonės susidariusiems teršalams surinkti ir iš jų susidarantiems teršalams pašalinti, teršalų sklaidai mažinti, taršos lygiui matuoti, teršalams apdoroti ir pašalinti) (1 pav.).

1 pav. Apdirbamosios gamybos įmonių investicijos aplinkos apsaugai

85 proc. visų Lietuvos gamybinio sektoriaus darbuotojų dirba žemo ir žemo-vidutinio technologinio išsivystymo gamybos įmonėse¹¹, t. y. Lietuvos gamybos įmonės, sukuriančios ~¾ visos Lietuvos gamybos produkcijos, pardavimo pajamų ir pridėtinės vertės, naudoja taršias ir neefektyviai išteklius naudojančias technologijas, o pirmenybę teikia pirminių žaliavų panaudojimui.

Remiantis viešosios politikos tyrimų instituto parengta PPMI studija „Lietuvos pramonės integracijos į Europos ir pasaulio vertės grandines kelrodis“¹² (toliau – PPMI 2021 m. studija), matyti, kad nors Lietuvos pozicija pagal žaliajo augimo rodiklius gera (pvz., pagal bendrą išmetamo CO₂ kiekio ir šių išmetamųjų teršalų produktyvumą), tačiau būdingas silpnas įsipareigojimas išlaikyti tvarumą, silpnas mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros ir inovacijų (toliau – MTEPI) sistemos orientavimasis į ekologiškas technologijas, žemas technologijų įsisavinimas įmonių lygmeniu bei naujausių technologijų prieinamumas. Vadovaujantis PPMI 2021 m. studijos analize, technologijos atnaujinimo dimensijos rodo santykinai palankius kontekstinius

⁹ <https://atliekos.old.gamta.lt/cms/index?rubricId=a6c09f66-2a83-4453-846c-592648a6025c>.

¹⁰ <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize#/> (Rodiklių duomenų bazė → Aplinkosauga ir energetika → Aplinkosauga → Įmonių investicijos aplinkos apsaugai).

¹¹ The Global Competitiveness Report, 2019, World Economic Forum, internetinė prieiga: https://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf.

¹² <https://eimin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/pramone/pramone-4-0/lietuvos-pramonės-integracija-i-strategines-europos-vertes-grandines-1>.

ar struktūrinius technologijos atnaujinimo veiksmus ir kur kas mažesnę technologijos atnaujinimo veiklos intensyvumą kartu su žemesniu internacionalizacijos laipsniu ir silpnu modernizavimu per tiesiogines užsienio investicijas (toliau – TUI) ir pridėtinės vertės grandines (toliau – PVG). Šis pagrindinis bruožas atspindi ir ankstesnes politines pastangas, kurios buvo daug labiau nukreiptos į išorinius veiksmus, t. y. ne į įmones, o į jų aplinką ir dar mažiau – į realius ekonomikos modernėjimo procesus ir vietinių pramonės įmonių integraciją į PVG, taip pat neskiriant didesnio dėmesio PVG, kaip šalies pramonės ir ekonomikos technologijų tobulinimo mechanizmui.

Analizuojant gilumines susidariusios situacijos priežastis akivaizdu, kad sąlygos investicijoms į neutralaus poveikio klimatui technologijas nėra palankios.

Remiantis Europos ekologinių inovacijų švieslentės 2021 m. duomenimis, Lietuva pagal ekoinovacinių veiklų rodiklį (angl. „Eco-innovation activities“) yra priešpaskutinėje vietoje¹³.

PPMI 2021 m. studijoje verslo atstovai pateikė informaciją, kad jų galimybės taikyti panašias veiklas yra ribotos, kadangi dažnu atveju tokią veiklą planuoti, išbandyti ir diegti užtrunka ilgiau kaip 5 metus, o tai didina riziką verslui ir tampa nepatrauklu investavimo požiūriu. Dėl šios priežasties nei verslas nori rizikuoti, nei finansinės institucijos linkusios finansuoti tokius projektus, nes ilgas diegimo laikotarpis suponuoja ilgalaikį finansavimą, o tai nepatrauklu finansinėms institucijoms. Kita vertus, klimatui neutralių investicijų nauda pasireiškia ilguoju laikotarpiu. Siekiant trumpalaikės naudos, šios investicijos yra nepatrauklios privačiam sektoriui.

Rengiant PPMI 2021 m. studiją, ekspertinio vertinimo metu taip pat nustatyta, kad:

- nacionalinėje inovacijų sistemoje prioritetą skiriamas MVI, nors būtent didelės įmonės turi didžiausią poveikį ekonomikos augimui ir klimatui, o MVI (EK skaičiavimais) prisideda prie 64 proc. pramoninės taršos, palyginti su didesnėmis įmonėmis, taip pat yra inertiškos ir atsilieka mažindamos taršą;
- būdingas labai silpnas bendradarbiavimas tarp ūkio subjektų – tai neleidžia pasiekti tam tikros sinergijos pramoninės simbiozės srityje, keistis gera praktika, bendrai dalyvauti dideliuose projektuose ir taip sumažinti, pasidalyti ir pritraukti reikalingas investicijas į neutralaus poveikio klimatui technologijas;
- įmonės vangiai dalyvauja jau veikiančių ir besikuriančių ES industrinių aljansų veikloje, o tai mažina galimybes jungtis į neutralių klimatui technologijų vertės grandines.

Kita giluminė priežastis (daranti įtaką pirminių žaliavų panaudojimo pirmenybei) – tai, kad ne visos įmonės ir vartotojai (tiek tarpinių, tiek galutinių produktų) suvokia pokyčių svarbą.

Akivaizdu, kad natūrali pramonės transformacija link klimatui neutralios ekonomikos per ES siūlomas strategines vertės grandines ar aljansus, be viešųjų intervencijų, mažinant trumpalaikę riziką ir skatinant įmones transformuotis, yra per ilgas ir socialiai rizikingas kelias, norint pasiekti produktyvumo ir žaliavų panaudojimo efektyvumo konvergenciją su ES bei įvykdyti įsipareigojimus dėl klimato kaitos.

1.2. Neproduktyvios ir ateities iššūkių neatitinkančios darbo vietos.

Šiuolaikinėje ekonomikoje nepakanka sisteminiu požiūriu grįstų aplinkos inžinerijos kompetencijų, kurios suteiktų galimybes kurti ir valdyti gamybos ir tiekimo sistemas per visą būvio ciklą (nuo medžiagų išgavimo iki atliekų sutvarkymo) – reikia neutralios ekonomikos (tarp jų žiedinės ekonomikos), žinioms imlių, skaitmeninimą išmanančių ir pan. specialistų (pvz., ekologijos inžinierių). Esamos švietimo programos nepakankamai atitinka šiuo poreikius, įmonėms trūksta iniciatyvos ir paskatų sprendžiant kaip geriau integruoti naujas technologines žinias ir greitai atnaujinti darbo jėgos kompetencijas.

¹³ https://ec.europa.eu/environment/ecoap/indicators/index_en (rodiklis eco-innovation activities)

Kadangi ši priežastis aktuali daugumai kitų šios plėtros programos problemų – platesnė analizė pateikiama prie šios plėtros programos 1.15 uždavinio.

1.3. Trūksta bendro holistinio tarpžinybinio ir ateities poreikius atitinkančio požiūrio.

Lietuvos teisinė aplinka sukurta atsižvelgiant į ES politiką ir jos reguliacinius dokumentus, bet nėra pritaikyta Lietuvos ekonomikos struktūrai. Taip pat vyrauja fragmentacija žiedinės ekonomikos koordinavime: nėra vieningų/kryptingų ekosistemos dalyvių veiksmų, vyksta fragmentiškos iniciatyvos, visos institucijos veikia pagal joms suteiktus įgaliojimus neieškodamos bendro sutarimo. Dabartinė šalies teisinė ir reguliacinė aplinka sukurta linijinės ekonomikos plėtrai. Tai nesuponuoja kryptingų investicijų į palankią pokyčiams infrastruktūrą: kurti naujus produktus ir paslaugas, formuoti žmogiškuosius išteklius, suteikti jiems reikiamas kompetencijas ir kvalifikaciją.

NPP uždavinys, kodas ir pavadinimas

1.5 uždavinys. Skatinti pažangiųjų technologijų ir inovacijų kūrimą, diegimą ir sklaidą.

2 problema – Verslas neišnaudoja skaitmeninio potencialo.

Remiantis ataskaita „2021–2027 m. visuomenės skaitmeninio išankstinio poveikio vertinimo paslaugos“¹⁴:

- nuolatinė mokslo pažanga skaitmeninių technologijų srityje sukuria technologinį spaudimą (angl. „Technology push“) įmonėms, kurios reaguoja keisdamos savo verslo modelius, prekes ir paslaugas. Dėl šių technologijų dramatiškai keičiasi konkurencija – skaitmeninės įmonės tampa vertingiausiomis pasaulyje. Konkurencinį pranašumą geriau apibūdina nebe dydis, o jos greitis reaguojant į technologinius ir vartotojų preferencijų pokyčius. Į skaitmeninius pokyčius reaguoja ir vartotojai – jie vis dažniau renkasi e. parduotuves, dėl informacijos gausos auga jų lūkesčiai dėl produktų ir paslaugų;

- 2020 m. pradžioje prasidėjusi COVID-19 pandemija įrodė, kad krizės akivaizdoje klesti tie, kurie gebėjo integruoti skaitmenines technologijas savo kasdienėje veikloje ir išryškino skaitmeninio spragas: akivaizdų poreikį stiprinti skaitmeninius gebėjimus, nuotolinio darbo įrankių ir duomenų analitikos įmonėse trūkumą, įmonių nepakankamus gebėjimus vykdyti e. prekybą ir pan.

Lietuvos verslo skaitmeniniai gebėjimai nėra pakankami. Pagal Vadybos vystymo instituto (*Institute for Management Development – IMD*) *World Digital Competitiveness Ranking 2020*¹⁵ bendrą Skaitmeninio konkurencingumo indeksą Lietuva 2020 m. užėmė 29-ą vietą (iš 64 valstybių): žinių srityje 25 vietą (plg. 2019 m. – 26-ą), technologijų srityje – 29-ą vietą (plg. 2019 m. – 25-ą), pasirengimo atečiai srityje – 30-ą vietą (plg. 2019 m. – 32-ą). Nors, remiantis Skaitmeninės ekonomikos ir visuomenės indekso 2021 (*Digital Economy and Society Index – DESI*) duomenimis, pagal Skaitmeninių technologijų integracijos indeksą (verslo skaitmeninimas ir e. prekyba) Lietuva 12-ta ir lenkia ES vidurkį, didelė dalis Lietuvos įmonių vis dar nesinaudoja skaitmeninių technologijų teikiama nauda (MVĮ, kurių skaitmeninis intensyvumas bent bazinio lygio, 2020 m. sudarė tik 54 proc. (plg. ES vidurkis 60 proc.); nors e. prekybos apyvarta yra didesnė už ES vidurkį, e. sąskaitų faktūrų naudojimas mažėja ir yra mažesnis už ES vidurkį (2020 m. Lietuvoje 27 proc., ES vidurkis – 32 proc.). Tai atspindi ir įmonių produktyvumo rodikliai – Eurostato duomenimis, Lietuvos darbo našumo rodiklis, skaičiuojamas pagal darbuotojų dirbtų valandų skaičių, 2017 m. siekė 66,3 proc. ES vidurkio, Lietuvos pramonės skaitmeninio kelrodžio 2020–2030 duomenimis, Lietuvos įmonėse neišnaudojamos visos pažangiųjų technologijų teikiamos galimybės, kurios padeda kurti naujoves.

Siekiamas pokytis: Lietuvoje 99,6 proc. įmonių yra MVĮ, todėl ypač svarbu, kad šis segmentas būtų paskatintas pereiti prie skaitmeninių technologijų. Išsprendus problemą artimiausioje kelerių metų perspektyvoje tikimasi pasiekti ES vidurkį.

¹⁴ <https://www.esinvesticijos.lt/lt/dokumentai/2021-2027-m-visuomenes-skaitmeninio-isankstinio-poveikio-vertinimas>.

¹⁵ <https://worldcompetitiveness.imd.org/countryprofile/overview/LT>.

Sprendžiama problema ir jos priežastys bendros visai Lietuvos teritorijai (nėra esminių teritorinių (regioninių) skirtumų).

Problema siejasi su LRBP sprendiniu dėl skaitmeninės infrastruktūros plėtros: „201. Plėtojant skaitmeninę žiedinę ekonomiką, vykdyti verslo ir viešojo sektoriaus skaitmeninimą, duomenų atvėrimą, tobulinti žmonių skaitmeninius gebėjimus, plėsti skaitmeninę infrastruktūrą, diegti naujas technologijas.“

Sprendžiamos problemos priežastys (lygiavertės):

2.1. Skaitmeninių gebėjimų ir žinių trūkumas.

Lietuvoje trūksta darbuotojų, turinčių bent bazinius skaitmeninius gebėjimus (remiantis DESI 2021, 2020 m. tik 56 proc. darbuotojų ir bedarbių turėjo bent bazinius gebėjimus). Dominuojančios mikro ir mažos bendrovės neturi pakankamo išmanymo, kokios skaitmeninio įrangos reikia, kaip optimaliai ją integruoti ir naudoti.

Tai lemia ne tik tai, kad aukštojo mokslo ir profesinio mokymo programos nėra pakankamai patrauklios ir (ar) nepakankamai gerai atitinka verslo poreikius, nėra profesinio orientavimo sistemos (mokymo ir studijų programos nėra pritaikytos skaitmeninimui; parengiama nedaug reikalingų skaitmeninio specialistų; programose nėra modulių, susijusių su skaitmeninimu; ilga studijų trukmė), bet ir kad pačios įmonės menkai investuoja į darbuotojų perkvalifikavimą – remiantis EK ataskaita Lietuvai (2020)¹⁶, tik 11 proc. Lietuvos įmonių savo darbuotojams organizavo informacinių technologijų (toliau – IT) mokymus (plg. ES – 24 proc.).

Be to, nors Lietuvoje didesnė moterų dalis turi aukštesnius nei bazinius gebėjimus visose amžiaus grupėse, aktyviau nei vyrai naudoja internetu kasdieniame gyvenime, tačiau jos sudaro mažesnę informacijos ir ryšių technologijų (toliau – IRT) specialistų dalį (daroma prielaida, kad viena iš priežasčių – itin didelis atotrūkis tarp IRT sektoriuje dirbančių moterų ir vyrų atlyginimų: jie skiriasi ~ 30 proc. ir toks atotrūkis yra dukart didesnis nei vidutinis atlyginimų atotrūkis ekonomikoje)¹⁷.

2.2. Skaitmeninės technologijos įmonėse diegiamos per mažai (infrastruktūra).

Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis¹⁸, 2021 m. įmonių išteklių planavimo sistemą (ERP) naudojo tik 44,8 proc., ryšių su klientais valdymo sistemą (CRM) – tik 32 proc., rinkodaros analizės sistemą (CRM dalis) – tik 21,9 proc. įmonių, debesų kompiuterijos internetu paslaugas pirkė tik 33,6 proc. įmonių.

Remiantis Lietuvos pramonės skaitmeninio kelrodžiu 2019–2030 m.:¹⁹

- technologines naujoves įgyvendinančių įmonių procentas nuo 2010–2012 m. iki 2016–2018 m. išaugo 2,5 karto, tačiau, atsižvelgiant į pagrindines pramonės įmonių investicijų tendencijas, įmonės mažiau dėmesio skiria esamiems gamybos procesams automatizuoti ar mechanizuoti ir naujiems gamybos metodams diegti – 2019 m. tik 14 proc. įmonių planavo investuoti ar investavo į šį tikslą, nors 2008 m. tokias investicijas planavo ar atliko 21 proc.

¹⁶ KOMISIJOS TARNYBŲ DARBINIS DOKUMENTAS. Šalies ataskaita. Lietuva 2020 pridedamas prie KOMISIJOS KOMUNIKATO EUROPOS PARLAMENTUI, EUROPOS VADOVŲ TARYBAI, TARYBAI, EUROPOS CENTRINIAM BANKUI IR EUROGRUPEI 2020 m. Europos semestras. Struktūrinių reformų pažangos vertinimas, makroekonominio disbalanso prevencija ir naikimas ir pagal Reglamentą (ES) Nr. 1176/2011 atliktų nuodugnių apžvalgų rezultatai. {COM(2020) 150 final}.

¹⁷ 2021-2027 m. visuomenės skaitmeninio išankstinio poveikio vertinimas, interneto prieiga:

https://www.esinvesticijos.lt/media/force_download/?url=/uploads/main/documents/docs/112178_2577f6cccccef5c83e14b8b1e05049a34.pdf.

¹⁸ <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize#/> (Rodiklių duomenų bazė → Mokslas ir technologijos → Informacinės technologijos → Informacinių technologijų naudojimas įmonėse → IT sistemos ir jų naudojimas įmonėse → Įmonės, kurios naudoja informacines technologijas → Įmonių naudojamas IT sistemos e.verslui).

¹⁹ [https://eimin.lrv.lt/uploads/eimin/documents/files/Pramon%C4%97s%20skaitmeninio%20kelrodis%202020-2030%20ATNAUJINTAS%20LT\(1\).pdf](https://eimin.lrv.lt/uploads/eimin/documents/files/Pramon%C4%97s%20skaitmeninio%20kelrodis%202020-2030%20ATNAUJINTAS%20LT(1).pdf).

įmonių. Dėl paveldėtos pramonės struktūros Lietuvos gamybos įmonės, palyginti su ES vidurkiu, labai ribotai naudojami įvairiomis „Industry 4.0“ technologijomis (3D spausdinimas, didieji duomenys, pramoniniai robotai);

- įmonėse trūksta sisteminės integracijos (turima skaitmeninė technologinė įranga įgyjama pagal kitas iniciatyvas ir įgyvendinant tam tikrus projektus), kuri užtikrintų skaidrų duomenų perdavimą, taip pat horizontaliąją ir vertikaliąją integraciją įmonėse bei keičiantis duomenimis su kitais bendros vertės grandinės kūrėjais; nors ir prieinami rinkoje, tokie sprendimai dėl savo kainos dažnai būna sunkiai įperkami vietinėms MVĮ);
- pramonėje dominuoja užsakomoji gamyba, o dauguma gamybos įmonių gamina ir (arba) teikia žemos pridėtinės vertės produktus ir (arba) paslaugas. Gamybos prekių dalis 2007–2017 m. sudarė nuo 9 proc. iki 13 proc. bendro eksporto, tarpinių prekių eksportas sudarė apie 50 proc. Viena vertus, tai sukuria verslo siekius automatizuoti ir skaitmeninti savo gamybos procesus, nes kai kurios įmonės užsiima didelio masto panašių produktų serijine gamyba. Kita vertus, kadangi didžioji dalis apdirbamosios produkcijos gamina žemos pridėtinės vertės produktus, Lietuvos įmonės neturi jokių siekių įgyvendinti technologijų tobulinimo procesus, bendradarbiauti su mokslo organizacijomis ir kilti PVG.

2.3. Kvalifikuotų ir specializuotų skaitmeninimo viešųjų paramos paslaugų ir žinomumo apie jas trūkumas.

Remiantis Lietuvos pramonės skaitmeninimo kelrodžiu 2019–2030 m. ir „Visionary Analitics“ 2021–2027 m. visuomenės skaitmeninimo išankstinio poveikio vertinime pateikta analize:

- įmonėms trūksta žinių apie tai, kokios skaitmeninimo įrangos reikia, kaip optimaliai ją integruoti ir išnaudoti;
- įmonių bendradarbiavimas ir ryšių mezgimas nėra efektyvus. Trūksta integravimosi į vertės grandines kompetencijų (tokių kaip skaitmeninių inovacijų centrai);
- sparčiai kintančiomis rinkos sąlygomis trūksta prieinamos infrastruktūros, kurią naudodamos įmonės galėtų išbandyti technologinius procesus, bandymų prototipus, pradėti bandomąją gamybą, kad galėtų įsitikinti planuojamų investicijų grąža. Egzistuoja skaitmeninimo technologijų sklaidos (difuzijos) ir demonstravimo paslaugų prieinamumo spragos (Lietuva, palyginti su kitomis Europos šalimis, atsilieka skaitmeninių inovacijų centrų brandumo požiūriu) – tokiems centrams trūksta apibrėžto įmonėms reikalingų paslaugų paketo (apimančio skaitmeninimo įrangos ir paslaugų diegimą bei įrangos naudojimo mokymus);
- trūksta skaitmeninimo ekspertų, išmanančių ne tik technologinius ir valdymo procesus įmonėje, bet ir gebančių numatyti jų automatizavimo bei skaitmeninio integravimo galimybes, galinčių įmonėms padėti parengti atitinkamą veiksmų planą ir jį integruoti į įmonės trumpalaikę ir ilgalaikę strategiją;
- nepakanka paslaugų susijusių su skaitmeninimo auditais, probleminių sričių identifikavimu, bandymais prieš investuojant, tarpininkavimo su paslaugų teikėjais.

3 problema – Mažos verslo sektoriaus investicijos į mokslinius tyrimus ir eksperimentinę plėtrą.

Išskyrus kelis sektorius (lazerių, biotechnologijų), didžioji dalis verslo vis dar nėra pasirengusi investuoti į mokslinius tyrimus ir eksperimentinę plėtrą (toliau – MTEP)²⁰. Investicijos į MTEP nesiekia ES vidurkio (verslo sektoriuje išleidžiamų lėšų dalis MTEP nuo BVP Lietuvoje 2019 m buvo 3,4 karto žemesnė už ES vidurkį – 0,43 proc. BVP Lietuvoje, plg. 1,46 proc. BVP visoje ES) ir yra vienas iš mažiausių privačių investicijų ES lygio rodiklių. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2020 m. verslo sektoriuje išleidžiamų lėšų dalis MTEP nuo BVP Lietuvoje padidėjo iki 0,56 proc. BVP, tačiau ir šis rezultatas yra 2,6 karto mažesnis nei 2019 m. ES vidurkis. Negana to, Europos inovacijų švieslentės duomenys rodo, kad žinioms imlių

²⁰ https://eimin.lrv.lt/uploads/eimin/documents/files/DG%20REFORM%20LT_Business-science%20cooperation_FINAL%20Report_17122020.pdf.

paslaugų eksporto lygis Lietuvoje 2021 m. siekė tik 4,4 proc. nuo ES vidurkio, vidutinių ir aukštųjų technologijų prekių eksporto reikšmė Lietuvoje 2021 m. siekė 57,9 proc. ES vidurkio.

Siekiamas pokytis: paskatinti verslo imlumą žinioms, formuoti inovacijų politiką, orientuojantis labiau ne į atskirus ekonominius sektorius, o į misijas, kurių siekiant visi sistemos dalyviai veiktų vieningai ir kryptingai, ir užtikrinti verslo ir mokslo bendradarbiavimą, skatinti tiesiogines užsienio investicijas (toliau – TUI) MTEPI srityje, didinti tyrėjų skaičių versle bei auginti kvalifikuotą darbo jėgą.

Sprendžiama problema ir jos priežastys bendros visai Lietuvos teritorijai (nėra esminių teritorinių (regioninių) skirtumų).

Problema siejasi su LRBP sprendiniais: „200. Siekiant transformuoti Lietuvos ekonomiką į inovatyvią, klimatui neutralią, konkurencingą ir aukštą pridėtinę vertę kuriančią ekonomiką, prioritetą iki 2030 m. teikti skaitmeninės žiedinės ekonomikos, naujų verslo modelių, investicijų ir mokslinių tyrimų bei ekonominės infrastruktūros vystymui. Tiesioginės užsienio investicijas pritraukti į apdirbamosios gamybos, gyvybės mokslų ir paslaugų tikslinius sektorius“ ir „202. Vystant inovacijas ir mokslinius tyrimus, didinti įmonių inovacijų vykdymo pajėgumus, kurti kompetencijų centrus, orientuotus į inovacijų vystymą, skatinti aukštojo mokslo institucijų ir įmonių bendradarbiavimą vykdant mokslinius tyrimus, eksperimentinę plėtrą ir inovacijas (toliau – MTEPI) ir komercializuojant sukurtus sprendimus. 202.1. Inovacijas ir mokslinius tyrimus vystyti atsižvelgiant į prioritetinės mokslinių tyrimų infrastruktūros (toliau – MTI) plėtros kryptis, kurios atspindi Lietuvoje nustatytus turimus ar galimus konkurencinius pranašumus. Investuojant į MTI, svarbiausiu prioritetu išliks infrastruktūros atitikimas sumaniosios specializacijos prioritetams, siekiant tikslingiau panaudoti valstybės turimus finansinius išteklius, orientuojantis į didžiausią potencialą turinčius mokslo ir verslo projektus.“

Sprendžiamos problemos priežastys (lygiavertės):

3.1. Nepakankamas Lietuvos verslo imlumas žinioms ir verslo ir mokslo bendradarbiavimui.

Remiantis EK ataskaita Lietuvai²¹, didžioji dalis Lietuvos verslo nėra imli žinioms, o ūkio transformacija į žiniomis grįstos ir aukštos pridėtinės vertės ekonomiką vyksta pernelyg lėtai.

Vienas iš būdų padidinti verslo išlaidas MTEP – skatinti mokslo ir verslo bendradarbiavimą, kuris, remiantis MOSTA 2017 m. atliktu tyrimu²², nėra didelis – dažniausiai bendradarbiavimas baigiasi idėjų formavimo lygmenyje (1–2 technologinės parengties skalės lygmenyse) ir nėra sukuriamas produkto prototipas.

Dažnu atveju pramonės ir verslo atstovai nežino, kiek ir kokių paslaugų teikia mokslo ir studijų institucijos. Mokslo ir studijų institucijos (toliau – MSI) nėra patrauklios bendradarbiavimo su verslu partnerės, nes reta MSI pateikia aiškų ir vartotojui lengvai prieinamą savo paslaugų katalogą, taigi verslininkams nėra aišku, ko jie gali tikėtis. Trūksta sistemingų pastangų ir gebėjimų pristatyti savo paslaugas verslui²³. Tai patvirtina ir 2017 m. MOSTA atliktos apklausa²⁴, kurioje 71 proc. verslo atstovų nurodė, kad jiems trūksta informacijos apie bendradarbiavimo galimybes ir naudą.

²¹ žr. 16 išnašą.

²² https://mosta.lt/images/documents/atasakaitos/Mokslo%20ir%20verslo%20bendradarbiavimo%20MTEP%20srityje%20tyrimo%20rezultat%C5%B3%20ataskaita_MOSTA_2018.pdf.

²³ Visionary Analytics „Veiksmų programos uždavinių, skirtų moksliniams tyrimams, eksperimentinei plėtrai ir inovacijoms skatinti, įgyvendinimo pažangos vertinimo galutinė ataskaita“, interneto prieiga: <https://www.esinvesticijos.lt/lt/dokumentai/veiksmu-programos-uzdaviniu-skirtu-moksliniams-tyrimams-eksperimentinei-pletrai-ir-inovacijoms-skatinti-igyvendinimo-pazangos-vertinimas>.

²⁴ žr. 22 išnašą

Remiantis 2020 m. atlikta Sumanios specializacijos įgyvendinimo stebėsenos ketvirtąją ataskaitą²⁵, verslo vis dar pernelyg menką naudojamą MTEPI infrastruktūrą lemia bendradarbiavimo kultūros nepakankamumas, infrastruktūros fragmentiškumas, kai toje pačioje teritorijoje kelios įstaigos teikia tas pačias paslaugas, tarpusavyje nederina savo veiklą. „Visionary Analytics“ 2017 m. atliktos apklausos²⁶ metu apie 40 proc. įmonių nurodė, kad viešojo atviros prieigos infrastruktūra ir klasteriuose esanti infrastruktūra nėra lengvai prieinama, jos naudojimo paslaugų kaina nėra patraukli.

Įmonės gali vykdyti MTEP veiklą ir naudodamos savo vidinius išteklius, tačiau šiuo metu tam trukdo mažas tyrėjų skaičius ir kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas versle.

2015–2020 m. laikotarpiu bendras MTEP darbuotojų skaičius augo 21 proc. 73 proc. MTEP darbuotojų yra tyrėjai. Tačiau pasiskirstymas pagal sektorius, kuriuose dirba tyrėjai, yra netolygus – 62 proc. jų dirba aukštojo mokslo sektoriuje ir tik ~22 proc. – verslo įmonių sektoriuje (remiantis Lietuvos statistikos departamento 2020 m. duomenimis, tai sudarė 4 389 tūkst. (3,82 tūkst. etatų) MTEP veiklą vykdančių tyrėjų verslo įmonių sektoriuje). Kitų ES šalių kontekste Lietuvos tyrėjų skaičius yra santykinai mažas – sudaro 0,68 proc. visos darbo jėgos (ES vidurkis 0,89 proc.), tai – 18 vieta ES. Tyrėjų skaičius verslo įmonių sektoriuje per pastaruosius 20 metų nuosekliai auga, nors išlieka vienas mažiausių ES. 43 proc. doktorantūros absolventų dirba ne mokslo ir studijų institucijose, tačiau tik maža jų dalis užima tyrėjų pareigas, t. y. daugelis dirba kitą – ne tyrėjų – darbą. Tad problema yra ne tiek mokslo daktarų, įsidarbinančių verslo sektoriuje, skaičius, kiek verslo imlumas žinioms, kuriant darbo vietas tyrėjams.

Lietuvoje taip pat trūksta sisteminių priemonių, skirtų darbo jėgai perkvalifikuoti arba jos kvalifikacijai reikiamose srityse tobulinti. Vykstantys technologiniai pokyčiai, robotizacija, pramonės transformacija ir skaitmeninimas sparčiai didina įgūdžių tobulinimo ar naujų įgijimo paklausą²⁷. Sumanios specializacijos įgyvendinimas taip pat reikalauja visapusiškesnių įgūdžių, ne tik mokslinių, techninių, technologinių, bet ir inžinerinių, programavimo, vadybinių įgūdžių, teisinių procesų, matematinių modelių, duomenų saugojimo ir apdorojimo, operacinių sistemų išmanymo, įgūdžių klinikinių tyrimų srityje ir pan. Todėl, siekiant paskatinti perėjimą prie žiniomis grindžiamos ir didesnės pridėtinės vertės ekonomikos, turi būti investuojama į tas Sumanios specializacijos sričių darbuotojų kompetencijas ir įgūdžius, kurie yra reikalingi MVĮ (dominuojančioms pramonės struktūroje), o investicijos nukreipiamos į įvairių formų ir lygių mokymus. Įgyvendinant Sumanios specializacijos prioritetus (sveikatos technologijos ir biotechnologijos, nauji gamybos procesai, medžiagos ir technologijos, informacinės ir ryšių technologijos) verslininkystės galimybių paieškos procesu metu verslo ir mokslo atstovai identifikuos MVĮ reikalingus specifinius įgūdžius ir atsižvelgiant į tai bus numatomos veiklos.

TUI reikšmingai prisideda prie integravimosi į tarptautines MTEPI vertės grandines, steigiant šalyje įmones, kurios kuria itin specifinės srities sprendimus, kurie tampa sprendinių rinkinio vienu produktui dalimi. Tačiau Lietuvoje stinga aukštą vertę kuriančių ir į MTEP investuojančių kompanijų. 2020 m. viešojo įstaiga „Investuok Lietuvoje“ pritraukė 42 TUI projektus (11 proc. mažiau nei 2019 m., iš kurių tik 5 užsienio kapitalo įmonės vysto MTEP projektus, o 16 planuoja vykdyti MTEP projektus greta savo pagrindinės veiklos). Mažą Lietuvos ir užsienio mokslo, technologijų ir inovacijų (toliau – MTI) infrastruktūros sąveiką rodo ir maža aukštos pridėtinės vertės paslaugų dalis visoje paslaugų eksporto struktūroje, kuri Lietuvoje siekia tik 20 proc. (ES vidurkis siekia 67 proc., Lietuva pagal šį rodiklį yra paskutinė visoje ES).

Apibendrinant yra identifikuojami šie pagrindiniai problemos priežastį lemiantys veiksniai:

- fragmentuota, verslui nepatraukli ir sudėtinga prieiga prie viešųjų, mokslo ir studijų institucijų paslaugų bei jų infrastruktūros;

²⁵ <https://strata.gov.lt/images/tyrimai/2020-metai/inovaciju-politika/20201223-smart-stebesena.pdf>.

²⁶ Žr. 23 išnašą.

²⁷ <https://www.oecd.org/skills/centre-for-skills/OECD-Skills-Strategy-Lithuania-Report-Summary-Lithuanian.pdf>.

- mažas tyrėjų skaičius ir kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas versle. Nėra pakankamai paskatų ilgalaikėms tyrėjų darbo vietoms versle; nėra trumpalaikių tyrėjų pritraukimo į įmones iš MSI ir (arba) užsienio sistemos;
- nepakankamai skatinamos TUI į MTEP pritraukimo galimybės.

3.2. Ribotos galimybės finansuoti MTEP veiklas.

MTEP veikla įmonėse yra susijusi su didele rizika ir šiuo metu egzistuoja nepakankamos priemonės šiai rizikai sumažinti. Naujų ir ypač inovatyvių produktų ar paslaugų kūrimas dažniausiai pasižymi santykinai aukštesnėmis pradinio (prototipinio) laikotarpio sąnaudomis. Nors yra investicijų į pirminius rinkos tyrimus, techninės koncepcijos, modelio ar metodikos parengimą, didžiausiai kaštų dalis neretai tenka bandomosios produkcijos gamybai, ypač kai gaminama santykinai nedaug produkcijos vienetų, naudojamos brangios inovatyvios sudedamosios dalys ar jas reikia gaminti nuo pagrindų.

„PricewaterhouseCoopers“ (PwC) 2017 m. atlikto Verslo finansavimo 2014–2020 metų Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšomis išankstinio vertinimo duomenimis²⁸, pradinei verslo idėjai išstbulinti (finansavimo tyrimams ir pirminei verslo koncepcijai nagrinėti, vertinti ir plėtoti, komandai formuoti, pirminiam prototipui kurti ar pirmiesiems jo bandymams rinkoje (jei taikoma) ir pan.) reikalinga vidutiniškai iki 50 tūkst. Eur suma, tačiau esama teigiančių, kad reikėtų 50–100 tūkst. Eur. Tokios sąnaudos dažniausiai lemia didelę inovatyvios produkcijos/paslaugų kūrimo riziką ir bandomosioms produktų partijoms (ypač inovacijų srityje) skirta infrastruktūra žymiai sumažintų inovacijų riziką. PwC parengtoje ataskaitoje atliktoje apklausoje 78,6 proc. respondentų mano, kad finansavimas prototipams kurti yra reikalingas.

Šiuo metu verslo subjektams, įskaitant startuolius, teikiamų pagalbos priemonių, reikalingų siekiant spręsti su MTEP rizikomis susijusius iššūkius, spektras nepakankamas. Daugelio Lietuvos ir užsienio ekspertų vertinimais, rinkoje trūksta skatinamojo finansavimo (rizikos kapitalo, paskolų, garantijų) inovatyviems didelės rizikos verslo projektams, ypač jų pradinėse ir ankstyvosiose stadijose, taip pat ilgos trukmės (7 metų ir daugiau) projektams. Finansavimo, reikalingo inovacijoms diegti ir veiklai plėsti, trūkumas yra esminė kliūtis, aktuali vienai iš aštuonių Lietuvos MVĮ. Toks rodiklis dvigubai didesnis nei vidutiniškai ES²⁹.

Reprezentatyvios Lietuvos startuolių apklausos³⁰, kurią 2021 m. pabaigoje atliko „Vilmorus“, duomenimis, 41 proc. Lietuvos startuolių didžiausiu savo verslo vystymo trikdžiu įvardina finansinių resursų trūkumą, 28 proc. – nepakankamą valstybės paramą. Atitinkamai, nurodydami ko šiuo metu labiausiai trūksta Lietuvos startuolių ekosistemai, net pusė startuolių nurodė finansinę paramą verslo kūrimui (51 proc.) ir aktyvesnę valstybės institucijų pagalbą (49 proc.), trečdalis (27 proc.) teigia, kad reikia daugiau akceleravimo fondų. Apklausos rezultatai rodo, kad 39 proc. startuolių nėra pasinaudoję nei viena valstybės pagalbos priemone, iš jų net trečdalis teigia, kad esamos priemonės buvo neaktualios.

Lietuvoje į startuolius investuoja tik valstybės lėšomis finansuojami fondai, nėra nė vieno privataus tai darančio rizikos kapitalo fondo (Lietuvoje veikiantys rizikos kapitalo fondai demonstruoja gerus investicijų rezultatus, tačiau fondai yra nedideli ir ilgesnėje perspektyvoje yra rizika, kad vietiniai rizikos kapitalo fondai negalės sėkmingai investuoti į startuolius dėl smarkiai kylančios startuolių valuacijos tarptautiniu ir regioniu lygiu. Vietinių fondų rizikos kapitalo trūkumo priežastis – sunku pritraukti privačių investuotojų lėšas į tokio tipo fondus (pasitikėjimo ir bendrai ekosistemos žinomumo

²⁸ „PricewaterhouseCoopers“ (PwC) *Verslo finansavimo 2014–2020 metų Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšomis išankstinis vertinimas (2017)*, interneto prieiga:

<https://www.esinvesticijos.lt/lt/dokumentai/verslo-finansavimo-2014-2020-metu-europos-sajungos-strukturiniu-fondu-lesomis-isankstinis-vertinimas>.

²⁹ KOMISIJOS TARNYBŲ DARBINIS DOKUMENTAS. Šalies ataskaita. Lietuva 2019 pridedamas prie KOMISIJOS KOMUNIKATO EUROPOS PARLAMENTUI, EUROPOS VADOVŲ TARYBAI, TARYBAI, EUROPOS CENTRINIAM BANKUI IR EUROGRUPEI 2019 m. Europos semestras. *Struktūrinių reformų pažangos vertinimas, makroekonominio disbalanso prevencija ir naikinimas ir pagal Reglamentą (ES) Nr. 1176/2011 atliktų nuodugnių apžvalgų rezultatai*. {SDW(2019) 1014 final}.

³⁰ <https://www.verslilietuva.lt/wp-content/uploads/2020/07/2019-met%C5%B3-veiklos-ataskaita-1.pdf>.

problematika)). Rizikos ir privataus kapitalo subjektai Lietuvoje yra linkę investuoti į santykinai mažiau „rizikingus“ startuolius, todėl reikia fasilituoti vietiniams rizikos fondams investicijų (angl. „fundraising“) procesą. Didesnių rizikos kapitalo fondų iš užsienio pritraukimas į Lietuvos rinką yra sudėtingas tiek dėl jaunos besivystančios ekosistemos nedidelio potencialo, tiek dėl per menko investicijų masto (angl. „ticket size“).

Büllinger et al. (2017) rekomendavo aktyviau dirbti, siekiant pritraukti inovacijas diegiančias TUI, orientuojantis ne tik į naujus, bet ir į jau Lietuvoje veikiančius investuotojus ir siekiant pritraukti tarptautinių įmonių aukštesnės pridėtinės vertės grandinės dalis. Būtina juos taikyti tam, kad Lietuva taptų patrauklesne inovacijų traukos vieta.

Apibendrinant yra identifikuojami šie pagrindiniai problemos priežastį lemiantys veiksniai:

- didelė MTEP veiklų rizika versle ir nepakanka MTEP veiklų riziką mažinančių priemonių, jungiančių į visumą subsidijas, paskolas, mokestines lengvatas ir t. t. (apimant ir plėtos (angl. „scale-up“) etapą);
- nepakankamai startuolių poreikius atliepiančios priemonės.

4 problema Nepakankama inovacinę veiklą vykdančių įmonių dalis nuo visų įmonių.

Lietuvos statistikos departamento duomenimis³¹, įmonių išlaidos inovacinei veiklai 2016–2018 m. sumažėjo nuo 3,8 iki 2,6 proc. nuo visos įmonių apyvartos. Žinių dalis inovacinėje veikloje išlieka maža, o didžioji dalis (beveik 80 proc.) išlaidų inovacinei veiklai skirta įrangai įsigyti. EK duomenimis, 2021 m. aukštos pridėtinės vertės prekių ir žinioms imlių paslaugų smulkiojo ir vidutinio verslo (toliau – SVV) įmonių dalis, palyginti su visu BVP, Lietuvoje siekė 24 proc., visoje ES – 32 proc.

Siekiamas pokytis: išaugs inovacijų paklausa ir pasiūla.

Sprendžiama problema ir jos priežastys bendros visai Lietuvos teritorijai (nėra esminių teritorinių (regioninių) skirtumų).

Sprendžiamos problemos priežastys (lygiavertės):

4.1. Neskatinama inovacijų paklausa ir pasiūla.

Skatinant verslo inovacijas, aktualu užtikrinti technologinės pasiūlos (angl. „technology push“) ir inovacijų paklausos (angl. „demand-pull“) paskatų balansą (Edler, 2013; Nemet, 2009). Pirmuoju atveju inovacijos matomos kaip tiesioginė mokslinės pažangos pasekmė, nulemta įmonių gebėjimų išnaudoti technologines galimybes. Antruoju atveju inovacijos kyla iš rinkos spaudimo. Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis, Lietuvoje 2018 m. technologines inovacijas diegusių įmonių išlaidos inovacinei veiklai nuo 2016 m. krito trečdaliu. Tai signalizuoja apie nepakankamai efektyviai skatinamas produktų ir (arba) procesų inovacijas ir investicijų poreikį inovatyvias SVV įmones, siekiant didinti produktyvumą ir pereiti prie aukštesnės pridėtinės vertės produktų kūrimo.

EK, Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtos organizacijos (toliau – EBPO) ir daugybė kitų ekspertų atliktų studijų pagrindžia, kad MVĮ inovacijų gebėjimai gali būti veiksmingai vystomi skatinant inovacijų paklausą.

Inovatyvieji viešieji pirkimai 2020 m. Lietuvoje sudarė 0,05 proc.³² Statistiniai duomenys atspindi itin žemą inovatyviųjų viešųjų pirkimų įgyvendinimo Lietuvoje lygį. Tokią situaciją lemiančių priežasčių yra keletas. Viešojo sektoriaus darbuotojai nėra skatinami ar motyvuojami įgyvendinti inovacinių projektų, kadangi įvairios viešosios organizacijos inovacijų ir naujų technologijų kūrimo bei pritaikymo neišskiria kaip savo prioritetinių sričių. Griežta institucinė aplinka ir paskatų sistemos trūkumas lemia, kad darbuotojai bijo būti nesuprasti ir nenori rizikuoti įgyvendinti projektų, kurie

³¹ <https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?articleId=9538804>.

³² https://vpt.lrv.lt/uploads/vpt/documents/files/Inovatyvus_viesieji_pirkimai_2011_2021_II_ketv.pdf.

savo veikla ir mastu skirtusi nuo tradicinių viešųjų pirkimų. Be to, viešojo sektoriaus įstaigos dažnai neviseškai supranta inovatyviųjų viešųjų pirkimų galimybes ir jų teikiamą naudą. Inovatyvieji viešieji pirkimai yra suvokiami kaip brangūs ir sunkiai įgyvendinami, todėl dažniausiai yra pasirenkami tradiciniai viešųjų pirkimų metodai. Viešojo sektoriaus organizacijos taip pat pasižymi ribotomis kompetencijomis ir ne visuomet sugeba identifikuoti poreikius ar problemas, kurios galėtų būti sprendžiamos inovatyviais sprendimais. Pagaliau valdžios institucijos taip pat nesukuria tinkamos aplinkos, kuri būtų palanki inovatyviesiems viešiesiems pirkimams įgyvendinti. Valdžios institucijos šiuo metu nepateikia aiškios strateginės vizijos, kaip inovatyvieji viešieji pirkimai šalyje turėtų būti įgyvendinami ir kas turėtų būti atsakingi už jų įgyvendinimą, priežiūrą ar sistemos tobulinimą. Be to, svarbu paminėti ir su viešaisiais pirkimais susijusią administracinę naštą.

Pagrindinės kliūtys, kodėl nevykdomi inovatyvieji pirkimai:

- vis dar trūksta suvokimo, kas yra inovacijų pirkimas, kuo skiriasi ikiprekybinis pirkimas nuo inovatyviojo viešojo pirkimo, kas gali būti įsigyjama;
- konsultacijos ir mokymai daugiausiai rengiami ikiprekybinių pirkimų, o ne inovatyvių viešųjų pirkimų klausimais;
- trūksta žinių apie rinkos tendencijas ir technologijas;
- trūksta projekto valdymo kompetencijų, laiko, finansinių išteklių planavimo;
- perkančiosios organizacijos ir asmenys neturi motyvacijos, kodėl jie turėtų vykdyti inovacijų pirkimus;
- finansinė parama skiriama tik atliekant ikiprekybinius pirkimus.

Apibendrinant yra šie pagrindiniai problemos priežastį lemiantys veiksniai:

- nepakankamai efektyviai skatinamos produktų ir (arba) procesų inovacijos;
- neskatinamas trumpų vertės grandinių formavimasis ir plėtra;
- fragmentuotos arba nesisteminės inovacijų pirkimų paskatos;
- perkančiųjų organizacijų kompetencijoms vystyti skirtų priemonių trūkumas.

4.2. Nepakankamai efektyvi inovacijų paramos ir konsultavimo paslaugų sistema.

Inovacinę veiklą vykdanči ar planuojanti vykdyti tikslinę grupę Lietuvoje, kaip ir bet kurioje valstybėje, nėra vienalytė. Inovatoriams yra reikalingos įvairių tipų paslaugos. Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje stiprių inovatorių vis dar yra santykinai nedaug, inovacijų paramos paslaugos matomos kaip itin aktualios, siekiant paskatinti kuo daugiau subjektų prisijungti prie inovacinės veiklos. Be to, kaip minima Jungtinio tyrimų centro EK Vidaus mokslo tarnybos parengtoje Lietuvai skirtoje ataskaitoje³³, privačiajame sektoriuje galimybės įsisavinti viešąsias MTEPI investicijas, nesustiprinus nematerialiųjų gebėjimų (pvz., pasinaudojant technologijų skautų, partnerių paieškos, idėjų generavimo ir kitomis inovacijų skatinimo paslaugomis), yra ribotos. Šiuo metu inovacijų paramos paslaugos apima tokį paslaugų spektrą kaip konsultacijų teikimas įmonėms, ketinančioms vykdyti MTEPI veiklas, technologijų brokerystė ir žvalgyba, pradedančiųjų įmonių akceleravimas, ekspertinė bei metodinė pagalba įmonėms, ketinančioms dalyvauti dalyvio teisėmis

³³ Mokslinių tyrimų ir inovacijų stebėjimo centro (RIO) 2016 m. šalies ataskaita (2017), internetinė prieiga: https://www.visionary.lt/wp-content/uploads/2017/06/RIO-CR_LT2016_LT.pdf.

ikiprekybiniame pirkime, konsultacijos, orientuotos į klasterių strategijų sukūrimą, jų įgyvendinimo planus, procesų klasterio viduje suderinimą ir pan.

Remiantis „BGI Consulting“ (2018) Lietuvos Respublikos ūkio ministerijos priemonių, skirtų populiarinti inovacijas ir teikti inovacijų konsultacijas bei inovacijų paramos paslaugas, pažangos vertinimo galutine ataskaita³⁴, teikiant šias paslaugas Lietuvos inovacijų paramos sistema susiduria su kompetentingų inovacijų srities (įskaitant nišines specializacijas, tokias kaip technologinis konsultavimas) konsultantų trūkumu. Profesionalių konsultantų prieinamumas verslo įmonėms – viena iš pagrindinių sąlygų MTEPI plėtrai versle, tačiau šiuo metu nėra iniciatyvų ar projektų, leidžiančių vykdyti tęstinio pobūdžio inovacijų konsultantų mokymo, tobulinimo, stažuočių ir mainų su kitomis užsienio ir tarptautinėmis organizacijomis veiklas. Taip pat nėra galimybių pritraukti inovacijų konsultantus iš užsienio, galinčius sukurti papildomos vertės Lietuvos inovacijų ekosistemai. Taip pat šiuo metu vykdomos technologijų pažangos ir inovacijų populiarinimo veiklos neorientuotos į pagalbą keisti supratimą apie inovacijas, skatinti domėjimąsi jomis, vykdyti mokslinius tyrimus ir eksperimentinės plėtros veiklą ir diegti inovacijas. Jos orientuotos į tik į auditorijos informavimą. Įgyvendinant inovacijų marketingo veiklas matyti ryški takoskyra tarp įmonių, kaip galutinių naudos gavėjų, poreikių ir viešinimo veiklų turinio ir formato, o prioritetas teikiamas viešinimo formai, bet ne poveikiui.

Parama startuolių ekosistemai yra vienas svarbesnių aspektų siekiant paskatinti inovacinę veiklą. Remiantis „Visionary Analytics“ (2019) 2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programos 1 prioriteto „Mokslinių tyrimų, eksperimentinės plėtros ir inovacijų skatinimas“ poveikio vertinimu, subsidijų priemonės be mentorystės programos (tokios kaip „Inostartas“), nepakankamai atliepia startuolių ir (arba) veiklą plečiančių įmonių poreikius. Esamos priemonės yra orientuotos į MTEP veiklų finansavimą, tačiau, norint paskatinti MTEP rezultatų panaudojimą ir jų pagrindu sukurtų produktų pateikimą rinkai, būtina skatinti inovacinės veiklos vykdymą.

Tarptautinės organizacijos (EBPO, Tarptautinis valiutos fondas), EK ir nacionaliniai ekspertai vieningai pabrėžia, kad, siekiant proveržio inovacijų politikos srityje, Lietuvai būtina išgryninti ir konsoliduoti institucines mokslo, technologijų ir inovacijų politikos formavimo ir įgyvendinimo funkcijas. Daug agentūrų, kurios atsakingos už gausybę schemų, MTEP ir inovacijų paramos sistemą paverčia sudėtinga, sunkiai prieinama ir naudojama (OECD, 2016, 2021), inovacijų politikos sistema yra per daug fragmentuota, sistema nėra nei efektyvi, nei veiksminga ir veda link viešojo finansavimo išsklaidymo (EK, 2017).

Apibendrinant yra šie pagrindiniai problemos priežastį lemiantys veiksniai:

- fragmentuota verslo akceleravimo sistema;
- nepakankama inovacijų paslaugas teikiančių specialistų kvalifikacija;
- technologinio konsultavimo paslaugų trūkumas;
- nekonsoliduotos inovacinės veiklos skatinimo funkcijos;
- neefektyvios inovacijas populiarinančios priemonės, neefektyvi inovacijų rinkodara.

³⁴ Lietuvos Respublikos ūkio ministerijos priemonių, skirtų populiarinti inovacijas ir teikti inovacijų konsultacijas bei inovacijų paramos paslaugas, pažangos vertinimas (2018), internetinė prieiga: <https://www.esinvesticijos.lt/lt/dokumentai/lietuvas-respublikos-ukio-ministerijos-priemoniu-skirtu-populiarinti-inovacijas-ir-teikti-inovaciju-konsultacijas-bei-inovaciju-paramos-paslaugas-pazangos-vertinimas>.

4.3. Lietuvos MTI sistemos integracijos į tarptautines grandines stoka.

Lietuvos mokslo ir verslo dalyvavimo mastas tarptautinėse MTEPI programose yra ribotas. Lietuvos MSI ir verslas nevysiškai išnaudoja tarptautines programas kaip papildomą finansavimo šaltinį MTEPI veiklai plėtoti. 2020 m. duomenimis³⁵, Lietuvos institucijos įgyvendino 577 projektus, iš kurių koordinavo 104. Nors, lyginant EK skirtas dotacijas, Bendrosios programos 2007–2013 m. ir „Horizonto 2020“ Lietuvai skirtas lėšas, matyti 40,7 proc. augimas, tačiau „Horizonto 2020“ programoje Lietuva pagal šį rodiklį vis dar užima priešpaskutinę vietą ir, turėdama 89 mln. Eur tarp visų ES-27 valstybių, lenkia tik Malta. Pvz., Estija 2014–2020 m. laikotarpiu iš „Horizonto 2020“ programos gavo 243 mln. Eur, arba trigubai daugiau nei Lietuva pagal „Horizonto 2020“ projektų koordinatoriams skirtas lėšas. Taigi Estija Lietuvą lenkia net penkiskart (atitinkamai 146 mln. Eur ir 35 mln. Eur), o ir unikalių dalyvių skaičiumi perpus mažesnė Estija gali pasigirti didesniu (Estija – 823 dalyviai, Lietuva – 577). Nors Lietuvos pareiškėjų paraiškos kokybiškos ir sėkmės reitingas (14,35 proc. nuo pateiktų tinkamų paraiškų) viršija ES vidurkį (12,05 proc.), pagal pateiktų paraiškų vienam gyventojui skaičių nuo Latvijos atsiliekame daugiau nei 2,5 karto, nuo Estijos – daugiau nei 6,5 karto.

Lietuvoje įmonės yra menkai integruotos į vietos klasterius ir į pasaulines vertės grandines, be to, turi ribotą potencialą pritraukti kritinės masės investicijų ir kurti didelio masto inovacijas. Lietuvos klasterizacijos studija (2019)³⁶ rodo, kad Lietuvos klasterių dalyvavimo tarptautinėse iniciatyvose ir tarptautiniuose klasteriuose lygis yra žemas. Lietuvoje iš veikiančių 57 klasterių tik 16 klasterių turėjo narius, užsienyje registruotas įmonės, iš kurių du klasteriai turėjo 8 narius, užsienyje registruotas įmonės, vienas klasteris – tris, likusieji – po 1–2 narius – užsienio įmonės. Europos klasterių bendradarbiavimo (ECCP) platformoje yra užsiregistravę šiek tiek daugiau kaip trečdalis visų Lietuvos klasterių ir tai yra pati populiariausia bendradarbiavimo tikslais naudojama platforma.

TUI reikšmingai prisideda prie integravimosi į tarptautinės MTI vertės grandinės kūrimą, steigiant šalyje įmones, kuriančias itin specifinės srities sprendimus, kurie tampa sprendinių rinkinio vienam produktui dalimi. Ir nors Lietuva pagal verslo sąlygų palankumo indeksą 2020 m. paskelbtoje „Doing Business“ ataskaitoje užima 11-ą vietą pasaulyje, pagal TUI tūkstančiui gyventojų Lietuva keturis kartus atsilieka nuo ES vidurkio. Mažą Lietuvos ir užsienio MTI infrastruktūros sąveiką rodo ir maža aukštos pridėtinės vertės paslaugų dalis visoje paslaugų eksporto struktūroje, kuri Lietuvoje siekia tik 20 proc. (ES vidurkis siekia 67 proc., Lietuva pagal šį rodiklį yra paskutinė visoje ES).

Apibendrinant yra identifikuojami šie pagrindiniai problemos priežastį lemiantys veiksniai:

- trūksta paskatų ir priemonių, padedančių įsijungti į tarptautines vertės kūrimo grandines, dalyvauti tarptautinėse MTI srities programose;
- neskatinama integracija į tarptautinius inovacijų paramos ir konsultavimo paslaugų teikimo tinklus.

NPP uždavinys, kodas ir pavadinimas

1.6 uždavinys. Pritraukti tiesiogines užsienio ir vietines investicijas.

5 problema – Nepakankamai konkurencinga investicijų pritraukimo aplinka.

Remiantis „fDi Markets“ duomenimis, Lietuvoje pritraukiamų TUI projektų (toliau – TUI projektai) skaičius, vertinant pagal bendrą metinio augimo koeficientą, 2015–2019 metais kasmet vidutiniškai augo 9 proc. Toks augimas lėmė, kad Lietuva įsitvirtino kaip Vidurio ir Rytų Europos (toliau – VRE) regiono lyderė pagal santykinį projektų skaičių, tenkantį vienam milijonui gyventojų, o pagal TUI projektų kuriamų darbo vietų, tenkančių vienam milijonui gyventojų, skaičių yra antra VRE regione. TUI projektų skaičiaus rodikliai taip pat buvo 4,2 karto didesni nei Estijoje ir 3,5 karto didesni nei

³⁵ Programos „Horizontas 2020“ statistikos portalas, <https://webgate.ec.europa.eu/dashboard/>.

³⁶ http://klaster.lt/wp-content/uploads/2020/01/Klasterizacijos-studija_2019.pdf.

Latvijoje – Lietuvoje minėtu laikotarpiu užfiksuoti 308 TUI projektai, o Estijoje ir Latvijoje atitinkamai – 73 ir 87 TUI projektai. Visgi 2019 m. augimas sulėtėjo tiek Lietuvoje, tiek visoje Europoje³⁷. Norint išsilaikyti lyderių pozicijoje VRE regione, taip pat siekiant, kad Lietuva iškiltų tarp lyderiaujančių dėl pritrauktų TUI projektų dalies visoje Europoje šalių (Lietuva pagal TUI projektų rinkos dalį, kuri 2020 m. sudarė maždaug 1 proc., yra 19 vietoje Europoje³⁸), reikia stiprinti konkurencinį pranašumą.

VšĮ „Investuok Lietuvoje“ 2021 m. išskirtos Lietuvos silpnybės³⁹, kurios ateityje galėtų lemti lėtėjantį TUI projektų augimą ir silpnėjančią Lietuvos poziciją tarp lyderiaujančių šioje srityje šalių, vertinant konkurencinę investicijų pritraukimo aplinką:

- poreikių neatitinkančios bendrojo ugdymo, aukštojo mokslo, profesinio rengimo ir perkvalifikavimo sistemos (55-a vieta pasaulyje pagal darbo jėgos įgūdžių vertinimą „The Global Competitiveness Report 2019“ reitinge) ir poreikius atitinkančios darbo jėgos trūkumas (124-a vieta pasaulyje pagal tinkamus įgūdžius turinčių darbuotojų suradimo paprastumą „The Global Competitiveness Report 2019“ reitinge);
- prastai tarptautiniuose reitinguose vertinamas šalies patrauklumas siekiamiems pritraukti užsienio talentams (112-a vieta pasaulyje pagal užsieniečių įdarbinimo paprastumą „The Global Competitiveness Report 2019“ reitinge);
- tarptautinių elektroninių ryšių jungčių, reikalingų stambiems duomenų centrums, trūkumas;
- didesnių kaip 10 ha atskirų sklypų su išvystyta infrastruktūra gamybos projektams vystyti trūkumas;
- investicijoms iš anksto parengtų pastatų trūkumas;
- prastai vertinama reguliarių verslo skrydžių patogiu laiku geografinė ir žemas oro uostų išvystymo lygis (87 vieta pasaulyje pagal oro uostų jungčių skaičių ir 57 vieta pasaulyje pagal oro transporto paslaugų kokybę „The Global Competitiveness Report 2019“ reitinge);
- dalis darbo kodekso nuostatų yra nekonkurencingos (dėl komandiruočių apskaitos, darbo valandų naktį ribojimo ir kitos);
- didelė gamybos projektų įgyvendinimo reguliacinė našta (teritorijų planavimo, statybos leidimų išdavimo, priežiūros ir užbaigimo, veiklos poveikio aplinkai ir visuomenės sveikatai vertinimo ir kito investicijų projekto gamybos sektoriuje vystymo reguliavimo naštos išlaidos sudaro 37 mln. eurų, iš kurių didžiausią dalį sudaro prisitaikymo išlaidos (99,87 proc. visų reguliavimo išlaidų, remiantis Teisinio reguliavimo tinkamumo patikros gamybinių projektų vystymo srityje ir reguliavimo naštos ūkio subjektams vertinimo ataskaita, 2019);
- sudėtingos migracijos procedūros (112 vieta pasaulyje pagal užsieniečių įdarbinimo paprastumą „The Global Competitiveness Report 2019“ reitinge);
- nuo pirmaujančių ES valstybių atsiliekanti verslo aptarnavimo viešojo administravimo subjektuose kokybė (2019 m. Pasaulio banko valdžios efektyvumo indekse Lietuvai užima 36 vietą tarp 204 valstybių);
- mažas vietinės rinkos potencialas (76 vieta pasaulyje pagal rinkos dydį „The Global Competitiveness Report 2019“ reitinge);
- Lietuva yra didesniu atstumu nei dauguma kitų VRE šalių nutolusi nuo dalies gamybos tarptautinių vertės grandinių;
- aukštas darbo jėgos apmokestinimas (131 vieta pasaulyje pagal darbo santykių mokesčius „The Global Competitiveness Report 2019“ reitinge);
- vidutinis inovacijų potencialas (19 vieta ES inovacijų švieslentėje);
- ribotas vietinių tiekėjų gamybos sektoriuje potencialas (pažangiųjų ir vidutiniškai pažangių technologijų gamybos sektoriuose dirbančių asmenų dalis nuo visų užimtų gyventojų 2019 m. Lietuvoje sudarė 2,4 proc., tai buvo antras žemiausias rodiklis tarp VRE šalių);

³⁷ The fDi Report 2021, interneto prieiga: <https://fdi-report-2021.fdiintelligence.com/>.

³⁸ https://assets.ey.com/content/dam/ey-sites/ey-com/en_gl/topics/attractiveness/ey-europe-attractiveness-survey-2021-hr-v1.pdf.

³⁹ Silpnybės įvardintos jų neprioretizuojant.

- žemas tyrimų institucijų atradimų komercinimo lygis (48 vieta pasaulyje pagal žinių rezultatų rodiklį „Global Innovation Index 2020“ reitinge);
- mažiausia tarp ES valstybių narių pažangiųjų ir vidutiniškai pažangių technologijų gamybos ir žinioms imlių paslaugų sektoriuose dirbančių asmenų dalis nuo visų užimtų gyventojų;
- remiantis 2019 m. atliktu Lietuvos žinomumo ir reputacijos tikslinėse užsienio šalyse ir šalies gyventojų Lietuvos vertinimo tyrimu, 72 proc. apklaustų asmenų nežinojo daugiau informacijos apie Lietuvą nei geografinė vieta.

Siekiamas pokytis: investicijų sukelta technologijų pažanga ir iš jos kylantis produktyvumo augimas sudarys sąlygas ilgalaikiam ekonominiam augimui.

Sprendžiama problema ir jos priežastys bendros visai Lietuvos teritorijai (nėra esminių teritorinių (regioninių) skirtumų).

Problema siejasi su LRBP sprendiniais: „200. Siekiant transformuoti Lietuvos ekonomiką į inovatyvią, klimatui neutralią, konkurencingą ir aukštą pridėtinę vertę kuriančią ekonomiką, prioritetą iki 2030 m. teikti skaitmeninės žiedinės ekonomikos, naujų verslo modelių, investicijų ir mokslinių tyrimų bei ekonominės infrastruktūros vystymui. Tiesiogines užsienio investicijas pritraukti į apdirbamosios gamybos, gyvybės mokslų ir paslaugų tikslinius sektorius“ ir „203. Siekiant darnios miestų ekonomikos ir įgyvendinant sukuriama pridėtinės vertės struktūrinius pokyčius, vystyti infrastruktūrą ekonominei veiklai: laisvasias ekonomines zonas (toliau – LEZ), pramonės parkus bei viešuosius logistikos centrus (toliau – VLC). Šie objektai užtikrina ekonominių veiklų plėtrą regioniniuose ir metropoliniuose urbanistiniuose centruose. 203.1 Vystyti esamus pramonės parkus Alytuje, Pagėgiuose, Radviliškyje, Šiauliuose, Ramygaloje ir Kaune. Jei ekonomiškai pagrįsta, steigti pramonės parkus ir kituose urbanistiniuose centruose. 203.2. Vystyti esamas LEZ Akmenės, Kauno, Kėdainių, Klaipėdos, Marijampolės, Panevėžio, Šiaulių teritorijose. 203.3. Siekiant pritraukti stambius investuotojus ir naujas gamybos įmones, taip pat išnaudojus esamą pramonės parkų ir LEZ teritorijų plotą, kurti naujas pramonines teritorijas Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Panevėžio ir Alytaus regionuose. Stambiems investuotojams teritorijos parenkamos ir vystomos nepriklausomai nuo LEZ ir pramonės parkų užimtumo. 203.4. Jei iki 2030 m. bus priimtas sprendimas, kad naują oro uostą tarp Vilniaus ir Kauno statyti netikslinga, šiam objektui rezervuota teritorija gali būti panaudota pramonės paskirčiai – plyno lauko investicijoms pritraukti.“

Sprendžiamos problemos priežastys (5.1 svarbiausia, 5.2–5.6 – lygiavertės):

5.1. Sklypų su išvystyta infrastruktūra trūkumas.

VšĮ „Investuok Lietuvoje“ 2020 m. LEZ stebėsenos ataskaitos duomenimis, 2020 m. visiškai išvystyti sklypai buvo Klaipėdos LEZ, Šiaulių LEZ, Panevėžio LEZ ir Kėdainių LEZ. A ir B kategorijų 10–15 ha ploto sklypus gali pasiūlyti tik Kauno, Šiaulių ir Kėdainių LEZ, didesnius nei 15 ha sklypus galima suformuoti tik Kėdainių ir Klaipėdos LEZ, o didžiausią sklypą turi Šiaulių LEZ. Didelių sklypų, kurių plotas daugiau kaip 25 ha (nei A, nei B kategorijų), LEZ teritorijose nėra. Nevykdant infrastruktūros plėtros projektų, kurie užtikrintų sklypų patrauklumą investicijoms, kai kurios LEZ teritorijos nebegalės konkuruoti dėl investicijų pritraukimo, nes ilgesnis nei metų laikotarpis, reikalingas siekiant įsikurti plyname lauke, dažnu atveju yra nepriimtinas potencialiems investuotojams. To rezultatas – sumažėjusios Lietuvos galimybės laimėti konkurencinę kovą dėl stambių tarptautinių įmonių vykdomų projektų ir vietinių verslininkų plėtros galimybių ribojimas.

Infrastruktūros plėtros projektų įgyvendinimas esamose LEZ teritorijose iki 2025 m. leistų reikšmingai padidinti investuotojams patrauklių sklypų skaičių ir užtikrintų bendrą LEZ infrastruktūrą jau esamiems investuotojams. 2020 m. LEZ teritorijose yra 268 ha visiškai ar iš dalies (A arba B kategorijų) išvystyto ploto, o įgyvendinus projektus būtų užtikrinta 587 ha visiškai išvystyto ploto visose LEZ.

2021 m. kovo 25 d. patvirtintoje VšĮ „Investuok Lietuvoje“ veiklos ilgalaikėje strategijoje nuo 2021 iki 2025 metų nurodyta, kad, siekiant didinti Lietuvos gamybos sektoriaus konkurencingumą, reikia išvystyti apie 1 160 ha bendro sklypų ploto plyno lauko investicijoms skirtose teritorijose, siekiant

užtikrinti, kad šiose teritorijose būtų du sklypai, kurių bendras plotas sudarytų ne mažiau kaip 200 ha, skirti stambiems gamybos projektams ir apie 50 ha ploto teritorijų MTEPI investicijoms su išankstine šiai veiklai skirta infrastruktūra ir pastatais (angl. „advance technology buildings papildomas ar naujas kandidatūras“), kuriuose būtų ne mažiau kaip 5 000 kv. m. patalpų ploto. Sklypų, turinčių išvystytą infrastruktūrą, trūkumas apsunkina Lietuvos galimybes pritraukti stambias užsienio investicijas į gamybos sektorių, taip pat ribojamos ir vietinių verslininkų plėtros galimybės dėl ilgo tokios infrastruktūros įrengimo laiko. Prarandant investicijas į gamybos sektorių, lėtinamas jo modernizavimas ir transformacija į technologiškai pažangias veiklas (pažymėtina, kad TUI projektuose suplanuotų darbo vietų pažangiųjų technologijų gamybos sektoriuose ir žinioms imlių paslaugų sektoriuose dalis, palyginti su visomis TUI projektuose suplanuotomis darbo vietomis, 2015–2018 m. vidutiniškai buvo apie 70 proc.). Nors kai kuriems investuotojams Vilnius yra vienintelė svarstoma lokacija Lietuvoje stambiems projektams įgyvendinti dėl didesnės darbuotojų pasiūlos, skrydžių kryptų pasiūlos, galimybės pritraukti aukšto lygio vadovus („Investuok Lietuvoje“ duomenys), Vilnius atsilieka nuo kitų Lietuvos regionų pagal pritrauktą gamybos TUI projektų skaičių, nes Vilniuje nėra investuotojų poreikius atitinkančių sklypų. Remiantis Kruonio teritorijos galimybių studija (2019) Ekonomikos pažangumo didinimą apsunkina ir tarptautinių elektroninių ryšių jungčių, reikalingų stambiems duomenų centrums, trūkumas.

5.2. Verslo poreikių neatitinkantys žmogiškieji ištekliai.

Nėra tinkamų priemonių specialistams lavinti, pritraukti, išlaikyti ir integruoti. Nepakankamai dėmesio skiriama reikiamų sričių specialistams rengti, nepakankamai lanksčios migracijos procedūros specialistams iš užsienio pritraukti, Lietuvos, kaip patrauklios šalies kvalifikuotiems specialistams atvykti, įvaizdžio trūkumas, nepakankamai dėmesys pritrauktų specialistų ir jų šeimų narių integracijai.

Plačiau priežastis aprašoma šios plėtros programos 1.15 uždavinyje.

5.3. Fragmentiškas inovacijų potencialas.

Nacionalinėje inovacijų sistemoje prioritetas skirstomas fragmentiškai. Tai neigiamai veikia Lietuvos investicinį patrauklumą. Tarptautinės konsultacijų bendrovės 2021 m. atliktos Europoje investuojančių įmonių apklausos duomenimis, net 90 proc. apklaustų įmonių įvardino inovacijų lygį kaip svarbų jų vietovės pasirinkimo motyvą⁴⁰.

Plačiau priežastis aprašoma šios plėtros programos 1.5 uždavinyje.

5.4. Lietuva mažai įsitraukusi į pasaulines vertės grandines ir turi silpnus klasterius.

Įmonės integruotos į vietos klasterius ir į pasaulines vertės grandines, nenoriai bendradarbiauja tarpusavyje, o tai ypač lėtina labai didelių investicinių projektų įgyvendinimą. Bendradarbiavimas vietos rinkoje ir įsitraukimas į pasaulines vertės grandines užtikrintų ne tik greitesnį projektų įgyvendinimą ir investicijų pritraukimą, tačiau ir reikiamų kompetencijų bei gerųjų praktikų gamybos ir inovacijų srityse perėmimą, pagerintų Lietuvos įmonių žinomumą.

Plačiau priežastis aprašoma šios plėtros programos 1.5 uždavinyje.

5.5. Prastas Lietuvos pasiekiamumas.

Investicinės aplinkos konkurencingumui itin didelę reikšmę turi išvystyta stipri susisiekimo sistema, kuri užtikrina ne tik verslo atstovų įsitraukimą ir dalyvavimą investiciniuose projektuose, tačiau ir gamybos produktų tiekimo grandinės nepertraukiamumą. Susisiekimo sistemai stiprinti Lietuvoje itin svarbu vertinti investuotojams aktualių skrydžių kryptų, kurių nepakankamumą atspindi investuotojų atsiliepimai, poreikį, tiekimo grandinėms stiprinti – užtikrinti kuo patikimesnį susisiekimą keliais, geležinkeliais ir oro bei jūrų uostais.

Priežastis plačiau neaprašoma, nes sprendžiama per Lietuvos Respublikos susisiekimo ministerijos Susisiekimo plėtros programą.

⁴⁰ žr. 39 išnašą.

5.6. Mažas šalies kaip patrauklios investicijoms žinomumas užsienyje.

Remiantis 2019 m. atliktu Lietuvos žinomumo ir reputacijos tikslinėse užsienio šalyse ir šalies gyventojų Lietuvos vertinimo tyrimu⁴¹, 72 proc. apklaustų asmenų nežinojo daugiau informacijos apie Lietuvą nei geografinė vieta. Ypač svarbu tai, kad pakankamai mažas Lietuvos žinomumas stebimas ir Lietuvos rinkai itin svarbiose rinkose, tokiose kaip Vokietija, Jungtinė Karalystė, Prancūzija. Išvada – Lietuvos prekės ženklas nėra pakankamai žinomas pasaulyje. Trūkstant tokio žinomumo, gali kentėti Lietuvos reputacija, kadangi nėra formuojamas Lietuvos, kaip pažangios, investicijoms tinkamos šalies, įvaizdis.

6 problema – Nepakankamos ir neproduktyvios įmonių investicijos.

Vertinant investicijų naudą aktualus indėlis į ekonomikos transformaciją siekiant vykdyti aukštos pridėtinės vertės veiklas. Pramonės 4.0, vis platesnio automatizavimo sprendimų taikymo ir Darnaus vystymosi darbotvarkės 2030 požiūriu vis svarbesni tampa tokie naudos aspektai: investicijos į naujas pažangias technologijas, kompetencijų perdavimas ir darbuotojų įgūdžių formavimas, inovacijos, klasterių kūrimas. Būtent įmonių investicijos į šias veiklas turėtų būti įmonių strateginis tikslas, tačiau kol kas matoma investicijų į ilgalaikį turtą, šalyje kuriamą pridėtinę vertę, darbo vietas ir mokamus mokesčius, eksportą, tarptautinių verčių grandinių diegimą šalyje ir užsakymus vietos tiekėjams tendencija⁴².

Siekiamas pokytis: tiek tiesioginės užsienio, tiek vietinės investicijos vykdomos siekiant vykdyti vidutinės ir aukštos pridėtinės vertės veiklas. Sumažėjęs produktyvių investicijų skirtumas palyginti tarp labai mažų, MVĮ ir didelių įmonių.

Sprendžiama problema ir jos priežastys bendros visai Lietuvos teritorijai (nėra esminių teritorinių (regioninių) skirtumų).

Sprendžiamos problemos priežastys (prioriteto tvarka):

6.1. Verslo poreikių neatitinkantys žmogiškieji ištekliai.

Nėra tinkamų priemonių specialistams lavinti, pritraukti, išlaikyti ir integruoti. Nepakankamai dėmesio skiriama reikiamų sričių specialistams parengti, nepakankamai lanksčios migracijos procedūros specialistams iš užsienio pritraukti, Lietuvos, kaip patrauklios šalies kvalifikuotiems specialistams atvykti, įvaizdžio nebuvimas, nepakankamas dėmesys pritrauktų specialistų ir jų šeimų narių integracijai.

Plačiau priežastis aprašoma šios plėtros programos 1.5 ir 1.15 uždaviniuose.

6.2. Nepakankamas finansavimo prieinamumas (ypač MVĮ)

Vertinant įmonėms sukuriama galimybės pasinaudoti išoriniais finansavimo šaltiniais, tokiais kaip paskolos ar privačios investicijos, matomos nedidelės galimybės gauti iš jų finansavimą. Tai lemia menką įmonių augimą ir investicijų pritraukimą. Be to, sunkumai gauti finansavimą daro įtaką ir inovacijų diegimui, įmonių automatizavimui ir darbo jėgos sąlygų gerinimui.

Plačiau priežastis aprašoma šios plėtros programos 1.5 ir 1.8 uždaviniuose.

6.3. Trūksta žinių, vadybos įgūdžių

Įmonėms siekiant produktyviai atlikti reikiamas investicijas ir siekiant užtikrinti tinkamai valdomas investicijas ir investicinių projektų įgyvendinimą, didelė reikšmė turėtų būti skiriama vidurinio ir aukštesnio lygmens vadybininkų pasirengimui projektų valdymo srityje. Tokių vadybininkų kompetencija

⁴¹ Lietuvos žinomumo ir reputacijos tikslinėse užsienio šalyse ir šalies gyventojų Lietuvos vertinimo tyrimas (2019), internetinė prieiga: https://www.esinvesticijos.lt/lt/rezultatai-ir-statistika/sukurti_produkta/lietuvos-zinomumo-ir-reputacijos-tikslinese-uzsienio-salyse-ir-salies-gyventoju-lietuvos-vertinimo-tyrimas.

⁴² <https://www.verslilietuva.lt/wp-content/uploads/2020/01/2018.12.31-LM%C4%AE-Lietuvoje-reik%C5%A1m%C4%97-ir-augimas.pdf>.

tiesiogiai daro įtaką įmonės planuojamų ir įgyvendinamų investicijų produktyviam panaudojimui. Vis dėlto, vadovaujantis IMD Pasaulio talentų reitingu (2020)⁴³, Lietuva pagal vadybos išsilavinimo atitiktį verslo pasaulio bendruomenės poreikiams užima tik 38-ą vietą (iš 63 reitinguotų) balų vertinimo skalėje. Tai lemia silpną projektų įgyvendinimą ir neproduktyvias investicijas.

Plačiau priežastis aprašoma šios plėtros programos 1.5, 1.8 ir 1.15 uždaviniuose.

7 problema – Ne visos viešojo sektoriaus investicijos yra produktyvios.

2016 m. spalio 10 d. veiklos audito ataskaitoje „Valstybės investicijų 2015 metais programos valdymas“ Nr. VA-P-60- 9-16 Valstybės kontrolė konstatavo, kad valstybės investicijų programa, kuri yra pagrindinė viešųjų investicijų planavimo priemonė, turi didelių trūkumų ir faktiškai ja nepasiekta tikslo – centralizuotai planuoti šalies viešųjų investicijų strategiją. 2017 m. EK teikė vertinimą, kad Lietuva galėtų padidinti produktyvumo augimą ir geriau planuodama bei koordinuodama viešąsias investicijas⁴⁴. 2019 m. Valstybės kontrolė atlikdama Strateginio planavimo ir biudžeto formavimo pokyčių vertinimą⁴⁵ konstatavo, kad pirmi teigiami pokyčiai yra, bet viešųjų investicijų planavimas ir įgyvendinimas ir toliau iš esmės tobulintinas.

Siekiamas pokytis: geriau planuojamos ir koordinuojamos viešosios investicijos padidins produktyvumo augimą šalyje.

Sprendžiama problema ir jos priežastys bendros visai Lietuvos teritorijai (nėra esminių teritorinių (regioninių) skirtumų).

Sprendžiamos problemos priežastys (prioriteto tvarka):

7.1. Neefektyvus viešųjų investicijų planavimas ir įgyvendinimas.

Viešajame sektoriuje planuojant ir įgyvendinant viešąsias investicijas pasigendama asmeninės lyderystės, prioritetų nusistatymo ir bendradarbiavimo, viešojo sektoriaus darbuotojams neretai trūksta kompetencijų ir gebėjimų, o tai lemia neproduktyvias viešąsias investicijas. Viešųjų investicijų įgyvendinimą apsunkina ir sudėtingas bei ilgas viešųjų pirkimų procedūrų procesas, kuris gali lemti tai, kad ne visada spėjama laiku įgyvendinti suplanuotas investicijas.

Priežastis plačiau neaprašoma, nes viešųjų investicijų planavimo tobulinimas vykdomas įgyvendinant Lietuvos Respublikos finansų ministerijos tvarių viešųjų finansų plėtros programą, o su viešaisiais pirkimais susiję priežastys detaliau aprašomos šios plėtros programos 1.5 uždavinio 4 problemoje ir 1.8 uždavinio 9 problemoje.

7.2. Viešųjų pirkimų skaidrumo ir konkurencijos stoka

Palyginti didelę dalį viešųjų pirkimų sudaro „vieno tiekėjo“ pirkimai, kas lemia ne tik neskaidrumą ir konkurencijos trūkumą, bet ir tai, kad nėra užtikrinama gaunamų prekių ir paslaugų kokybė. Ne visais atvejais atliekami rinkos tyrimai arba numatomi neproporcingi tiekėjų kvalifikacijos reikalavimai lemia neskaidriai panaudojamas viešąsias investicijas.

Priežastis plačiau aprašoma šios plėtros programos 1.8 uždavinio 9 problemoje.

NPP uždavinys, kodas ir pavadinimas

1.8 uždavinys. Skatinti verslumą ir įmonių augimą.

⁴³ <https://www.imd.org/centers/world-competitiveness-center/rankings/world-talent-competitiveness/>.

⁴⁴ KOMISIJOS TARNYBŲ DARBINIS DOKUMENTAS. Šalies ataskaita. Lietuva 2017, {SDW(2017) 80 final}.

⁴⁵ Strateginio planavimo ir biudžeto formavimo pokyčių vertinimas (2019), internetinė prieiga: <https://www.valstybeskontrolė.lt/LT/Product/23895>.

8 problema – Kuriama mažai aukštą potencialą turinčių verslų ir esamos įmonės neauga.

Steigiami nauji verslai tarpusavyje skiriasi daugeliu aspektų: finansiniais ir žmogiškaisiais ištekliais, veiklos sektoriumi, verslo idėja ir strategija, verslo plano kokybe, steigėjų motyvacija užsiimti verslu ir pan. Užsienio šalyse sukaupti moksliniai įrodymai⁴⁶ leidžia teigti, kad šie pradiniai bruožai reikšmingai lemia naujų verslų augimo potencialą. Verslas turi didesnę potencialą augti, jei pradedamas sparčiai besivystančiame sektoriuje, jei pradinės investicijos aukštesnės, jei steigėjų įgūdžiai ir patirtis gilūs, jei verslo idėja ir strategija remiasi inovacijomis ir galimybių paieška rinkoje. Mokslinėje literatūroje tokie verslai įvardinami kaip „į galimybes orientuoti“ (angl. „opportunity-driven“), „transformuojantys“ (angl. „transformational“) ar „produktyvūs“ (angl. „productive“). Tačiau jei verslas steigiamas naudojant mažus finansinius ar silpnus žmogiškuosius išteklius, jei jis steigiamas iš būtinybės susikurti darbo vietą ar siekiant pasinaudoti mokestinėmis lengvatomis ir subsidijomis, jei verslas jau egzistuojančiai rinkai teiks jau egzistuojančias prekes ar paslaugas, tokio verslo augimo potencialas nedidelis ir jis įprastai įvardinamas kaip „steigiamas iš būtinybės“ (angl. „necessity-driven“), „pragyvenimo“ (angl. „subsistence“) ar „neproduktyvus“ (angl. „unproductive“) verslas. Galimybėmis grįsto, „į galimybes orientuoto“ verslo dalis Lietuvoje sudaro 43,78 proc.

2018 metais „Verslios Lietuvos“ atliktas tyrimas „Labai mažos įmonės Lietuvoje: ekonominė reikšmė ir augimas“ atskleidė, kad:

- Lietuvos įmonių populiacijoje dominuoja labai mažos įmonės (toliau – LMĮ). Apie pusę įmonių įdarbina ne daugiau kaip 3 darbuotojus, ketvirtadalis įmonių turi tik 1 darbuotoją, o 17 darbuotojų turinti įmonė patenka tarp 10 proc. didžiausių Lietuvos įmonių;
- apie pusę visų LMĮ darbuotojų skaičiumi auga tik pirmus dvejus–trejus savo veiklos metus, o vėliau jų dydis nesikeičia arba netgi pradeda mažėti; ketvirtadalis LMĮ niekada neviršija savo pradinio dydžio; tik šiek tiek daugiau nei dešimtadalis įmonių kada nors išauga iš LMĮ statuso;
- matoma tendencija, kad LMĮ ne tik ir toliau išlieka itin smulkios ir neaugančios, bet jos smulkėja ir jų augimas lėtėja. 2010–2017 metais LMĮ buvo mažesnės ir augo lėčiau nei 2001–2008 metais. Ši tendencija ryškesnė tarp didesnių – 6–10 darbuotojų savo veiklos pradžioje turėjusių – įmonių. Jos po krizės augo iki 40 proc. lėčiau ir pasiekė panašią dalimi mažesnių augimo rezultatų nei iki krizės.

LMĮ augimo trūkumas nėra būdingas išimtinai tik Lietuvai. Tyrimai rodo⁴⁷, kad charakteringas VRE įmonių populiacijos bruožas yra mažų neinovatyvių stagnuojančių įmonių gausa. Šiose šalyse nėra aiškaus ryšio tarp įmonės amžiaus ir jos dydžio. LMĮ rečiau nutraukia veiklą, bet tampa brandžios ir išlieka mažos daugybę metų. Jos nei auga, nei išnyksta. VRE šalyse tikimybė išaugti iš LMĮ dydžio yra maždaug 60 proc. mažesnė nei vidurio Europoje. O pastarosiose šalyse mažų neaugančių įmonių gausą mažina efektyviai veikiantis konkurencija ir inovacijomis grįstas atrankos mechanizmas. Lietuvoje lėtai auga ne tik LMĮ, bet ir didesnės įmonės. Tai atskleidžia lyginamieji ES šalių sparčiai augančių įmonių statistiniai duomenys⁴⁸. 2017 metais Lietuvoje sparčiai augančių įmonių, t. y. tokių, kurių darbuotojų skaičius per metus auga 10 proc. ir daugiau, buvo apie 10 proc. Tai mažiau nei ankstesniais metais (11–13 proc.) ir šiek tiek mažiau už ES vidurkį (11 proc.). Didžiausią dalį sparčiai augančių įmonių turinčiose šalyse jos sudaro 13–16 proc. Vis dėlto agreguotu lygmeniu skirtumai ne tokie ryškūs kaip sektoriuose. Transportavimo ir sandėliavimo paslaugų sektoriuje Lietuva turi vieną didžiausių sparčiai

⁴⁶ Shane, S. (2009). *Why encouraging more people to become entrepreneurs is bad public policy*. *Small Business Economics*, 33(2), 141–149. Schoar, A. (2010). *The Divide between Subsistence and Transformational Entrepreneurship*. In J. Lerner & S. Stern (Eds.), *Innovation Policy and the Economy* (Vol. 10, pp. 57–81). University of Chicago Press. Reynolds, P. D., Camp, S. M., Bygrave, W. D., Autio, E., & Hay, M. (2001). *Global Entrepreneurship Monitor (GEM) 2001 Summary Report*. London. Henrekson, M. (2007). *Entrepreneurship and institutions*. *Comparative Law and Policy Journal*, 28(4), 717–742.

⁴⁷ EBRD (2017). *Transition report 2017-18*. London. Akcigit, U., Alp, H., & Peters, M. (2016). *Lack of Selection and Limits to Delegation: Firm Dynamics in Developing Countries*. NBER Working Paper, (21905), 1–38.

⁴⁸ Eurostat duomenys, rodiklis *High growth enterprises (growth by 10% or more) and related employment by NACE Rev. 2*, tik įmonės, turinčios ne mažiau 10 darbuotojų.

augančių įmonių dalių ES – 17 proc. Tačiau kituose sektoriuose ši dalis gerokai mažesnė. Apdirbamojoje gamyboje tokių įmonių yra apie 9 proc., prekyboje – 8 proc. Ypač išsiskiria informacijos ir ryšių technologijų (toliau – IRT) sektorius. Čia sparčiai augančių įmonių yra 13 proc., ES vidurkis sudaro 17 proc., daugelyje šalių siekia 18–20 proc. Be to, Lietuvoje inovatyviuose sektoriuose sparčiai augančių įmonių yra mažiau ir jos yra mažesnės nei neinovatyviuose sektoriuose⁴⁹.

Siekiamas pokytis: daugiau didelį augimo potencialą turinčių naujų verslų Lietuvoje.

Sprendžiama problema ir jos priežastys bendros visai Lietuvos teritorijai (nėra esminių teritorinių (regioninių) skirtumų).

Sprendžiamos problemos priežastys (prioriteto tvarka 8.1 – 8.4, 8.5 lygiavertė 8.1):

8.1. Išorinio finansavimo trūkumas.

Menkos įmonių galimybės gauti finansavimą iš išorinių finansavimo šaltinių (paskolų ar privačių investicijų) įprastai laikomos viena iš svarbiausių menko įmonių augimo priežasčių⁵⁰. Lietuvoje ši problema ypač opi. Pagal Tarptautinio valiutos fondo skaičiuojamą indeksą⁵¹, Lietuvos finansinio išsivystymo lygis itin žemas. Kitais duomenimis, verslo priejimas prie išorinio finansavimo vienas žemiausių ES, o nuo 2008 m. padarytas progresas nebuvo pakankamas netgi ES vidurkiui pasiekti⁵². Europos investicijų banko (toliau – EIB) ir EK užsakyta analizė⁵³ parodė, kad SVV finansavimo skolos priemonėmis atotrūkis, 2018 m. siekęs 2,7 proc. BVP, buvo tarp devynių didžiausių ES ir daugiau nei dvigubai viršijo ES vidurkį (1,1 proc.).

Lietuvos banko ir Lietuvos Respublikos konkurencijos tarybos atlikto Smulkiojo ir vidutinio verslo finansavimo galimybių tyrimo rezultatai taip pat parodo, kad, tarptautinių institucijų ir Lietuvos banko atliekamų reguliariųjų apklausų duomenimis, SVV įmonės iš bankų retai gauna visą prašomą finansavimą, o atmetamų paskolų paraiškų dalis 2018–2019 m. pastebimai išaugo ir buvo viena didžiausių ES⁵⁴. EK Lietuvai skirtoje 2019 m. Ataskaitoje pažymima, kad sunkumai gauti finansavimą trukdo MVĮ diegti inovacijas ir augti. Tokių trukdžių, kaip pagrindinių inovacijoms diegti ir augti, nurodė daugiau kaip viena iš aštuonių Lietuvos MVĮ. Tai – vienas didžiausių rodiklių ES, dvigubai viršijantis ES vidurkį.

Ribotą galimybę gauti bankų paskolų iš esmės lemia du veiksniai. Pirma, dėl mažos rinkos ir didelio didelių rinkos dalyvių, išstumiančių mažesnius, konkurencingumo Lietuvos bankų sektorius yra vienas labiausiai koncentruotų ES: 2018 m. rugsėjo mėn. trims didžiausiems bankams („Swedbank“, SEB ir „Luminor“) priklausė 82 proc. rinkos⁵⁵. Antra, smulkusis verslas, neturėdamas kredito istorijos ir užstatyti tinkamo turto, bankų yra traktuojamas kaip didesnės rizikos negrąžinti paskolos šaltinis, tad susiduria su papildomais sunkumais. Anot Lietuvos banko atliekamos reguliarios Lietuvos įmonių apklausos, apie 40 proc. Lietuvos įmonių susiduria su visiškai ar iš dalies apribotu skolinimusi, smulkioms įmonėms sudarant didžiąją tokių įmonių dalį⁵⁶.

⁴⁹ European Commission. (2019). *European Innovation Scoreboard 2019. Annex B, Performance per indicators*. Brussels. 27 psl., užimtumą inovatyvių sektorių sparčiai augančiose įmonėse.

⁵⁰ Beck, T., & Demirgüç-Kunt, A. (2006). *Small and medium-size enterprises: Access to finance as a growth constraint*. *Journal of Banking and Finance*, 30(11), 2931–2943. Rahaman, M. M. (2011). *Access to financing and firm growth*. *Journal of Banking and Finance*, 35(3), 709–723.

⁵¹ <https://data.imf.org/?sk=F8032E80-B36C-43B1-AC26-493C5B1CD33B>.

⁵² European Commission. (2019). *2019 SBA Fact Sheet & Scoreboard: European Union*. Brussels.

⁵³ <https://www.fi-compass.eu/publication/factsheets/gap-analysis-small-and-medium-sized-enterprises-financing-european-union>.

⁵⁴ https://www.lb.lt/uploads/consultations/docs/32425_2a4a86da2b64daf4e5244e25e5134573.pdf.

⁵⁵ EK (2019). *Šalies ataskaita. Lietuva 2019*. Briuselis.

⁵⁶ Lietuvos bankas (2018). *Įmonių apklausos apžvalga Nr. 1*. Vilnius. Lietuvos bankas. (2017). *Įmonių apklausos apžvalga Nr. 2*. Vilnius.

Rizikos kapitalo fondai dažnai yra vienintelis prieinamas finansavimo šaltinis įmonėms, kuriančioms naujas, dažnai rizikingas, technologijas ar produktus, tad aukšta jo pasiūla yra svarbus spartesnio įmonių augimo veiksnys. Remiantis Verslo finansavimo 2014–2020 metų Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšomis išankstiniu vertinimu⁵⁷, Lietuvos rizikos kapitalo rinka vis dar yra ankstyvoje vystymosi stadijoje ir tokių investicijų pasiūla nedidelė: 2018 m. jos sudarė apie 0,04 proc. nuo BVP ir daugiau nei 3 kartus atsiliko nuo ES vidurkio, kuris buvo 0,149 proc.⁵⁸, tik nedidelė dalis SVV pasinaudojo rizikos kapitalo investicijomis, o įmonių apklausos rezultatai rodo, kad tokių investicijų poreikis gerokai viršija pasiūlą. Mažą rizikos kapitalo fondų aktyvumą taip pat parodo „European Innovation Scoreboard 2019“⁵⁹ reitingas, kuriame Lietuvos rizikos kapitalo fondų aktyvumas sudarė tik 29 proc. ES šalių vidurkio.

Lietuvoje įmonių, ypač SVV, finansavimas per biržą, platinant vertybinius popierius, visiškai neišvystytas. Tarptautinio valiutos fondo skaičiuojamas Lietuvos finansų rinkos indeksas yra 0,05, t. y. 10 ir daugiau kartų mažesnis už vidurio Europos šalių ir iki 6 kartų mažesnis už kitų VRE šalių⁶⁰. Šiuos teiginius gerai iliustruoja žemas Lietuvos reguliuojamos kapitalo rinkos (akcijų biržos) kapitalizacijos (listinguojamų įmonių vertės) ir BVP santykio rodiklis, kuris 2019 metais siekė tik 7,6 proc. (ES 54,8 proc.)⁶¹, ir žemas Vilniaus vertybinių popierių biržoje savo akcijomis ar obligacijomis prekiaujančių įmonių skaičius, kuris 2019 metų pabaigoje sudarė 56 įmones⁶². Iš pastarųjų Baltijos „First North“ akcijų sąrašė, orientuotame į SVV, tėra tik 3 įmonės. Manytina, kad didesnė dalis SVV finansavimo per akcinį kapitalą (įsigijimo ir susiliejo sandoriais) vyksta nereguliuojamoje kapitalo rinkoje, t. y. sudarant privačius sandorius. Finansų analitikų asociacijos duomenimis, 2018 m. Lietuvoje įvyko 90 Lietuvoje registruotų įmonių nuosavybės teisių įsigijimo sandorių, kurių kiekvieno vertė didesnė nei 100 tūkst. Eur⁶³. Ankstesnė Finansų analitikų asociacijos atlikta analizė atskleidžia tokius būdingus įmonių Lietuvoje susijungimo ir įsigijimo ypatumus: 1) vyrauja įsigijimas, tačiau nedaug susijungimo atvejų; tai gali rodyti verslininkų nenorą dalintis kontrolės teisėmis; 2) vyrauja privatūs sandoriai ir beveik nėra susijungimo ir įsigijimo sandorių, kurių objektas būtų į vertybinių popierių biržos sąrašus įtrauktos bendrovės; 3) kryžminė nuosavybė nėra praktikuojama ir už įsigijamas akcijas atsiskaitoma pinigais, bet ne kitos įmonės akcijomis.

Apibendrinant pasakytina, kad Lietuvoje įmonių nuosavybės teisių perleidimas, kaip būdas pritraukti išorinį finansavimą, retas. Svarbios to priežastys yra ne tik neišvystyta reguliuojama kapitalo rinka ir nedidelė privataus kapitalo pasiūla, bet ir įmonių steigėjų nenoras prarasti verslo kontrolę, o tai mažina šios priemonės patrauklumą pačiam verslui.

8.2. Įmonių augimui nepalanki reguliacinė aplinka.

2019 m. Pasaulio konkurencingumo indekse pagal verslui tenkančios reguliavimo naštos vertinimą Lietuva yra 85 vietoje tarp 141 valstybių, pagal politikos stabilumo užtikrinimą – 83 vietoje, pagal valdžios ilgalaikės vizijos turėjimą – 90 vietą⁶⁴.

Nuolatinės reguliacinės (įskaitant mokestinę) aplinkos kaitos neigiama įtaka verslo aplinkai. Per vienerius metus Seimui pateikiama vidutiniškai apie 700 įstatymų projektų, tai yra 2–4 kartus daugiau negu kaimyninių valstybių parlamentams (Estijos parlamentui per vienerius metus pateikiama

⁵⁷ Verslo finansavimo 2014–2020 metų Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšomis išankstinis vertinimas, internetinė prieiga <https://www.esinvesticijos.lt/lt/dokumentai/verslo-finansavimo-2014-2020-metu-europos-sajungos-strukturiniu-fondu-lesomis-isankstinis-vertinimas>.

⁵⁸ European Commission. (2019). European Innovation Scoreboard 2019. Annex B, Performance per indicators. Brussels.

⁵⁹ <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/35900>.

⁶⁰ <https://data.imf.org/?sk=F8032E80-B36C-43B1-AC26-493C5B1CD33B>.

⁶¹ <https://data.imf.org/?sk=F8032E80-B36C-43B1-AC26-493C5B1CD33B>.

⁶² <https://nasdaqbaltic.com/statistics/lt/capitalization?download=1&filter=1&start=2019-12-31&end=2019-12-31>.

⁶³ <https://www.vz.lt/rinkos/2019/03/29/sandoriu-rinkoje-verda-gyvenimas--parduotu-verslu-skaicius-virsijo-100#8>.

⁶⁴ žr. 11 išnašą.

vidutiniškai 200 įstatymų projektų, Lenkijos – 338, Latvijos – 417). Praėjusios kadencijos Seimas (2016–2020 m.) priėmė 3 276 įstatymus, tai – 665 įstatymais daugiau nei 2012–2016 m. Vidutiniškai per vieną Seimo posėdį priimamų teisės aktų skaičius, Seimo kanceliarijos duomenimis, nuo 2,6 (1992–1996 m. Seimo kadencijoje) išaugo iki 7 (2016–2020 m. Seimo kadencijoje). Lietuvoje, taikant skubos ir ypatingos skubos svarstymo tvarką, priimama apie 50 proc. įstatymų. Europos valstybėse, pavyzdžiui: Suomijoje, Švedijoje, Jungtinėje Karalystėje, Lenkijoje, taikant šią tvarką priimama ne daugiau kaip 5 proc. įstatymų, kaimyninėje valstybėje Estijoje – apie 10 proc.⁶⁵ 2015–2019 m. EBPO ekspertai atkreipė dėmesį, kad toks Lietuvos teisėkūros intensyvumas sudaro sąlygas pasireikšti vadinamajai „teisėkūros infliacijai“ (angl. „legislative inflation“), kai įstatymų ar kitų teisės aktų išleidžiama neproporcingai daug, neretai jie tvirtinami skubos tvarka, jų poveikio vertinimai parengiami nepakankamai kokybiškai, dažnai neišvengiama teisės aktų pataisų. Tai ne tik eikvoja įstatymų rengėjų ir leidėjų laiką, tačiau ypatingai apsunkina ir verslo kasdieninę veiklą⁶⁶.

Teisėkūros pagrindų įstatymo 20 str. 4 d. nustato papildomą teisės aktų, keičiančių ar nustatančių naują ūkio subjektų veiklos ar jos priežiūros teisinį reguliavimą, įsigaliojimo sąlygą: teisės aktai, keičiantys ar nustatantys naują ūkio subjektų veiklos ar jos priežiūros teisinį reguliavimą, paprastai įsigalioja gegužės 1 d. arba lapkričio 1 dieną. Remiantis Ekonomikos ir inovacijų ministerijos Geresnio reglamentavimo skyriaus apibendrinta informacija, praktikoje šios nuostatos dažnai nesilaikoma, todėl ūkio subjektai patiria perteklines išlaidas ir nepatogumų, savo išteklius skirdami ne tiesioginei veiklai, o pastangoms susiorientuoti tarp teisės aktų pakeitimų gausos.

Dėl nuolatinės kaitos reguliavimo aplinka Lietuvoje yra nenusipėjama. O ilgalaikėms investicijoms reikia nuspėjamos mokestinės ir reguliavimo perspektyvos. Jeigu tokios perspektyvos nėra, investicijos tampa rizikingesnės, o reikalaujama investicijų grąža – aukštesnė. Todėl nuolatinė įstatymų kaita didina riziką verslui, o didesnė rizika neigiamai veikia investicijas ir įmonių augimą.

Vykdant teisės aktų reikalavimus patiriamos aukštos prisitaikymo išlaidos. Prisitaikymo kaštai dažniausiai yra neproduktyvios investicijos, todėl santykinai aukšta tokių išlaidų dalis įmonių biudžetuose mažina produktyvių investicijų kiekį visos ekonomikos mastu. Įmonėse didelė prisitaikymo išlaidų dalis yra fiksuotos išlaidos ir tik nedidelė – kintamosios. Dėl šios priežasties, matuojant absoliučiaisiais dydžiais, panašias prisitaikymo išlaidas patiria tiek smulkusis, tiek vidutinio dydžio verslas, užsiimantis ta pačia veikla. Šias išlaidas tiek vienas, tiek kitas turi įtraukti į savo prekių ar paslaugų savikainą. Smulkiojo verslo atveju prisitaikymo išlaidos, tenkančios vienam produkto ar paslaugos vienetui, yra didesnės nei tos, kurios tenka didelių įmonių sukurtam produkcijos vienetui. Dėl to aukštos prisitaikymo išlaidos santykinai labiau padidina smulkiojo verslo prekių ir paslaugų savikainą ir kartu mažina jų pelningumą ir galimybes plėstis.

Didelė reguliavimo našta taip pat riboja efektyvios išteklių alokacijos galimybes, kartu ribodama įmonių galimybes prisitaikyti prie besikeičiančių ekonominių aplinkybių. Jei turimų išteklių negalima naudoti kitoje srityje, kurioje galioja kiti reguliavimo reikalavimai, dalis išteklių liks nepanaudoti, o verslumo galimybės – neišnaudotos. Klasikiniai pavyzdžiai yra maisto gamyba gyvenamosios paskirties pastatuose (šiuo metu jau įteisinta) arba integruotas slaugos ir globos paslaugų teikimas (licencijuota ir nelicencijuota veiklos).

Be to, sudėtingas ir painus reguliavimas yra vienas iš svarbių neformalią ekonomiką (šešėlį) skatinančių veiksnių. Įmonių ir savarankiškai dirbančiųjų šešėlinė pajamų dalis, atsirandanti šalia oficialiosios, mažina paskatas augti, nes, augant šešėlinei pajamų daliai, didėja verslo pažeidžiamumas dėl mokestinių sankcijų.

⁶⁵ Valstybinio audito ataskaita. Teisėkūros procesas. 2018.03.16.

⁶⁶ EBPO pranešimas - oficialus ataskaitos apie įrodymais grįstos viešosios politikos formavimą ir analizę Lietuvoje pristatymas. 2021.11.29

8.3. Nepažangus įmonių valdymas.

Pagal EBPO „Korporatyvinio valdymo principus“⁶⁷ geras įmonių valdymas suprantamas kaip efektyvus valdymo funkcijų padalijimas tarp įmonės valdymo lygių. Jis siejamas su aukštesniu įmonių našumu, spartesniu darbo vietų kūrimu, geresniu suinteresuotų grupių interesų gerinimu ir didesne įmonių socialine atsakomybe. Tačiau Lietuvoje šie principai dar retai įgyvendinami. Baltijos korporatyvinio valdymo instituto teigimu,⁶⁸ tarp Lietuvos SVV įmonių vyrauja koncentruota akcininkų struktūra, kurioje dominuoja vienas kontroliuojantis akcininkas ar šeima. Tai dažnai lemia, kad įmonių valdymas taip pat koncentruotas. Nors dalyje įmonių valdymo lygiai formaliai atskirti tarp – vadovo, valdybos ir akcininkų susirinkimo – formaliai atskirti, tačiau dažnai visus juos valdo kontroliuojantis akcininkas. Tai įmonių valdymą daro mažiau skaidrų ir atskaitingą, valdybos darbą mažiau efektyvų, įvairių valdymo funkcijų ir galios didelę koncentraciją vienos rankose, mažesnes valdymo kompetencijas ir didesnę valdymo nesėkmių riziką. Koncentruotas įmonių valdymas taip pat gali mažinti įmonių darbuotojų motyvaciją įsitraukti į įmonės veiklos gerinimą bei teikti neigiamas paskatas entreprenerystei.

IMD Pasaulio talentų reitingo rodikliai (2021)⁶⁹ patvirtina, kad šalies įmonėms trūksta valdymo įgūdžių. Lietuva minėto reitingo pasirengimo rodiklių grupėje pagal vadybos išsilavinimo atitiktį verslo bendruomenės poreikiams užima 38 vietą iš 63 šalių. Valdymo kompetencijos buvo įvertintos tik 6,15 balo iš 10 galimų. Be to, ši prasta situacija šalyje blogėja, nes 2020 m. Lietuvos užėmė 27 vietą. Įmonių valdymo modelis negali būti pažangus kai trūksta šiuolaikinius poreikius atitinkančių vadybos ir organizacijų vystymo įgūdžių. Tai sudaro kliūtis įmonėms sparčiau augti.

Užsienyje atlikti tyrimai⁷⁰ rodo, kad valdymo delegavimo išoriniams vadybininkams stoka yra svarbi priežastis kodėl smulkusis verslas neauga. Pradiniame gyvavimo etape įmonei augant, jos savininkai nebepajėgia patys atlikti visų valdymo funkcijų, tad susiduria su mažėjančia augimo grąža, mažinančia paskatas augti. Jei bent dalies valdymo funkcijų negebama deleguoti, įmonė nustoja augti. Pasitikėjimo trūkumas ir baimė prarasti įmonės kontrolę įvardijamos kaip pagrindinės kliūtys deleguoti valdymo funkcijas. Valdymo funkcijų delegavimo Lietuvoje tyrimų nėra, tačiau šios problemos buvimą galima konstatuoti remiantis Baltijos korporatyvinio valdymo instituto rekomendacijomis įmonėms, siekiančioms pagerinti valdymą⁷¹ (tarp jų įvardijama, kad Lietuvoje nelistinguojamose įmonėse valdymo funkcijų delegavimas išoriniams vadovams yra retas).

Verslo perdavimo sunkumai, kuriuos diktuoja ir senstanti Europos bei Lietuvos visuomenė, palies ir Lietuvą ir, kaip prognozuojama EBPO įžvalgose,

⁶⁷ OECD (2015), *G20/OECD Principles of Corporate Governance*, OECD Publishing, Paris, internetinė nuoroda: <https://www.oecd.org/corporate/principles-corporate-governance/>.

⁶⁸ Baltic institute of corporate governance. (2011). *Corporate governance guidance and principles for unlisted companies in the Baltics*. Vilnius, internetinė nuoroda: <https://www.bicg.eu/wp-content/uploads/2016/02/Corporate-Governance-Guidance-and-Principles-for-Unlisted-Companies-in-the-Baltics-EN.pdf>.

⁶⁹ <https://www.imd.org/centers/world-competitiveness-center/rankings/world-talent-competitiveness/>.

⁷⁰ Akcigit, U., Alp, H., & Peters, M. (2016). *Lack of Selection and Limits to Delegation: Firm Dynamics in Developing Countries*. NBER Working Paper. Bloom, N., Eifert, B., Mahajan, A., McKenzie, D., & Roberts, J. (2013). *Does Management Matter? Evidence from India*. *The Quarterly Journal of Economics*, 1–51. EBRD. (2017). *Transition report 2017-18*. London.

⁷¹ Baltic institute of corporate governance. (2011). *Corporate governance guidance and principles for unlisted companies in the Baltics*. Vilnius. Aktuali versija. Žiūrėta internete 2020.03.23.

poreikis perduoti verslus dėl senstančios visuomenės ir verslininkų dalies taps vis aktualesnis.

Europos socialinio tyrimo (ESS) 2017 m. duomenimis⁷², Lietuvos piliečių tarpasmeninio pasitikėjimo rodiklis siekė 32,6 proc. (Estijoje – 39,7 proc.; Nyderlanduose – 52,2 proc.; Suomijoje – 67,4 proc.). 1990 m., tai yra Nepriklausomybės paskelbimo metais, Lietuvoje 30,8 proc. žmonių manė, kad „dauguma žmonių galima pasitikėti, o ne priešingai – reikia būti itin atsargiems“ (Estijoje tais pačiais metais šis rodiklis buvo 27,6 proc.).

Pasitikėjimo lygio skirtumai 24-iose skirtingose pasaulio šalyse tarp 1935–2000 m. statistiškai reikšmingai koreliuoja su tų šalių pajamų vienam gyventojui dydžiais. Tarp išsivysčiusių šalių ši koreliacija dar reikšmingesnė nei tarp besivystančiųjų⁷³. Kai kurie autoriai teigiamą pasitikėjimo poveikį pajamų lygio skirtumams tarp šalių grindžia tuo, kad aukštas pasitikėjimo lygis padeda verslo santykius vystyti neformaliai ir lanksčiai⁷⁴. Galima įžvelgti bent keletą skirtingų priežastinių sąsajų, kuriomis pasitikėjimas turi įtakos tiek verslo augimui, tiek mažai į galimybes orientuoto verslumo daliai tarp naujai besikuriančių verslų.

Verslo augimą pasitikėjimo lygis lemia per sumažėjusią verslo riziką, sumažėjusius sandorių kaštus, poveikį įmonių valdymui:

- aukštas pasitikėjimas mažina verslo riziką, nes aukšto pasitikėjimo aplinkoje didesnė tikimybė, kad sandorio šalys ateityje laikysis tiek formalių, tiek neformalių įsipareigojimų. Žemesnė verslo rizika sudaro galimybes verslui turėti nuspėjamą ir ilgalaikę perspektyvą. Tokia perspektyva yra palankesnė investicijoms negu rizikingesnė, t. y. mažiau nuspėjama ir trumpalaikė, perspektyva. Be to, esant žemam sisteminės rizikos lygiui, verslas gali prisiimti daugiau su verslo specifika susijusios rizikos;

- aukštas pasitikėjimas mažina visuomenės „griežto“ (smulkmeniško, sudėtingo ir brangiai verslui kainuojančio) reglamentavimo paklausą. Tyrimai⁷⁵ atskleidžia reikšmingą atvirkštinę koreliaciją tarp reguliavimo lygmens ir pasitikėjimo, apimančio tiek tarpasmeninį pasitikėjimą, tiek pasitikėjimą viešosiomis ir privačiomis institucijomis: kuo žemesnis pasitikėjimas visuomenėje, tuo „griežtesnis“ reguliavimas. Šis ryšys aiškinamas tuo, kad aukštas pasitikėjimo lygis lemia „visuomenišką“ elgseną (angl. „civicness“), o visuomeniška elgsena mažina poreikį „griežčiau“ reglamentuoti „nevisuomenišką“ elgseną (pvz., mokesčių vengimą). Pagal šį modelį pasitikėjimo lygis lemia ne tik reguliavimo intensyvumą („griežtumą“), bet ir visuomenės kuriamą reguliavimo (privataus sektoriaus priežiūros ir kontrolės) paklausą. Taigi, aukštas nepasitikėjimo lygis Lietuvoje bent iš dalies lemia augimui nepalankios reguliavimo aplinkos susiformavimą ir jos atsparumą pokyčiams (žr. 8.2);

- aukštas pasitikėjimas mažina sandorių kaštus, nes didesnės dalies sandorių atveju galima išvengti formalizavimo kaštų.

Aukštas pasitikėjimas daro teigiamą įtaką įmonių valdymui, nes atsiranda sąlygos deleguoti svarbias valdymo funkcijas.

Apibendrinant yra šie pagrindiniai problemos priežastį lemiantys veiksniai:

- vadybos ir organizacijų vystymo įgūdžių trūkumas;
- negebėjimas deleguoti valdymo funkcijų;
- verslo perdavimo sunkumai;
- žemas tarpasmeninio pasitikėjimo ir pasitikėjimo institucijomis lygis.

⁷² European Social Survey. 2018.

⁷³ Algan Y. et al. (2009). *Inherited Trust and Growth*. *American Economic Review*.

⁷⁴ Fukuyama, F. (1996). *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*.

⁷⁵ Aghion, P. et al. (2010). *Regulation and Distrust*. *The Quarterly Journal of Economics*.

8.4. Neišnaudojamos eksporto teikiamos galimybės.

Nors Lietuva yra stipriai į eksportą orientuota ekonomika, tačiau SVV eksporto galimybės dar neišnaudotos.

Ši priežastis plačiau aprašoma šios plėtros programos 1.11 uždavinį.

8.5. Tinkamų paskatų galimybėmis grįsto verslo pradžia trūkumas.

Antrojo šanso (angl. „second chance“) sistema riboja naujų verslų kūrimą. Daugelyje ES valstybių narių nemokiems, bet sąžiningiems verslininkams būti atleistiems nuo skolų ir pradėti verslą iš naujo užtrunka daugiau kaip trejus metus.

Pagal EK Small Business Act for Europe (toliau – SBA) 2019 faktų ataskaitą, antrojo šanso rodikliai Lietuvoje yra žemesni už Europos vidurkį, kai kurie jų net keliolika kartų. Antrojo šanso sistema detalai ir aiškiai aprašoma ir vertinama SBA Lietuvos 2019 faktų ataskaitoje⁷⁶. Sistema apima 4 dalis:

1. Nemokumo ir bankroto prevencija (ankstyvo perspėjimo sistemos, paramos mechanizmai);
2. Neteisminiai susitarimai;
3. Teismo procedūros;
4. Elgesys su verslininku po bankroto.

Suteikiant antrąjį šansą sąžiningam ir atsakingam verslininkui, kuriami daugiau potencialo augti turintys verslai. Taip pat keičiamas visuomenės požiūris: sąžiningų verslininkų baimė suklysti mažėja, todėl nebijoma startuoti vėl. Kad kokybiškai veiktų visa antrojo šanso sistema valstybė turi tam skirti deramą dėmesį atitinkamomis priemonėmis. Tai lemia verslumo (pradedantiems antrą kartą) skatinimą.

Neišnaudojamas socialinės ekonomikos potencialas. 2017 m. Lietuvoje socialinės ekonomikos potencialas sudarė apie 234.8 mln. Eur⁷⁷. Tai reiškia, kad savivaldybėse perdavus visų socialinių paslaugų teikimą nevyriausybiniam sektoriui, šio sektoriaus pajamos iš socialinių paslaugų teikimo tais metais sudarytų minėtą sumą. Dėl demografinių pokyčių socialinių išlaidų dydis ateityje reikšmingai augs. 2018 metų vertinimu, tik apie 4 proc. visų socialinių paslaugų Lietuvoje suteikė nevyriausybiniis sektorius. Taigi, socialinės ekonomikos potencialas lieka menkai išnaudotas, o institucinių gebėjimų trūkumas savivaldybėse sumaniai naudoti viešųjų pirkimų priemonės, perkant socialinį pokytį, yra esminė kliūtis socialinės ekonomikos plėtrai.

Nors socialinis verslas, kaip teigiama, turi ilgą tradiciją daugelyje ES šalių (šeimos verslai, bendruomenės bendros veiklos ir pan.), visuomenės supratimas apie tai, kas yra socialinis verslas, nėra aukštas ir neatitinka bei tiksliai neišaiškina socialinio verslo esmės. Problemos, lemiančios klaidingą supratimą arba net ir neigiamas nuostatas socialinio verslo klausimais, nulemtos ankstesnės patirties. Neigiamas vertinimas neretai susijęs su įmonių, sietinų su šia sritimi, veikla, kuri ne visuomet vertinama kaip etiška. Kartais jį lemia ir tam tikras dažniausiai sovietinio valdymo laikotarpio patirties suformuotas palikimas⁷⁸. Lietuvoje trūksta visuomenės suvokimo apie socialinį verslą ir jo kuriamą naudą, vyrauja neigiamas požiūris. Trūksta dėmesio švietimo sistemoje būtent socialinio verslumo ugdymui. Nepaisant bendrosios prieigos prie verslumo skatinimo fondų, vis dar stokoja socialinio verslo skatinimo priemonių⁷⁹. Neišnaudojamos viešųjų paslaugų perdavimo socialiniams verslams, nevyriausybiniam sektoriui galimybės. Perdavimo procesas, pagal ilgalaikius valstybės rodiklius, vyksta vangiai. Lieka neišnaudotas aukštas socialinių verslų potencialas.

⁷⁶ Lithuania - SBA Fact Sheet 2019, internetinė prieiga: <https://eimin.lrv.lt/uploads/eimin/documents/files/Lithuania%20-%20SBA%20Fact%20Sheet%202019.pdf>.

⁷⁷ Versli Lietuva. (2019). Viešųjų paslaugų perdavimo gidas. <https://www.verslilietuva.lt/wp-content/uploads/2019/03/Vie%C5%A1%C5%B3j%C5%B3-paslaug%C5%B3-perdavimo-gidas.pdf>.

⁷⁸ Lietuvos socialinio verslo asociacija. (2019). Socialinio verslo galimybių studija. Vilnius.

⁷⁹ OECD/EU. (2019), “Boosting Social Entrepreneurship and Social Enterprise Development in Lithuania, In-depth Policy Review”, OECD LEED Working Papers, 2019, OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/8036b14d-en>.

Trūksta idėjų ir gebėjimo atskleisti galimybes bei pritaikyti turimus įgūdžius. Švietimo sistemos užprogramuoti trūkumai verslumo įgūdžių integravimo į bendrąsias švietimo programas, neskiriant pakankamo dėmesio emocinio intelekto, kūrybiškumo ugdymui, lemia kompetencijų stygių matyti galimybes ir jas vystyti. Vėlesniame etape tai pasireiškia „uždarumo“ ir baimės, kad pavogs idėją, praktika⁸⁰. EPBO (2015) ataskaitoje⁸¹ skelbiama, jog dažniausiai jaunimas, siekdamas kurti savo verslą, susiduria su įgūdžių ir patirties stoka. Formalaus švietimo ir mokymo programos nepadedą ugdyti verslaus požiūrio, reikalingų kompetencijų bei asmeninių savybių. Nors pagal „Eurostat“ 2020 m. pateiktus duomenis, net 93 proc. 16-24 metų jaunuolių Lietuvoje turi bazinius ar aukštesnio lygio skaitmeninius įgūdžius (Lietuva II-e vietoje ES, ES vidurkis 80 proc.), deja, ne visi geba šiuos įgūdžius pritaikyti ir išnaudoti kurdami verslą. Pagrindinis veiksnys, stabdantis naujų verslų kūrimą jaunų žmonių tarpe, nurodomas realios darbo patirties trūkumas. Pradedantiesiems jauniems verslininkams dažnai trūksta žmogiškojo, finansinio ir socialinio kapitalo pradėti ir vystyti verslą. Patirties trūkumas gali lemti nepagrįstas baimes bandyti rizikuoti pradėti savo verslą. 2014 m. Europos jaunimo (14-25 metų amžiaus) specialiosios „Eurobarometro“ apklausos duomenys⁸² rodo, jog tik 22 proc. jaunuolių norėtų imtis nuosavo verslo, bet mano, jog tai būtų per sunku padaryti.

Vaikai neįgyja kokybiškų verslumo įgūdžių. Kai kuriose šalyse įmonėlių kūrimas ir valdymas, kaip praktinė verslininkystės patirtis, taikomas itin plačiai, pavyzdžiui, jau 2014–2015 mokslo metais Estijoje 42 įmonėlės buvo įkurtos pagrindinio ugdymo pakopoje, vidurinio ugdymo lygmeniu programoje dalyvavo 32 proc. visų Estijos mokyklų. Nepaisant to, kad Lietuvos verslumo įgūdžių ugdymo bendrojo lavinimo mokyklose rodiklis yra artimas ES vidurkiui⁸³, jaunųjų bendrovių steigimo mokyklose praktikos ir praktinių įgūdžių ugdymas išlieka retas.

Suaugusiųjų verslumo įgūdžių stoka. Remiantis pasaulinio verslumo tyrimo AGER duomenimis, 2018 m. 76 proc. lietuvių nuosavą verslą įvardijo kaip trokštamą karjeros pasiekimą. Pagal šį rodiklį Lietuva pirmauja Europoje, tačiau tik 33 proc. lietuvių pasitiki savo įgūdžiais ir gebėjimais sukurti bei valdyti verslą. Skirtumas tarp noro ir gebėjimų kurti Lietuvoje yra vienas iš didžiausių tarp visų tyrime dalyvavusių šalių.

9 problema – Įmonės neišnaudoja galimybių prekes, paslaugas ir darbus pasiūlyti viešajam sektoriui.

Viešųjų pirkimų tarnybos skelbiami 2020 m. duomenys apie įmonių dalyvavimą viešuosiuose pirkimuose⁸⁴ rodo:

- „vieno tiekėjo“ pirkimai sudaro 40,5 proc. (pirkimai, kuriuose, atmetus netinkamus pasiūlymus, liko vienas tiekėjas, – 55,9 proc.) nuo visų tarptautinių ir supaprastintų pirkimų (be mažos vertės pirkimų). Atmestų pasiūlymų dalis siekia 20,9 proc.;
 - vidutinis pasiūlymų skaičius, tekęs vienai pirkimo objekto daliai, tarptautiniuose ir supaprastintuose pirkimuose tesudaro 2,4 pasiūlymo;
 - Centrinės viešųjų pirkimų sistemos (toliau – CVP IS) registruotų tiekėjų skaičiaus dalis nuo bendro tiekėjų skaičiaus šalyje sudaro 32,4 proc. (t. y. iš 87 143 Lietuvoje registruotų įmonių, 28 249 yra prisiregistravusios CVP IS ir gali elektroniniu būdu pateikti pasiūlymus viešuosiuose pirkimuose).
- EK vidaus rinkos švieslentėje⁸⁵ „vieno tiekėjo“ pirkimų Lietuvos rodiklis tarptautiniuose pirkimuose (TED duomenimis) 2019 m. sudarė 28,7 proc. Gera praktika laikytina, kai šis rodiklis neviršija 10 proc.

⁸⁰ Europos Komisija / EACEA / Eurydice, 2016. *Verslumo ugdymas Europos mokyklose. Eurydice ataskaita*. Liuksemburgas: Europos Sąjungos leidinių biuras.

<https://bit.ly/38CA9ar>

⁸¹ OECD (2015). *Supporting Youth Entrepreneurship in Lithuania. A review of policies and programmes* <https://www.oecd.org/industry/Lithuania-Youth-Entrepreneurship.pdf>

⁸² Europos Komisija / EACEA / Eurydice, 2016. *Verslumo ugdymas Europos mokyklose. Eurydice ataskaita*. Liuksemburgas: Europos Sąjungos leidinių biuras.

<https://bit.ly/38CA9ar>

⁸³ žr. 86 išnašą.

⁸⁴ Viešųjų pirkimų tarnybos 2020 m. veiklos ataskaita, internetinė prieiga: <https://vpt.lrv.lt/lt/administracine-informacija/metines-veiklos-ataskaitos-1>.

Pateikti duomenys rodo, kad viešuosiuose pirkimuose įmonių aktyvumas nėra pakankamas, o daugiau kaip pusėje tarptautinių ir supaprastintų pirkimų nėra užtikrinama konkurencija. Menkas įmonių dalyvavimas viešuosiuose pirkimuose ne tik daro neigiamą įtaką pirkimų rezultatams, tačiau taip pat rodo, kad verslas praranda galimybę plėstis ir augti, pasirengti dalyvauti kitų šalių viešuosiuose pirkimuose. Todėl būtina skatinti tiekėjų dalyvavimą viešuosiuose pirkimuose ir siekti konkurencijos sukuriamos ekonominės naudos (konkurenciją iki 2030 m. didinti bent 25 proc.).

Siekiamas pokytis: įmonės aktyviau dalyvauja viešuosiuose pirkimuose.

Sprendžiama problema ir jos priežastys bendros visai Lietuvos teritorijai (nėra esminių teritorinių (regioninių) skirtumų).

Sprendžiamos problemos priežastys (prioriteto tvarka):

9.1. Viešųjų pirkimų procedūrų nepatrauklumas.

Viešųjų pirkimų procedūros yra sudėtingesnis procesas nei prekių, paslaugų ar darbų pardavimas privačiam sektoriui. Įmonės ir kiti tiekėjai, dalyvaudami viešųjų pirkimų procedūrose, patiria administracines sąnaudas rengdami pasiūlymus, pateikdami kvalifikaciją įrodančius dokumentus, pasiūlymų galiojimo užtikrinimą, tikslindami pateiktą informaciją ir pan. 2021 m. atliktos viešosios konsultacijos, kurių vykdant tikslinėse grupėse (angl. „focus group“) diskutuota su įvairiais viešųjų pirkimų dalyviais, metu pastebėta, kad nepatrauklumą taip pat sukuria nelanksčios, sutarties šalių teisių ir pareigų pusiausvyros principo neatitinkančios pirkimo sutarties sąlygos, nepakankamas perkančiųjų organizacijų bendradarbiavimas su tiekėjais, ilga procedūrų trukmė, informacijos apie pirkimo proceso eigą stoka. Todėl būtina siekti viešųjų pirkimų proceso lankstumo, greitumo ir aiškumo, taip pat kuo didesnio pirkimų dokumentų standartizavimo, proceso skaitmeninimo ir dalyvavimo viešuosiuose pirkimuose administracinių kaštų mažinimo.

9.2. Pasitikėjimo ir informacijos apie viešuosius pirkimus stoka.

2021 m. teiktos viešosios konsultacijos, kurių vykdant tikslinėse grupėse (angl. „focus group“) diskutuota su įvairiais viešųjų pirkimų dalyviais, parodė, kad menkas tiekėjų dalyvavimas viešuosiuose pirkimuose susijęs ir su tendencinga neigiamos informacijos gausa. Viešųjų pirkimų tema viešojoje erdvėje dažniausiai nagrinėjama iš neigiamos pusės – plačiai aptariami nustatyti ir tariai viešųjų pirkimų pažeidimai, kuriamas įvaizdis, kad viešieji pirkimai dažniausiai tik imituojami, o laimėtojas yra žinomas iš anksto, kad pirkimų vykdytojai renkasi tik pigiausias ir nekokybiškas prekes ar paslaugas ir pan. Tokios informacijos gausa didina suvokimą, kad viešuosiuose pirkimuose klesti korupcija. Tai atgraso verslą bandyti konkuruoti dėl viešųjų pirkimų sutarčių.

Neneigiant viešųjų pirkimų pažeidimų faktų, Lietuvos viešųjų pirkimų sistemą ir pažangą šioje srityje palankiai vertina EBPO, EK ir nemaža dalis viešųjų pirkimų sistemos dalyvių. Todėl būtina visuomenei atskleisti ir pozityvią informaciją apie viešuosius pirkimus – palyginti Lietuvos pasiekimus šioje srityje su kitomis ES valstybėmis, viešinti sėkmingus pavyzdžius ir pan.

Sėkmingai dalyvauti viešųjų pirkimų procese reikia žinių ir gebėjimų (pvz., kaip naudotis CVP IS sistema, parengti pasiūlymus, pagrįsti pasiūlytą kainą ar informacijos konfidencialumą, įrodyti kvalifikacinių reikalavimų atitikimą ir pan.). Neturėdamos patirties ir žinių šioje srityje, taip pat vertindamos viešojoje erdvėje pateikiamus neskaidrių pirkimų pavyzdžius, dalis įmonių net nebando dalyvauti pirkimų procedūrose ir taip praranda verslo galimybes. Tai ypač aktualu įmonėms, kurios nėra bandžiusios dalyvauti viešuosiuose pirkimuose⁸⁵ (viešuosiuose pirkimuose dalyvauja 32,4 proc. Lietuvoje registruotų įmonių), kadangi šiuo metu informaciją apie vykdomus pirkimus gauna prie CVP IS prisijungę ar aktyviai pirkimais besidominantys tiekėjai. Kita dalis

⁸⁵ European Commission Single market scoreboard, internetinė

prieiga: https://ec.europa.eu/internal_market/scoreboard/performance_per_policy_area/public_procurement/index_en.htm.

⁸⁶ žr. 88 išnašą.

verslo įmonių, kurios pirkimuose nedalyvauja ir nesidomi, tokios informacijos negauna ir nežino, kur ją rasti. Todėl būtina rasti informacijos sklaidos būdų, kuriais reikiama informacija pasiektų įsisteigusius naujus ar pirkimuose iki šiol nedalyvaujančius teikėjus, taip pat aktyviau dirbti su verslo subjektais suteikiant jiems reikalingų žinių ir patarimų.

9.3. Perkančiosios organizacijos ir perkantieji subjektai nustato tiekėjų konkurenciją ribojančius reikalavimus.

Perkančiosios organizacijos ir perkantieji subjektai (toliau – pirkimų vykdytojai) ne visais atvejais atlieka rinkos tyrimus ar organizuoja rinkos konsultacijas, todėl parengiamos pirkimo sąlygos ir pirkimui suplanuotos lėšos ne visais atvejais atspindi rinkos sąlygas. Be to, pirkimų vykdytojams trūksta žinių ir gebėjimų nustatyti pasiūlymų vertinimo kriterijus, kurie skatintų inovatyvius, tvarius sprendimus siūlančias įmones dalyvauti viešuosiuose pirkimuose. Sąmoningi pirkimo vykdytojų veiksmai taip pat gali riboti tiekėjų konkurenciją. Jiems nustačius per aukštus ar konkrečiam tiekėjui pritaikytus reikalavimus užkertamas kelias pirkime dalyvauti potencialiems tiekėjams. Toks pirkimų vykdytojų piktnaudžiavimas atgraso tiekėjus dalyvauti ir tolesniuose viešuosiuose pirkimuose.

Viešųjų pirkimų tarnybos duomenimis,⁸⁷ nustatyti nekonkurencingų pirkimų pažeidimai dažniausiai buvo susiję su nepagrįstais, neproporcingais tiekėjų kvalifikacijos reikalavimais bei konkurenciją ribojančiais techniniais reikalavimais, dėl kurių pasiūlymą pateikė vienas tiekėjas. Tai lemia mažesnę įmonių aktyvumą ir tai, kad dalis pirkimų (21,4 proc. 2019 m.) pasibaigia nesudarius pirkimo sutarties. Atsižvelgus į tai, būtina stiprinti perkančiųjų organizacijų ir perkančiųjų subjektų profesionalumą.

NPP uždavinys, kodas ir pavadinimas

1.11 uždavinys. Skatinti prekių ir paslaugų eksportą.

10 problema – Nepakankamas eksporto konkurencingumo augimas.

Lietuvos eksporto struktūroje jau ilgą laiką vyrauja mažesnio ir vidutinio sudėtingumo gaminiai, todėl ilgalaikėje perspektyvoje tai gali riboti eksporto plėtrą. Lietuvos prekių eksporto plėtra jau 2019 m. ėmė lėtėti, nes 4,8 proc. augimas buvo mažesnis nei 2018 m. (7,8 proc.). Po COVID-19 pandemijos sukeltų eksporto svyravimų 2020 m. (remiantis Statistikos departamento duomenimis, 2020 m. prekių eksportas sumažėjo 3,4 proc., o paslaugų – 13,1 proc.) ir 2021 m. toliau vidutinės trukmės perspektyvoje numatomas prekių ir paslaugų eksporto augimas apie 6 proc. per metus.⁸⁸ Konkurencingumą ilgesniuotu laikotarpiu taip pat gali mažinti sparčiau nei kitose šalyse didėjančios gamybos ir darbo jėgos sąnaudos, palyginti menkas darbo našumas.

Siekiamas pokytis: dėl didesnės aukštųjų (angl. „Hi-tech“) ir aukštesniųjų (angl. „medium Hi-tech“) technologijų produktų ir daug žinių reikalaujančių paslaugų dalies lietuviškos kilmės eksporte (be naftos produktų), lietuviškos kilmės prekių ir paslaugų su nuosavu prekės ženklu dalies bendrame lietuviškos kilmės eksporte, lietuviškos kilmės prekių ir paslaugų eksporto dalies BVP, pasireiškęs eksporto konkurencingumo augimas.

Sprendžiama problema ir jos priežastys bendros visai Lietuvos teritorijai (nėra esminių teritorinių (regioninių) skirtumų).

Sprendžiamos problemos priežastys (lygiavertės):

10.1. Maža aukštųjų (angl. „Hi-tech“) ir aukštesniųjų (angl. „medium Hi-tech“) technologijų produktų ir daug žinių reikalaujančių paslaugų

⁸⁷ Žr. 88 išnašą.

⁸⁸ Finansų ministerija, Ekonominės raidos scenarijus 2021–2024 metams (2021 m. rugsėjis), internetinė prieiga: <https://finmin.lrv.lt/lt/aktualus-valstybes-finansu-duomenys/ekonominės-raidos-scenarijus>.

eksporte dalis.

Lietuvos prekių ir paslaugų eksporte aukštųjų technologijų⁸⁹ (angl. „hi-tech“) eksporto dalis reikšmingai atsilieka nuo ES šalių vidurkio. 2019 m. duomenimis, aukštųjų technologijų prekių eksporto dalis siekė 7,8 proc. bendro Lietuvos prekių eksporto, o ES šalių vidurkis siekė 15 proc. Pagal šį rodiklį taip pat atsiliekame ir nuo kaimyninių šalių, pavyzdžiui, Estijoje aukštųjų technologijų prekių eksporto dalis 2019 m. sudarė 11 proc., Latvijoje – 9,6 proc., Lenkijoje – 8,7 proc.

VšĮ „Versli Lietuva“, atlikdama Lietuvos prekių eksporto pastoviosios rinkos dalies analizę,⁹⁰ apskaičiavo, kad 2017 m. pusę Lietuvos bendro prekių eksporto sudarė žemųjų technologijų prekės. Tai beveik dvigubai daugiau nei pasaulinis eksportuojančių šalių vidurkis. Minėtos analizės duomenimis, aukštųjų technologijų produktų dalis buvo daugiau kaip trečdaliu mažesnė už pasaulinį vidurkį. Aukšta Lietuvos eksporto specializacija žemųjų technologijų prekių, kurių paklausa pasaulyje auga lėčiausiai, srityje bei didelė eksporto koncentracija į santykinai lėtai augančią ES rinką reiškia, kad silpnai išnaudojamas pasaulinės rinkos teikiamas potencialas ir prarandamos spartesnės eksporto plėtros galimybės.

Lietuvos paslaugų eksporto struktūroje daug žinių reikalaujančių paslaugų eksportas (angl. „Knowledge intensive services“ (KIS), kuris yra atitinkamo aukštųjų technologijų prekės, 2019 m. sudarė 25 proc., o ES šalių vidurkis buvo 68 proc.⁹¹ Kaip ir prekių eksporto atveju, Lietuva pagal KIS paslaugų eksportą atsilieka ne tik nuo ES vidurkio, bet ir nuo kaimyninių valstybių. 2018 m. Lietuvoje KIS paslaugų dalis sudarė taip pat apie 25 proc. bendro paslaugų eksporto, Estijoje šis rodiklis sudarė 50 proc., Latvijoje 53 proc., Lenkijoje 42 proc.

Dalis Lietuvos aukštųjų technologijų srities įmonių, nors ir veikia aukštą augimo potencialą turinčiuose sektoriuose, pvz., biotechnologijos ar aukštųjų technologijų inžinerijos, auga lėtai arba pasiekusios tam tikrą ribą visai nustoja augusios.

Išskirtinos 4 pagrindinės subpriežastys:

- mažas besikuriančių įmonių skaičius aukštųjų technologijų sektoriuose;
- įmonės aukštųjų technologijų sektoriuose per lėtai auga;
- esamos tradicinės įmonės neplečia savo veiklos į aukštųjų technologijų sektorių;
- aukštesni nei tradiciniams sektoriams įėjimo į eksporto rinkas (netarifiniai) apribojimai.

Priežastys „Mažas besikuriančių įmonių skaičius aukštųjų technologijų sektoriuose“, „Įmonės aukštųjų technologijų sektoriuose per lėtai auga“ ir „Esamos tradicinės įmonės neplečia savo veiklos į aukštųjų technologijų sektorių“ plačiau aprašomos šios plėtros programos 1.5 ir 1.8 uždaviniuose.

Priežastį „Aukštesni nei tradiciniams sektoriams įėjimo į eksporto rinkas (netarifiniai) apribojimai“ lemia:

- **Papildomi licencijavimo ir atitikties reikalavimai eksporto rinkose.** Lyginant World Integrated Trade Solution (WITS) duomenų bazėje pateikiamus netarifinius apribojimus pagal atskirus sektorius tikslinėse Lietuvos rinkose trečiojoje šalyje matyti, kad aukštosios technologijos netarifiniai apribojimai taikomi bene visuose susijusiuose sektoriuose (chemijos pramonės, mašinų ir elektronikos įrangos, plastikų gamybos sektoriuose).

⁸⁹ prekės - https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/Annexes/htec_esms_an5.pdf;

paslaugoms - [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Knowledge-intensive_services_\(KIS\)](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Knowledge-intensive_services_(KIS)).

⁹⁰ <https://www.verslilietuva.lt/wp-content/uploads/2019/07/Pastovios-rinkos-dalies-analiz%C4%97-final.pdf>.

⁹¹ <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/pdfscache/3996.pdf>.

Tradiciniams sektoriams aukšti netarifiniai apribojimai dažniausiai yra tik žemės ūkio ir susijusiuose sektoriuose bei konkrečiai šaliai svarbiose srityse. Netarifinių į rinką įėjimo apribojimų dydis taip pat dažniausiai didžiausias aukštomis technologijoms priskiriamuose sektoriuose.⁹² Įėjimo į užsienio rinką apribojimai ypač aktualūs farmacijos ir biotechnologijų bei aukštųjų technologijų inžinerinės pramonės įmonėms. Remiantis statistinių šaltinių ir tikslinių grupių diskusijų metu gauta informacija, surinkta „Verslios Lietuvos“, rengiant Lietuvos tikslinių sektorių eksporto plėtros tikslinėse rinkose strateginius dokumentus, įmonėms dažnai itin sunku įeiti į aukštą šių prekių paklausą turinčias išsivysčiusias Vakarų Europos, Amerikos ar Azijos rinkas todėl, kad jose paprastai veikia stiprūs ir dideli vietos gamintojai. Didelės rinkos ir stiprūs vietos gamintojai lemia, kad šiose rinkose galioja savi produkcijos standartai, kurie skiriasi nuo kitų šalių ir kuriuos visi importuojami produktai turi atitikti. Tam būtinas produktų sertifikavimas, kuris ilgai trunka ir yra brangus. Kadangi dauguma Lietuvos gamintojų, vertinant šių rinkų mastu, maži, sertifikavimo procesas jiems dažnai nepakeliamas. Be to, maži gamintojai negali aptarnauti didelių klientų ir įgyvendinti didelių projektų, tad iškyla grėsmė, kad įėjimo į šias rinkas sąnaudos gali būti per didelės, lyginant su laukiama nauda.

- **Ilgai leidimų išdavimo terminai atsakingose institucijose.** Pavyzdžiui, biotechnologijų sektoriaus atstovų tikslinė grupė (VŠĮ „Versli Lietuva“ rengiant Lietuvos tikslinių sektorių eksporto plėtros tikslinėse rinkose strateginius dokumentus) nurodė, kad leidimų biotechnologinių ir farmacinių produktų klinikiniams ir kitiems tyrimams išdavimas atsakingose institucijose trunka per ilgai. Kaip viena iš šios situacijos galimų priežasčių yra nurodomas per mažas reikiamos kvalifikacijos ekspertų skaičius atsakingoje institucijoje. Ilgai truncančios leidimų tyrimams gavimo procedūros mažina sektoriaus įmonių konkurencinį pranašumą eksporto rinkose, kadangi ES šalyse, su kuriomis labiausiai konkuruojame, leidimai yra išduodami greičiau.

10.2. Įmonės per mažai eksportuoja originalių produktų.

2019 m. VŠĮ „Versli Lietuva“ atlikta Lietuvos prekių eksporto pastovios rinkos dalies analizė⁹³ parodė, kad Lietuvos eksporto struktūroje dominuoja žemos pridėtinės vertės prekės, o 2001–2017 m. du trečdalius viso rinkos dalies augimo lėmė žemųjų ir vidutinių technologijų prekių eksportas. Analizė taip pat parodė, kad Lietuvos eksporto užimamos rinkos dalys šiose prekių kategorijose pasaulinėje prekyboje augo, o šių prekių dalys pasaulinės prekybos struktūroje nagrinėjamu laikotarpiu mažėjo. Tai reiškia, kad Lietuva didina rinkos dalis besitraukiančiose kategorijose. Tokia Lietuvos prekių eksporto struktūra lėčiau reaguoja į pasaulinės paklausos pokyčius nei vidutinės šalies eksportuotojos, todėl prarandama spartesnio eksporto augimo galimybė. Ji dar labiau sumažėjo 2015 m., Rusijai įvedus embargą maisto produktams iš ES. Nors Lietuvos gamintojai sėkmingai persiorientavo į eksportą į ES rinką, tačiau Rusijoje buvę paklausūs lietuviški prekių ženklai nėra paklausūs Vakaruose. Tad originalių produktų eksportą pakeitė užsakomosios gamybos eksportas.

Siekiant kurti originalius produktus ir nuosavus prekių ženklus ir diegti juos eksporto rinkose, reikia vykdyti globalios vertės grandinės pradžios ir pabaigos veiklas, tokias kaip MTEP, dizaino kūrimas, rinkodara bei paslaugų galutiniams vartotojams teikimas. Šioms veikloms itin reikalingi įgūdžiai ir investicijos, jos gerokai rizikingesnės ir jų grąža lėtesnė. Be to, dauguma eksporto rinkų yra gerokai didesnės už Lietuvą, tad reikiamos pradinės originalių produktų įvedimo ir rinkodaros investicijos, palyginti su tuo, kiek įmonės investuoja pastaraisiais metais, gali būti dešimtimis kartų didesnės.

10.3. Silpnas įmonių horizontalusis ir vertikalusis bendradarbiavimas ir įsitraukimas į tarptautines vertės grandines.

⁹² WITS, *European Union Non-Tariff Measure (NTM) Summary*, internetinė prieiga: <https://wits.worldbank.org/tariff/non-tariff-measures/en/country/EUN>.

⁹³ žr. 94 išnašą.

VšĮ „Versli Lietuvai“ rengiant Lietuvos tikslinių sektorių eksporto plėtros tikslinėse rinkose strateginius dokumentus, tikslinių grupių susitikimų metu konstatuota, kad aktyviai veikiančių klasterių skaičius nedidelis. Remiantis *klaster.lt* svetainės duomenimis, 2021 m. Lietuvoje identifikuojamos 46 klasterių iniciatyvos. Dalis iniciatyvų yra pradinėje veiklos stadijoje, dalies iniciatyvų kūrimą lėmė bendri trumpalaikiai tikslai, pavyzdžiui, siekis pasinaudoti ES struktūrinių fondų parama. Tik ketvirtadalis identifiкуotų klasterių formuojasi natūraliai, ilgalaikio bendradarbiavimo pagrindu vysto naujus produktus ar paslaugas bei siekia užimti didesnę rinkos dalį, taip padidinant bendrą klasterio įmonių konkurencingumą. Lietuvos klasterių tarptautiškumas žemas, dauguma Lietuvos klasterių yra palyginti jauni ir nepakankamai žinomi ir patrauklūs užsienio rinkai.⁹⁴ Didžiausias klasterių skaičius yra gamybos ir inžinerijos sektoriuje - 16, kituose sektoriuose skaičiai mažesni, pavyzdžiui, informacijos ir ryšių technologijų - 8, energetikos ir statybos - 7, sveikatos apsaugos - 6, ir kt.⁹⁵ Įmonių dalyvavimas skėtinių ar šakinių asociacijų veikloje taip pat neaktyvus: asociacijų vienijamos įmonės įdarbina tik 14,4 proc. visų dirbančių asmenų⁹⁶. Vakarų Europos šalyse šis lygis įprastai siekia 60–80 proc.

Vyraujantis uždaras (nepasitikėjimo kitais) verslo modelis neskatina kooperacijos, dėl kultūrinių Lietuvos ypatumų įmonėms trūksta bendradarbiavimo kompetencijų. Lietuvos įmonės yra santykinai mažos, auga lėtai ir yra nepakankamai integruotos į vietos bei tarptautinius klasterius ir pasaulines vertės grandines, silpnai bendradarbiaujančios, todėl jų potencialas sukurti didelio poveikio inovacijas ir jas konkurencingai parduoti yra palyginti žemas dėl kritinės investicijų masės ir pajėgumų stokos. Įmonių, ypač smulkiųjų, našumas labai priklauso nuo jų dydžio: augdamos jos tampa našesnės. Lietuvos įmonės ne tik palyginti mažos ir neaugančios – jos smulkėja ir jų augimas lėtėja, todėl šie struktūriniai ekonomikos pokyčiai ilginiui neigiamai veikia Lietuvos ūkio našumą ir konkurencingumą. Svarbu stiprinti įmonių tarptautinį konkurencingumą, didinti tarpusavio bendradarbiavimą ir kritinę masę, padėti įmonėms įsitraukti į tarptautines vertės grandines. Taip turėtume įtakos ir įmonių augimo tendencijoms.

10.4. Menkas Lietuvos, kaip turinčios eksporto potencialą, žinomumas tikslinėse eksporto rinkose.

Remiantis 2019 m. atliktu Lietuvos žinomumo ir reputacijos tikslinėse užsienio šalyse ir šalies gyventojų Lietuvos vertinimo tyrimu, 72 proc. apklaustų asmenų nežinojo daugiau informacijos apie Lietuvą nei geografinė vieta. Pagrindinė Lietuvos įvaizdžio problema – mažas Lietuvos žinomumas, asociacijų su Lietuvos stiprybėmis, identitetu nebuvimas. Ypač svarbu tai, kad pakankamai mažas Lietuvos žinomumas stebimas Lietuvos rinkai itin svarbiose rinkose, tokiose kaip Vokietija, Jungtinė Karalystė, Prancūzija. Lietuvos prekės ženklas nėra pakankamai žinomas pasaulyje. Trūkstant tokio žinomumo gali kentėti Lietuvos reputacija, kadangi nėra formuojamas Lietuvos, kaip pažangios, eksporto potencialą turinčios, šalies, įvaizdis.⁹⁷

Žemas Lietuvos žinomumo pasaulyje lygis ir menkos bei nekoordinuotos investicijos Lietuvos ekonominio potencialo viešinimui pastarąjį dešimtmetį nedarė didesnės įtakos Lietuvos žinomumo didinimui. Lietuvos vykdytoje komunikacijoje trūko vienijančios temos, bendro informavimo apie Lietuvą, koncentruotos ir tikslinės komunikacijos. Nesant susitarimo dėl šalies išskirtinumo ir siekiamo šalies įvaizdžio, Lietuva buvo pristatoma nenuosekliai. 2020 m. patvirtinus Lietuvos pristatymo užsienyje strategiją susitarta dėl pagrindinių komunikacijos principų, informacijos sklaidos, simbolikos ir kitų elementų, užtikrinsiančių komunikacijos vientisumą ir efektyvumą užsienio rinkose, bet patvirtinta strategija kol kas nėra įgyvendinama sklandžiai ir nuosekliai (vyrauja nepakankamas susikalbėjimas tarp institucijų, strategijos įgyvendinimui neskirtas finansavimas ir pan.).

Šalies įvaizdis daugiausia siejamas su užsakomosios gamybos paslaugų teikimu, o ne naujų (inovatyvių) produktų kūrimu. Ne pirmus metus Lietuvos

⁹⁴ Lietuvos klasterių plėtros koncepcija, internetinė prieiga: <http://klaster.lt/wp-content/uploads/2017/05/U%CC%84M-2017-10-12-i%CC%A8sakymas-Nr.-4-601-De%CC%87L-Lietuvos-klasteriu%CC%A8-koncepcijos-pakeitimo.pdf>.

⁹⁵ <https://klaster.lt/>.

⁹⁶ Šaltinis: ICTWSS 6.1, internetinė prieiga: <https://www.ictwss.org/downloads>.

⁹⁷ Žr. 42 išnašą.

įmonės VŠĮ „Versli Lietuva“ vykdomų apklausų metu įvardija susiduriančios su užsakovų ir vartotojų Vakarų eksporto rinkose neigiama išankstine nuostata, kad Lietuva yra pigios darbo jėgos ir žemos kokybės produkcijos gamintoja. Įmonės akcentuoja, kad Lietuvai trūksta profesionalios ir tikslingos šalies pristatymo (pardavimo) ir pozicionavimo strategijos. Šalies pristatymo ištekliai nekoordinuoti ir neefektyvūs, o tai gerokai apsunkina eksporto plėtrą ir diversifikaciją. Verslas privalo skirti daug laiko ir pastangų, kad įrodytų savo patikimumą ir darbo kokybę. Lietuvos įvaizdžio nebuvimas ar pigios darbo jėgos įvaizdis ypač neigiamai veikia verslo įmones, kurios užsienio rinkose bando vystyti savo prekės ženklą. Įvaizdžio nebuvimas dažnai reiškia prastesnes pozicijas verslo derybose, mažesnio masto kontraktus ar netgi potencialių užsakymų praradimą.

10.5. Eksporto kompetencijų trūkumas įmonėse.

VŠĮ „Versli Lietuva“ atliekamos verslo apklausos rodo, kad pagrindinės smulkiojo ir vidutinio verslo kliūtys plėtrai į užsienį yra rinkų pažinimo ir eksporto žinių trūkumas. Iki šiol Lietuvos universitetai nerengė specializuotų tarptautinės prekybos specialistų, todėl nuo 2013 m. buvo inicijuojama ir įgyvendinama eksporto lyderių programa „Sparnai“, kurioje nuo programos pradžios sudalyvavo per 100 Lietuvos įmonių. Programos įgyvendinimas atskleidė nepakankamas Lietuvos įmonių pastangas vykdyti planingą ir efektyvų eksportą – tam neskiriama žmogiškųjų išteklių, jie nepakankamai ugdomi, siekiant eksporto procesų efektyvinimo, apimant rinkų analizes, efektyvią kontaktų ir partnerių paiešką, produktų eksportui, eksporto rinkodarą ir kitus svarbius eksporto procesus. Pagrindinės kompetencijos, reikalingos vykdant eksportą: gebėjimai tinkamai analizuoti rinkų potencialą, klientų paieška ir pritraukimas, vertės pasiūlymo išgryninimas, eksporto rinkodara, prekės ženklo kūrimas ir vystymas, partnerysčių tinklo kūrimas ir stebėseną, pasirengimas ir dalyvavimas tarptautiniuose renginiuose.

VŠĮ „Versli Lietuva“ vykdomos rinkų pažinimo ir kompetencijų didinimo iniciatyvos pritraukia didelius Lietuvos įmonių srautus, o tai rodo veiklų aktualumą ir efektyvumą įmonių tarptautiniam konkurencingumui didinti.

10.6. Maža eksporto geografinė diversifikacija ir orientacija į kitas, sparčiau augančias ne ES šalių rinkas, didelė Lietuvos eksporto priklausomybė nuo lėtėjančių ES šalių rinkų augimo.

2019 m. atlikta Lietuvos prekių eksporto pastovios rinkos dalies analizė⁹⁸ parodė, kad didžiausią dalį, t. y. daugiau kaip 2/5 rinkos dalies augimo, 2001–2017 m. lėmė ES rinka. Tai reiškia, kad beveik pusė bendro Lietuvos prekių eksporto teko vienam lėčiausiai visame pasaulyje augančių regionų (ES prekių importas (be naftos produktų) 2001–2017 m., augo vidutiniškai po 5,2 proc., o pasaulio vidurkis po 6,5 proc. kasmet). Tokia aukšta eksporto koncentracija į santykinai lėčiau augančius regionus mažina spartesnės plėtros galimybes.

Lietuvos eksporto plėtrą pastaruosius keletą metų lėtino jo didelė priklausomybė nuo ES šalių, kurių ekonomika (kartu ir Lietuvos prekių bei paslaugų paklausa) pastaraisiais metais augo lėtai, rinkų. ES šalių dalis lietuviškos kilmės prekių (be mineralinių produktų ir javų) eksporto srityje 2014–2019 m. svyravo apie 74–76 proc., o paslaugų eksporto srityje 2015–2019 m. ES dalis padidėjo nuo 61 proc. iki beveik 69 proc. Pastaraisiais metais fiksuojama sparti transporto įmonių plėtra į ES rinką reikšmingai prisidėjo prie paslaugų eksporto augimo, tačiau ji turėtų išsisemti dėl labai aukštos lyginamosios bazės bei įsigaliosiančio mobilumo paketo. Todėl ir paslaugų eksporto atveju ryšiai tik su ES vidaus rinka taps augimą stabdančiu veiksnium.

Darbas su partneriais už ES ribų yra sudėtingesnis dėl įvairių aspektų (atstumas, teisinis reguliavimas, netaarifiniai ir tarifiniai barjerai, kultūriniai skirtumai ir kt.), todėl yra labiau rizikingas.

Nėra aktyviai išnaudojamos ES sudarytos laisvos prekybos sutartys (angl. „Free trade agreement“, FTA) su trečiosiomis šalimis – eksporto skatinimo priemonės yra sukoncentruotos į tikslines rinkas, tačiau jos ne visais atvejais atitinka šalis, su kuriomis pasirašomos laisvos prekybos sutartys.

10.7. Mažas klientų ir partnerių tinklas užsienyje.

⁹⁸ <https://www.verslilietuva.lt/wp-content/uploads/2019/07/Pastovios-rinkos-dalies-analiz%C4%97-final.pdf>.

EUROSTAT duomenimis, Lietuvoje 2016–2018 m. vidutiniškai tik apie 8,0 proc. įmonių vykdė prekių eksportą. Lietuva su tokia rodiklio reikšme yra šiek tiek žemiau už ES šalių bendrą vidurkį (8,2 proc.), tačiau pastebimai atsilieka nuo Danijos (17,5 proc.), Slovėnijos (16,0 proc.), Vokietijos (15,8 proc.), Nyderlandų (14,2 proc.), Estijos (13,9 proc.) ir kitų šalių.

Didelė Lietuvos eksporto specializacija žemųjų technologijų prekių, kurių paklausa pasaulyje auga lėčiausiai bei didelė eksporto koncentracija į santykinai lėtai augančią ES rinką, srityje reiškia, kad menkai išnaudojamas pasaulinės rinkos teikiamas potencialas bei prarandamos spartesnės eksporto plėtros galimybės. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2020 m. lietuviškos kilmės prekių eksportas į ES šalis (įskaičiuojant UK) sudarė 68,2 proc., tai rodo, kad kitose pasaulio šalyse yra mažas klientų ir partnerių tinklas. Tuo iš dalies galima paaiškinti faktą, kodėl Lietuvos nėra globalioje pasaulio ekonomikoje, globaliose vertės grandinėse.

2016 m. VŠĮ „Versli Lietuva“ tyrime „Lietuvos tikslinės eksporto rinkos: galimybių analizė ir verslo iššūkiai“⁹⁹ nustatytos problemos ir siūlomi sprendimai aktualūs ir šiandien. Apklausų metu Lietuvos verslas kaip problemą įvardijo ir ekonominės diplomatijos veiklą – pageidautinas solidėsnis Lietuvos verslo interesų atstovavimo bei pagalbos problemų sprendimas valstybiniu lygmeniu. Verslas pabrėžė, kad ekonominės diplomatijos veikla vaidina svarbų vaidmenį plečiant eksporto mastą, tačiau šiuo metu ji nėra efektyvi, kompetencija nepakankama bei stipriai varijuojanti įvairiose srityse, taikomi netapatūs bendravimo su verslu metodai ir būdai. Verslo atstovai norėtų, kad Lietuvos valstybė aktyviau gintų Lietuvos verslo interesus ES institucijose, kooperuotųsi su kaimyninėmis šalimis ir kitais partneriais, nes vienas pamatinių ES principų yra bendroji rinka.

NPP uždavinys, kodas ir pavadinimas

1.12 uždavinys. Didinti Lietuvos turizmo konkurencingumą.

11 problema – Neišnaudojamas turizmo potencialas.

2020 m. EBPO atliktoje turizmo tendencijų ir politikos apžvalgoje¹⁰⁰ pateikti duomenys rodo, kad Lietuvoje turizmo dalis BVP 2018 m. siekė tik 3,1 proc. ir buvo mažesnė už EBPO šalių narių vidurkį (4,4 proc.) ir kitų Baltijos šalių (Latvijoje šis dydis siekė 4,5 proc., Estijoje – net 5,4 proc.). Nors atvykstančių turistų skaičiaus augimas Lietuvoje buvo sparčiausias tarp minėtų valstybių (+8,2 proc.), įvertinus mažesnę Estijos plotą ir gyventojų skaičių, iš tiesų jų į Lietuvą atvyko 15 proc. mažiau nei į Estiją. Išvada, kad turizmo sektorius Lietuvoje yra gerokai mažiau efektyvus ir neišnaudoja galimo potencialo.

Situacija ėmė dar labiau blogėti 2020 m. prasidėjus COVID-19 pandemijai, kuri ypač paveikė turizmo sektorių: dėl vykdytų kelionių ribojimų ir sumažėjusių paskatų keliauti, turizmas, Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2020 m. sudarė tik 1,7 proc. BVP. Turizmo srities produkcija (vartojimas) tesiekė 1 471,7 mln. eurų, kai 2019 m. buvo pasiekęs 2 515,0 mln. Eur. Stabiliai laikęsis skrydžių kryptų – pagrindinio turistų atvykimo į šalį būdų – skaičius drastiškai sumažėjo: 2017 ir 2019 m. siekė 92, o 2018 m. net 99, 2020 m. krito iki 72. 2020 m. turistų skaičius Lietuvoje nukrito į 2012 m. lygį, kai šalies apgyvendinimo įstaigos sulaukė 2,2 mln. turistų, iš jų užsieniečių – 505,6 tūkst., arba 73,4 procentais mažiau nei 2019 m.

2021 m. VŠĮ „Keliam Lietuvoje“ atliko Turizmo sektoriaus plėtros tyrimą, kurio metu analizavo Pasaulio turizmo organizacijos (PTO) ekspertų grupės ir Europos kelionių komisijos tyrimų įžvalgas¹⁰¹. Remiantis šiuo tyrimu, laikotarpis, kai COVID-19 pandemijos sukelta krizė ir įvesti griežti ribojimai visų

⁹⁹ https://www.verslilietuva.lt/uploads/media/5719ba37694e4/Lietuvos_tikslines_eksporto_rinkos_ataskaita.pdf.

¹⁰⁰ <https://www.oecd.org/cfe/tourism/OECD-Tourism-Trends-Policies%202020-Highlights-ENG.pdf>.

¹⁰¹ https://lithuania.travel/uploads/ataskaitos/Turizmo_sektoriaus_pl%C4%97tros_tyrimas.pdf.

šalių turizmo sektoriui ne tik lėmė trumpalaikius neigiamus padarinius, bet ir pakeitė keliavimo tradicijas ir įpročius (išaugo gamtinio ir vietinio turizmo paklausa, svarbiausiu kriterijumi renkantis kelionės tikslo vietą turistams tapo sveikata, higienos sąlygos ir saugumas), aktualus ir tuo, kad Lietuva turi išnaudoti potencialą formuojant saugios ir aukštų higienos normų besilaikančios šalies įvaizdį. Minėtame tyrime akcentuojama ir COVID-19 metu paskatinta inovacijų ir technologinių naujovių integracija turizmo sektoriuje.

Norint atsigauti po COVID-19 pandemijos sukeltos krizės ir išvengti sektoriaus stagnacijos, reikia eliminuoti priežastis, kurios iki šiol trukdė išnaudoti turizmo potencialą ir trukdytų išnaudoti progą turizmo sektoriui ir augti po COVID-19 pandemijos.

Siekiamas pokytis: išaugęs turistų skaičius, padidėjusi turizmo dalis šalies BVP, turizmo sektoriuje kuriamos darbo vietos.

Sprendžiama problema ir jos priežastys bendros visai Lietuvos teritorijai (nėra esminių teritorinių (regioninių) skirtumų).

Problema siejasi su LRBP sprendiniais (LRBP III skyriaus antrajame skirsnyje „Rekreacijos ir turizmo vystymas“, žr. brėž. „Regionai 2030, Kultūros politika ir rekreacija“) susijusiais, su turizmo vystymu.

Sprendžiamos problemos priežastys (lygiavertės):

11.1. Neefektyvus turizmo valdymas.

Efektyvus viešasis valdymas yra būtinas siekiant sėkmingai įgyvendinti ilgalaikę turizmo sektoriaus vystymosi strategiją ir išnaudoti sektoriaus potencialą.

Šiuo metu Lietuvoje įvairių institucijų ir organizacijų renkami su turizmo veikla susiję rodikliai ar tyrimai nėra apibendrintai prieinami vienoje vietoje, jie pateikiami vėluojant, yra neinformatyvūs ir, tikėtina, netikslūs (pvz., Lietuvos bankas ir Lietuvos statistikos departamentas taiko skirtingus pajamų iš atvykstamojo turizmo skaičiavimo metodus ir principus). Didelė dalis duomenų iš viso nerenkama arba renkama nenuosekliai. Be to, net ir renkami turizmo rodikliai yra sunkiai panaudojami priimant strateginius sprendimus, susijusius su turizmo plėtra. Dėl nedeklaruojamų ar slepiamų duomenų atsiranda reguliacinis šešėlis (pvz., dėl nevykdomos operatyvinės paslaugų teikėjų priežiūros – reikšminga objektų dalis deklaruoja simbolinį turistų nakvynės atvejų skaičių). Nepakankamai atsižvelgiama į LRBP nustatytas turizmo, rekreacijos ir kurortų struktūros vystymosi kryptis – principus ir didžiausią turimą regiono kultūrinį, gamtinį ir rekreacinį potencialą. Nepakankamas suinteresuotų institucijų ir verslo grupių įsitraukimas į sprendimų priėmimą ir įgyvendinimą. Tai mažina viešųjų investicijų efektyvumą, didina valdymo kaštus, neskatina privačių investicijų ir sukuria prielaidas ekonomikos šešėliui.

11.2. Lėta turizmo sektoriaus transformacija.

COVID-19 pandemija paspartino pokyčius, prasidėjusius kiek anksčiau ir dabar stipriai pakeitusius visą turizmo sektorių. Pirmiausia, turizmas visame pasaulyje tampa labai skaitmenizuotas: rinkodaroje ir naujų produktų kūrimo pasitelkiami didieji duomenys, stebimas vartotojų elgesys paieškos sistemose, sparčiai diegiami bekontakčiai atsiskaitymai ir aptarnavimas, o dalis paslaugų persikėlė į virtualią erdvę. Lietuvoje ši transformacija yra pavojinga, kadangi gyventojams ir verslui trūksta įgūdžių naudotis skaitmeninėmis technologijomis. Atsiliekame nuo kitų valstybių pagal kasdienį interneto vartojimą (ES internetu kasdien naudojasi 80 proc., Lietuvoje – 78 proc. gyventojų). Be to, Lietuvos gyventojai rečiau naudoja mobiliąsias technologijas: ES apgyvendinimo paslaugas internetu ar mobiliesiomis programėlėmis yra užsakę 10 proc., Lietuvoje – tik 5 proc. gyventojų, atitinkamai transporto paslaugas 9 ir 10 proc. (tuo tarpu Estijoje atitinkamai – 11 ir 27 proc.). Remiantis Lietuvos kaimo turizmo asociacijos informacija, iki COVID-19 pandemijos dauguma smulkiųjų apgyvendinimo ir maitinimo paslaugų (kaimo turizmo) tiekėjų buvo vyresnio amžiaus ir dėl skaitmeninių kompetencijų trūkumo tik apie 30 proc. jų naudojo internetinėmis rezervavimo sistemomis. Pandemijos laikotarpiu pasireiškęs skaitmeninių kompetencijų

nepakankamumas riboja technologinių inovacijų taikymą, skaitmeninių turizmo paslaugų kūrimą ir naujų verslo valdymo modelių bei klientų aptarnavimo formų diegimą. Esant tokiai situacijai, Lietuvos verslas negali prisitaikyti prie kintančių turistų poreikių, kurti šiuolaikinių paslaugų ar jų naudojimo metodų ar įgyti pranašumą prieš kaimynines valstybes.

Turizmas yra kompleksinė ekonominė ir socialinė veikla, kurios poveikis regionų ekonomikos augimui, užimtumui ir darniam vystymuisi socialiniu bei aplinkos požiūriu yra įvairialypis ir kuria prisidedama prie šalies vertybių ir kultūros paveldo išsaugojimo ir propagavimo. Turizmo ekosistemos vertės grandinės yra sudėtingos. Turizmas iš esmės yra horizontalioji veikla, kuri priklauso nuo kelių sektorių ir daro jiems poveikį, o turizmo pramonės sėkmė priklauso nuo jų sinergijos ir tvirtos tarpusavio sąveikos. Vertės grandinių sutrikimai gali lemti didelius nuostolius visiems suinteresuotiesiems subjektams. Turizmo ekosistemos suinteresuotieji subjektai ir visi atitinkami jos dalyviai visais lygmenimis turėtų stengtis paspartinti ir įgyvendinti priemones bei veiksmus, kuriais užtikrinamas didesnis ekosistemos tvarumas ir mažinamas jos poveikis aplinkai, didinamas atsparumas krizėms.

Lietuvoje mažai suprantamas teigiamas darnaus ir atsakingo turizmo indėlis tausojant gamtos, socialinius ir kultūros išteklius ir užtikrinant vietos bendruomenių gerovę, ypač mažiau išsivysčiusių vietovių bendruomenių ir bendruomenių, kuriose vyksta struktūriniai pokyčiai. Būtina pereiti prie kolektyvinio ir tinkamai koordinuojamo reagavimo į dabartinę pandemiją ir galimas būsimas krizes (pandemines ar kitas) laikantis bendro darnaus požiūrio, stiprinant bendradarbiavimą ir koordinavimą. Pavyzdžiui, 2017 m. vos 65 proc. Lietuvos smulkių ir vidutinių įmonių vykdė išteklių valdymo priemones, kai ES tokių įmonių buvo 89 proc., o žaliąsias paslaugas ar produktus siūlė 19 proc. šalies ir 25 proc. ES įmonių.¹⁰²

Nevykdomi kurortologiniai tyrimai nacionaliniu lygiu. Lietuvos kurortai pasižymi natūralių gamtinių veiksnių, išteklių gausa – šie gamtiniai veiksniai (mineralinis vanduo, geoterminis vanduo, gydomasis purvas, klimatas) unikalūs savo savybėmis, chemine sudėtimi, tačiau jų poveikis sveikatai (naudojant pavieniu ar kompleksiskai) nėra įrodytas moksliskai, šiuo metu atliekami tik pavieniai mokslo tiriamieji darbai kurortologijos srityje. Šalia tradicinio kurortinio gydymo kontingento į kurortus gydytis atvyksta vis daugiau praktiškai sveikų, aktyvių visuomenės narių: skirtinga jų apsistojimo trukmė, platesnė geografinė ir kt. Kartu daugėja ir sunkių, reabilitaciniam gydymui atsiunčiamų pacientų. Kurortinėje praktikoje diegiamos naujos technologijos, jai nebūdingos metodikos. Taip pat sparčiai vykstanti globalizacija ir pacientų mobilumo aspektai Lietuvos kurortuose ir kurortinėse teritorijose veikiančias sveikatinimo ir sveikatingumo įstaigas verčia konkuruoti su pažangiausiais Europos sveikatinimo, reabilitacijos centrais. Šiuo metu Lietuvai trūksta gamtinių veiksnių poveikio sveikiems, tačiau ilgalaikį stresą (be kitokio, ir dėl COVID –19 pandemijos) patyrusiems asmenims, tyrimų ir metodinių taikymo rezultatų, stebėsenos sistemos, paslaugų, kurioms naudojami kurortologiniai veiksniai, teisės aktų, kad būtų galima šias paslaugas sertifikuoti. Kurortologinių tyrimų sistemos sukūrimas sudarytų palankias prielaidas plėtoti sveikatos turizmą Lietuvoje ir būtų naudingas rinkodaros prasme, pristatant mokslu pagrįstas rekomendacijas dėl kurortologinių veiksnių naudojimo.

Turizmo sektoriaus sėkmė labai priklauso nuo aukšto turizmo srities personalo profesinio ir kvalifikacijos lygio – kelionių ir turizmo profesionalai turi įrodyti savo vertę klientams, kad įtikintų juos mokėti už jų paslaugas ir sustiprintų lojalumą bendradarbiauti ateityje; kokybiško švietimo ir įgūdžių ugdymo daugiausia dėmesio skiriant jaunimui, lygioms galimybėms ir lyčių lygybei, tačiau nepamirštant ir mokymosi visą gyvenimą procesų bei išteklių; skatinamų studentų ir specialistų mainų, taip pat turizmo profesijų atstovų mokymosi ir kompetencijų bei skaitmeninių įgūdžių įgijimo visais lygmenimis; pasitelkiant viešojo ir privačiojo sektorių partnerystę, turėtų būti tęsiamas šiuo metu taikomas turizmo įgūdžių tobulinimas. Tačiau apgyvendinimo ir maitinimo paslaugų sektoriaus patrauklumą mažina tai, kad šioje veikloje dirbančiųjų vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis 2020 m. sumažėjo 1,7 proc., kai visoje šalyje vidutiniškai augo 9,1 proc. Tai lemia, kad dirbti sektoriaus įmonėse dažniau renkasi mažesnę patirtį ir motyvaciją turintys

¹⁰² European Commission, 2018 SBA fact sheet - Lithuania, p. 15.

darbuotojai, o darbdaviai neturi galimybių investuoti į jų kompetencijų kėlimą.

Kalbant apie pačius turizmo paslaugų teikėjus, tarp jų didžiąją dalį sudaro ypač smulkus ir smulkus verslas. Vos keletą darbuotojų turintys ūkio subjektai negali efektyviai naudotis teisinėmis, rinkodaros ir kitomis paslaugomis, todėl mažėja jų nekonkurencingumas, nepasiekiamas potenciali ekonominė grąža, nekuriamos prielaidos dalytis kaštais ir kurti didesnę socialinę vertę bendruomenėms. Nors Lietuvoje veikia per dvi dešimtys turizmo paslaugų teikėjų susivienijimų (asociacijų, sąjungų), tačiau dauguma jų vienija vos po keletą narių, yra labai mažos aprėpties, tad minėtus tikslus gali pasiekti tik iš dalies.

Apibendrinant yra šie pagrindiniai problemos priežastį lemiantys veiksniai:

- nepakankami informaciniai ir komunikaciniai Lietuvos gyventojų įgūdžiai;
- nepakankamas turizmo inovacijų diegimas ir jų supratimas;
- neišvystytas klasterinis bendradarbiavimas (turizmo sektoriaus subjektai maži ir nebendradarja tarpusavyje);
- trūksta motyvuotų ir tinkamą kompetenciją turinčių darbuotojų turizmo paslaugų sektoriuje;
- nepakankamas darnios plėtros principų taikymas.

11.3. Trūksta turizmui pritaikytos infrastruktūros.

Lietuvos pakilimas pagal Pasaulio ekonomikos forumo sudaromo Kelionių ir turizmo konkurencingumo indekso (KTKI) vertinimą per pastaruosius kelerius metus didžiąja dalimi pasiektas dėl pastarąjį laikotarpį vykdytų palyginti didelio masto ES struktūrinių fondų ir privačių investicijų į turizmo paslaugų infrastruktūrą. Panašu, kad pereiname į kitą vystymosi etapą, kur jau reikia galvoti ne apie bendrą infrastruktūros plėtrą, bet apie poreikį šalinti sparčios plėtros metu atsiradusias spragas ir vis dar išlikusias kliūtis, siekiant didesnio turizmo paslaugų infrastruktūros prieinamumo ir geresnės vartotojų patirties („kompleksiškumo“). Įvertinus Lietuvos ūkio sektorių finansavimą po 2020 metų, išskirtos keturios tokių spragų ir kliūčių grupės, kurios neleidžia išnaudoti turimų išteklių potencialo¹⁰³:

1. turizmo paslaugų infrastruktūros spragos jau plėtojamose turistų lankytinose vietose ir maršrutuose (pvz., neištisi dviračių takai, trūksta paslaugų šalia restauruotų paveldo objektų);
2. prioritetinėms turizmo rūšims kritiškai svarbių turizmo infrastruktūros objektų nebuvimas (pvz., konferencijų centro, nacionalinio stadiono ir kt.);
3. bazinės turizmo paslaugų infrastruktūros (pvz., apgyvendinimo, viešųjų WC ir kt.) trūkumas regionuose;
4. žemas turizmo objektų pritaikymo neįgaliesiems ir spec. poreikių turintiems asmenims lygmuo.

Ypatingas dėmesys atkreiptinas į turizmo paslaugų infrastruktūros regioninio netolygumo problemą: Vilniaus regione ir trijose Vakarų ir vidurio Lietuvos apskrityse (Kauno, Klaipėdos ir Alytaus) sutelkta daugiau kaip 80 proc. visų šalies turistų apgyvendinimo pajėgumų, kurių didžioji dalis koncentruota vos 6-iose savivaldybėse¹⁰⁴. Dėl pandemijos reikšmingai pasikeitus keliavimo kryptims ir ypatumams (išaugo vietinis turizmas ir nuo miestų nutolusių gamtinių vietų lankymas), paslaugų paklausa mažėjo tik Vilniaus regione, Vakarų ir vidurio Lietuvos regione tuo pačiu metu buvo fiksuotas Lietuvos gyventojų nakvynių skaičiaus augimas. Tai rodo, kad tradiciškai populiarios turistų vykimo vietos jau artėja, o tam tikrais laikotarpiais galbūt jau ir viršija savo pajėgumų ribas, todėl daromas neigiamas poveikis aplinkai ir blogėja vartotojų patirties kokybė, taigi – kyla grėsmė turizmo tvarumui. Atsižvelgiant į tai, reikalinga infrastruktūra ir paslaugos, kurios padėtų tolygiau paskirstyti lankytojų srautus pagal laiką (sezoniškumo mažinimas) ir erdvę

¹⁰³ Lietuvos ūkio sektorių finansavimo po 2020 metų vertinimas. Galutinė ataskaita. UAB „PricewaterhouseCoopers“, UAB „ESTEP Vilnius“ 2019 m. birželio 14 d.

¹⁰⁴ <https://vytat.lt/vartojimo-paslaugos/turizmo-paslaugos/turizmo-paslaugu-teikejai/128>.

(regioninė sanglauda).

Kai kurie regionai ir vietovės iki šiol nebuvo atpažinę savo potencialo, todėl menkai investavo į lankytojų infrastruktūrą bei paslaugas¹⁰⁵. Regionuose, visų pirma, trūksta vietinės iniciatyvos, kūrybiškumo ir bendradarbiavimo, o bendrai visai šaliai būdingos duomenų ir valdymo problemos ten dar didesnės, pvz., dėl mažo apgyvendinimo įstaigų skaičiaus vietinių turistų vartojimas tokiose savivaldybėse yra nežinomas. Tai apsunkina turizmo valdymą ir neskatina politinės diskusijos bei sprendimų. Tai patvirtina ir Lietuvos turistinių vietovių patrauklumo vertinimo tyrimas, atliktas 2020 m. (tyrimo vykdytojas UAB BERENT Research Baltic, užsakovas VŠĮ Keliauk Lietuvoje) ir 2021 m. viešosios įstaigos „Keliauk Lietuvoje“ infrastruktūros Lietuvoje apžvalgos pagal turistinių objektų kategorijas atlikto tyrimo duomenys.

Viena to priežasčių – savalaikės turizmo statistikos ir rėmimosi ja trūkumas. Pagal dabartinį teisinį reguliavimą, Lietuvos statistikos departamentas apgyvendinimo įstaigų pateikiamus duomenis ir apibendrina praėjus porai mėnesių nuo ketvirčio pabaigos, o metinius duomenis – net po 8 mėnesių. Tokie vėluojantys duomenys stabdo verslo plėtrą ir neleidžia priimti svarbių sprendimų realiuoju laiku. Tuo tarpu lankytoju apskaita objektuose, kur nėra parduodami bilietai, apskritai nėra vykdoma – tik dalyje jų vykdomos apytikslės apklausos, skaičiavimai iš nuotraukų ir kiti visiškai netikslūs metodai. Likusioje, didžiojoje, dalyje objektų net ir tokie metodai yra netaikomi, todėl negali būti įvertinamas naujų paslaugų teikimo šiuose objektuose ar šalia jų teikimo potencialas.

Iki COVID-19 pandemijos Vilniuje kasmet vykdavo apie 600 tarptautinių renginių, kurių bendra ekonominė vertė siekė 57 mln. eurų. Absoliuti dauguma šių renginių buvo maži (iki 100 žmonių). Vienas didelis renginys vidutiniškai šaliai atneša 800 tūkst. eurų ekonominės vertės: ji sukurama per sumokamus mokesčius, šalyje išleidžiamus pinigus (viešbučiams, restoranams, taksi, prekybos centruose, ekskursijoms ir t. t.). Nors pandemija sustabdė šio sektoriaus plėtrą, tačiau susitikimų poreikis nedingo ir Vilnius ar kita Lietuvos vietovė dar gali užimti regione likusią didelių konferencijų (kuriose galėtų dalyvauti 1000 ir daugiau dalyvių) organizavimo nišą. Jo užėmimas dešimtis kartų padidintų verslo turistų ir dalykinių kelionių skaičių ir taip prisidėtų prie pridėtinės vertės dalies (BVP) didinimo šalies ekonomikai. Deja, tokių iniciatyvų taip pat nėra ir iš verslo, nors viešojoje erdvėje jis ne kartą yra išreiškęs poreikį ir greitą atsiperkamumą.

Pasaulyje kasmet vis daugiau keliauja asmenų, turinčių negalią ar specialiųjų poreikių. Prognozuojama, kad šių turistų skaičiaus augimas pasieks daugiau kaip 20 proc. per metus. Todėl siekiant, kad tokie asmenys pasirinktų Lietuvą, kaip saugią ir draugišką šalį neįgaliams ar turintiems spec. poreikių asmenims, taip pat didinant turizmo sektoriaus konkurencingumą, svarbu siekti, kad turistų lankomi objektai ir turistams teikiamos paslaugos būtų pritaikytos ir siūlomos jiems visiems, atsižvelgiant į jų fizinės galimybes, negalią ar amžių, tai yra specialiųjų poreikių turintiems asmenims, šeimoms su mažais vaikais, senyviems žmonėms ir panašiai. Todėl tikslinga nustatyti ir kontroliuoti, kad turizmo objektuose būtų įrengta specialioji infrastruktūra, numatytas atitinkamas aptarnavimas (specialiai mokytas personalas, gestų kalbos vertėjai, aprašymai Brailio raštu), organizuojamos veiklos ir ekspozicijos, pritaikytos specialiųjų poreikių turintiems asmenims.

11.4. Mažas Lietuvos, kaip patrauklios turizmo šalies, žinomumas užsienyje.

2015–2019 metais turizmo sektorius Lietuvoje nuosekliai augo, tačiau potencialo neišnaudojo: 2019 m. Lietuvą aplankė 1,937 mln. užsienio turistų, Latviją – 1,9 mln., Estiją – 2,3 mln. Atitinkamai 2020 m. – 0,512 mln. Lietuvoje, 0,715 mln. Latvijoje ir 0,676 mln. Estijoje.

¹⁰⁵ Inovacijų skleidimo trukdžių naujausioje analizėje, įskaitant skaitmeninimą (Justė Rakšytė-Hoimian, et al.) pabrėžiama, kad verslumo lygis Lietuvos regionuose smarkiai skiriasi – „versliausios didžiųjų miestų ir kurortų savivaldybės, tačiau pasienio regionuose verslumo lygis žemas, jaučiamas kompetencijų, reikalingų verslo pradžiai, trūkumas“ (UAB „Visionary Analytics“ 2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programos 3 prioriteto „Smulkiojo ir vidutinio verslo konkurencingumo skatinimas“ poveikio vertinimas, 2019 m. liepa, cit. pagal Justė Rakšytė-Hoimian, et al.).

2015–2016 m. dar naudotą logotipą „Drąsi šalis“ pakeitus nauju turizmo prekės ženklu „Lithuania. Real is beautiful“ (vietiniams turistams – „Lietuva. O čia ar buvai?“) prasidėjo naujas Lietuvos, kaip patrauklios turizmo krypties, pozicionavimo etapas. „Lithuania. Real is beautiful“ prekės ženklo vertybės tapo prioritetinės įgyvendinant efektyvias turizmo rinkodaros kampanijas atvykstamojo turizmo rinkose. Tačiau strateginis šalies įvaizdžio formavimas nebuvo vykdomas ir neleido Lietuvai pasiekti aukštesnių rezultatų.

Nepaisant teigiamų permainų Lietuvos turizmo skatinimo srityje, vykdamas rinkodarą iš ES struktūrinių fondų lėšų, finansavimui buvo taikomi konkretūs apribojimai bei draudimai, todėl finansuota tik dalis turizmo produktų rinkodaros. Šios sąlygos trukdė ir iki šiol trukdo kurti visapusiškas turizmo paslaugas, produktus, juos viešinti, skatinti turistus jais naudotis.

2020 m. Vyriausybė patvirtino Lietuvos pristatymo užsienyje 2020–2030 m. strategiją. Įvertinus Lietuvos prekės ženklo analizę, Lietuvos įvaizdžio dimensijų vertinimo užsienyje analizę, Žinomumo ir reputacijos tyrimą ir viską sujungiančią SSGG analizę, taip pat išvalgas, gautas ekspertinių diskusijų metu, konstatuota, kad Lietuvos įvaizdis turi tris esminius iššūkius:

- mažas šalies žinomumas;
- ekonominę pažangą lėtinantis dabartinis įvaizdis;
- vientisos istorijos ir tarpinstitucinio veiklų koordinavimo modelio trūkumas.

Šie trys iššūkiai kelia grėsmę efektyviam šalies turizmo objektų pristatymui, kadangi rinkodaroje reikalinga ne tik kurti nuotaiką ar akcentuoti vertę, bet ir pristatyti Lietuvą kaip saugią, išsivysčiusią, unikalią, paveldu turtingą šalį, jos geografinę vietą, kitus geopolitinius, ekonominius, veiksmus, bazinius istorinius faktus.

Ši priežastis taip pat siejasi su 1.6 uždavinio 5.6 priežastimi, 1.11 uždavinio 10.4 priežastimi, 1.15 uždavinio 12.3 priežastimi.

11.5. Prastas Lietuvos pasiekiamumas ir regionų junglumas.

Priežastis sprendžiama per Lietuvos Respublikos susisiekimo ministerijos Susisiekimo plėtros programą, todėl čia plačiau neanalizuojama.

NPP uždavinys, kodas ir pavadinimas:

1.15 uždavinys. Gerinti aukštos ir vidutinės pridėtinės vertės ekonomikos sektorių žmoniškųjų išteklių poreikio tenkinimą.

12 problema – Lietuvos darbo rinkoje nuolat išskyla trumpos, vidutinės ir ilgos perspektyvos kvalifikuotų specialistų poreikis (trūkumas).

2020 m. atlikta analizė¹⁰⁶ parodė, kad 2015–2019 m. laikotarpiu Lietuva išliko B tipo regionu, kuriame kuriamos darbo vietos daugiausia didesnę automatizacijos riziką patiriančiose profesinės veiklos srityse. Tai suponuoja augančias rizikas, kad Lietuvoje tiek ES, tiek vidaus regionų atžvilgiu gali didėti integralaus augimo skirtumai.

Įmonėms trūksta iniciatyvos sprendžiant, kaip geriau integruoti naujas technologijų žinias ir greitai atnaujinti darbo jėgos kompetencijas, diegti naujus verslo modelius, valdyti naujus gamybos procesus, sistemas. Lietuvos pramonės įmonėms trūksta žiedinės ekonomikos, žinioms imlių ir kuriančių aukštesnės pridėtinės vertės naujas ar transformuojančių esamas darbo vietas specialistų (pvz., ekologijos inžinierių).

Šiuolaikiniam verslui ir pramonei nepakanka sisteminiu požiūriu grįstų aplinkos inžinerijos kompetencijų, kurios leistų kurti ir valdyti gamybos ir tiekimo sistemas viso ciklo metu (nuo medžiagų išgavimo iki atliekų sutvarkymo). Aplinkos inžinerijos kompetencijų trūkumas pramonės sektoriuje neužtikrina efektyvaus išteklių naudojimo, pramonės dermės ir rizikų valdymo, atsižvelgiant į pramonės vykdomos veiklos ir ekosistemų darną, kuriant išteklių atgavimo ir taršos mažinimo technologijas Žiedinės ekonomikos kontekste.

¹⁰⁶ ISM Vadybos ir ekonomikos universiteto studija „Našumo, užimtumo ir integralaus augimo sprendimai“, internetinė prieiga: https://www.ism.lt/wp-content/uploads/2020/09/ism_ataskaita.pdf.

Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis,¹⁰⁷ 2019 m. pabaigoje darbuotojų trūkumą, kaip veiklą ribojantį veiksnį, nurodė 17 proc. paslaugų įmonių, 14 proc. pramonės įmonių, 20 proc. prekybos įmonių ir 28 proc. statybos sektoriaus įmonių. Nedarbo lygiui esant per 6 proc., tokios tendencijos sietinos su tam tikros reikiamos kvalifikacijos darbo jėgos trūkumu rinkoje.

Lietuvai pereinant prie pažangiomis technologijomis, mokslo žiniomis ir inovacijomis grįstos ekonomikos, atsirado priemonių, kurios skatintų įmones investuoti į tokiai ekonomikai reikalingus įgūdžius, pačius darbuotojus rodyti iniciatyvą dalyvauti kompetencijų įgijimo ir tobulinimo veiklose, poreikis. Palyginti su dauguma ES šalių, Lietuvos įmonės mažai investuoja į savo darbuotojų kompetencijas, neprisideda prie mokymų jiems organizavimo. Išryškėjo nuolat veikiančių mechanizmų, sudarančių galimybę įmonių darbuotojams neformalių, ypač vidinių, mokymų būdu įgyti žinių, reikalingų pažangioms technologijoms ir inovacijoms diegti, pramonei perorientuoti į žiedinę ir žaliąją ekonomiką, investicijoms pritraukti, ekonomikai skaitmeninti, verslumui ir eksportui skatinti bei turizmo konkurencingumui didinti, trūkumas. Vienas iš esmingų veiksnių, trukdančių Lietuvos įmonėms pereiti prie inovacijomis ir pažangiomis technologijomis grįstos ekonomikos yra įvairių lygmenų vadovų lyderystės ir vadovavimo įgūdžių stoka. Struktūrinių fondų rėmimo patirtis rodo, kad sunkiausia pritraukti į mokymo veiklas mažų ir vidutinių įmonių darbuotojus. Lietuvos mažųjų įmonių organizuojamų darbuotojų mokymų rodiklis 10,6 proc. mažesnis nei ES vidurkis. Šiuo metu palyginti nedidelė dalis suaugusiųjų dalyvauja mokyme, siekdami pagerinti savo įgūdžius, o tai prisideda prie žemo produktyvumo¹⁰⁸. Ilgainiui didesnis darbuotojų dalyvavimas mokyme gali padėti Lietuvai stiprinti įmonių produktyvumą.

Įmonės susiduria ne tik su finansiniais sunkumais, bet ir su įvairiomis nefinansinėmis problemomis, pvz., kaip identifikuoti darbuotojų mokymosi poreikius, ir pan.

Perėjimas prie pažangiomis technologijomis, mokslo žiniomis ir inovacijomis grįstos ekonomikos lemia ne tik nuolatinio investavimo į įmonių darbuotojų kompetencijas procesus, bet ir reikalauja nuolat atsinaujinančio įgūdžių poreikio nustatymo bei jų pasiūlos neatitikties stebėsenos. Gebėjimų pasiūlos neatitikties darbo rinkos poreikiams stebėseną ir pažangiomis technologijomis ir inovacijomis grįstai ekonomikai reikalingų kompetencijų poreikio prognozavimas nėra pakankamai išplėtoti.

Viena iš galimybių spręsti problemą – pritraukti aukštos kvalifikacijos specialistų iš kitų šalių – vis dar neįsibėgėjo: mažas šalies patrauklumas siekiamiems pritraukti užsienio talentams (112-a vieta pasaulyje pagal užsieniečių įdarbinimo paprastumą „*The Global Competitiveness Report 2019*“ reitinge); trūksta poreikius atitinkančios darbo jėgos (124-a vieta pasaulyje pagal tinkamus įgūdžius turinčių darbuotojų suradimo paprastumą „*The Global Competitiveness Report 2019*“ reitinge); sudėtingos migracijos procedūros (112-a vieta pasaulyje pagal užsieniečių įdarbinimo paprastumą „*The Global Competitiveness Report 2019*“ reitinge).

Siekamas pokytis: žmogiškieji ištekliai pasiūla atitiks paklausą ir pažangios ekonomikos reikalavimus.

Sprendžiama problema ir jos priežastys bendros visai Lietuvos teritorijai (nėra esminių teritorinių (regioninių) skirtumų).

Sprendžiamos problemos priežastys (lygiavertės):

12.1. Nepakankamu lygiu renkama, kaupiama ir analizuojama informacija, sudaranti galimybes nustatyti ir prognozuoti kvalifikuotų specialistų

¹⁰⁷ <https://osp.stat.gov.lt/verslo-tendencijos>.

¹⁰⁸ OECD Skills Strategy Lithuania, internetinė prieiga: <https://www.oecd.org/skills/oecd-skills-strategy-lithuania-14deb088-en.htm>.

poreikį bei stebėti jo pokytį trumpoje, vidutinėje ir ilgalaikėje perspektyvoje.

EBPO Lietuvos įgūdžių strategijoje nurodyta, kad Lietuvoje nepakankamai išplėtoti įgūdžių poreikio nustatymo mechanizmai ir pateikta rekomendacija tęsti įgūdžių poreikio prognozavimo tobulinimą.¹⁰⁹

Tarptautinio migracijos politikos plėtros centro (ICMPD) kartu su EK Struktūrinių reformų rėmimo generaliniu direktoratu (DG REFORM) 2020 m. atliktoje analizėje apie Lietuvos situaciją pritraukiant, išlaikant ir integruojant talentus (toliau – ICMPD analizė¹¹⁰) nustatyta, kad Lietuvos talentų ir migracijos politika ne visada atitinka darbo rinkos poreikius ir kad siekiant geresnių rezultatų Lietuvai reikalinga vystyti nuoseklią, nacionalinius strateginius tikslus atitinkančią talentų politiką, į procesus įtraukiant ir suinteresuotąsias šalis.

Trūksta priemonių, kurios tyrimais padėtų nustatyti pažangiai ir inovacijomis grįstai ekonomikai reikalingų įgūdžių poreikį, tikslinius ekonomikos sektorius ir stebėti rinkoje esančių įgūdžių neatitikimą ekonomikos poreikiams. Pasigendama talentų ir reikiamos kvalifikacijos specialistų poreikio nustatymo, sudarančio galimybę nustatyti specialistų, kurių paklausos negali patenkinti švietimo sistema trumpuoju laikotarpiu, poreikį, ir rengti jų pritraukimo į Lietuvos ekonomiką iš užsienio priemones.

Pradėtus žmoniškųjų išteklių poreikio Lietuvoje stebėsenos ir prognozavimo sistemos kūrimo darbus, Lietuvai pereinant prie pažangios ekonomikos, reikia tęsti naujomis kryptimis ir pritaikyti naujoms tikslinėms grupėms, sudarant galimybę panaudoti jų rezultatus politikos formavimui, nes:

- neišnaudojamos valstybės skaitmeninės infrastruktūros galimybės – duomenų registrai ir informacinės sistemos, kuriose kaupiama ir apdorojama informacija, leidžianti nustatyti kvalifikuotų specialistų poreikį ir stebėti jo pokytį trumpoje, vidutinėje ir ilgoje perspektyvoje. Dabartinės žmoniškųjų išteklių prognozavimo sistemos priemonės dėl duomenų ir jų įveiklinimo mechanizmo stokos nėra pakankamos iš užsienio pritraukiamų talentų poreikiui nustatyti ir stebėsenai. Nėra žinoma, kiek specialistų, gavusių nacionalines vizas ar leidimus laikinai gyventi, lieka Lietuvoje, ar jie dirba pagal išsilavinimą, kokį gauna atlyginimą ir pan.;
- trūksta mechanizmo, leidžiančio išnaudoti žmoniškųjų išteklių poreikio prognozavimo ir stebėsenos sistemos rezultatus formuojant žmoniškųjų išteklių politiką ir ją įgyvendinti. Nėra reguliaraus trumpojo, vidutinio ir ilgalaikio tikslinių ekonomikos sektorių ir specialistų poreikio nustatymo, prognozavimo ir jo pokyčio stebėjimo metodikų, tikslinių užsienio rinkų (regionų, šalių), iš kurių būtų galima prisitraukti reikiamus specialistus, nustatymo metodikų, jų pagrindu rengiamų rekomendacijų dėl tinkamiausių šiems specialistams parengti ar pritraukti bei išlaikyti priemonių, ekosistemos gerinimo poreikių. Nėra analitikų grupės (angl. „think-tank“), kuri nuolat užtikrintų informacijos apie kvalifikuotų specialistų poreikį generavimą ir jos teikimą strateginius sprendimus priimančioms valstybės institucijoms. Nepakankami instituciniai gebėjimai žmoniškųjų išteklių poreikio prognozavimo ir stebėsenos instrumentus naudoti kuriant ir įgyvendinant tikslines priemones, skirtas didinti žmoniškuosius išteklius tiksliniuose ekonomikos sektoriuose;
- pasigendama įstatyminio lygmens reglamentavimo, nustatančio bazines nuostatas talentų pritraukimo ir žmoniškųjų išteklių plėtros srityje. Skirtingos institucijos yra atsakingos už skirtingas žmoniškųjų išteklių sritis, įskaitant užsienio specialistų (talentų) pritraukimą, integravimą ir išlaikymą, žmoniškųjų išteklių politika yra fragmentuota, nėra vienos institucijos, kuri visas šias sritis galėtų sujungti ir valdyti, trūksta galimybių formuoti nustatytus poreikius atitinkančią žmoniškųjų išteklių politiką ir ją įgyvendinti, kuriant tikslines priemones reikiamiems specialistams parengti arba pritraukti ir išlaikyti.

¹⁰⁹ žr. 111 išnašą.

¹¹⁰ <https://www.icmpd.org/our-work/projects/developing-a-strategy-for-the-implementation-of-a-talent-policy-in-lithuania-talents>.

12.2. Įmonės menkai investuoja į darbuotojų mokymą.

EBPO Lietuvos įgūdžių strategijoje¹¹¹ nurodoma, kad:

- Lietuvoje tik 61,6 proc. įmonių savo darbuotojams organizuoja mokymą tęstinio profesinio mokymo arba mokymo darbo vietoje būdu arba neformalųjį švietimą. Tai yra žemiau nei ES (70,5 proc.), taip pat Estijos (86,1 proc.) ir Latvijos (99,9 proc.) vidurkis;
- mažai dalyvių iš mažų įmonių (10–49 darbuotojai), nors šios įmonės labai svarbios ekonomikoje. Mažos įmonės teikia mokymus 10,6 proc. mažiau nei ES vidurkis, o didžiosios įmonės (daugiau nei 250 darbuotojų) teikia tokius mokymus 1,2 proc. daugiau nei ES vidurkis. Tai yra gana problemiška, kadangi Lietuvos MVĮ ekonomikoje turi daug daugiau įtakos nei kitose ES šalyse. 2017 m. MVĮ sukūrė 68,5 proc. pridėtinės vertės ir 76,1 proc. užimtumo, palyginti su atitinkamais ES vidurkiais – 56,8 proc. ir 66,4 proc.

Viena svarbiausių žemo įmonių investavimo į darbuotojų mokymus priežasčių – žema darbdavių ir pačių darbuotojų motyvacija organizuoti ir dalyvauti kompetencijų įgijimo ar tobulinimo veiklose. Kita – itin menkas darbuotojų turimų įgūdžių panaudojimo įmonių veikloje lygis, susijęs su nepakankamu efektyvių darbo vietų praktikų (angl. „High performance workplace practice“) paplitimu įmonėse.

Trūksta priemonių, kurios suinteresuotų ir darbuotojus, ir darbdavius – vienus organizuoti mokymus, o kitus – dalyvauti: nėra sukurtos darbo vietoje įgyjamos meistriškumo pripažinimo sistemos ir nėra galimybės susieti jos su įmonių darbo apmokėjimo sistemomis; Lietuvos įmonėse pasigendama inovatyvių mokymo darbo vietoje būdų; kaip nurodoma EBPO Lietuvos įgūdžių strategijoje, daugelis įmonių Lietuvoje neturi galimybės įvertinti savo mokymo poreikių arba neturi parengtų mokymo planų (tai pasakytina apie didelę dalį įmonių Lietuvoje, ypač MVĮ). Nėra finansiškai tvaraus ir ilgalaikio įmonių darbuotojų kompetencijų užtikrinimo mechanizmo, grįsto kaštų pasidalijimo principu bei ekonominės veiklos sektorių įmonių solidarumu remiant darbuotojų mokymą ir sukuriančio paskatas tiems darbdaviams, kurie tiesiogiai organizuoja, dalyvauja bei finansuoja savo darbuotojų kompetencijų didinimo veiklas. Nėra sukurta įmonių darbuotojų mokymo iniciatyvų inovatyvių rėmimo būdų. Nėra skatinami pažangūs į rezultatą orientuotų mokymų rėmimo modeliai. Taip pat nėra sukurta mokymo darbo vietoje kokybės užtikrinimo sistema. Siekiant užtikrinti sklandų perėjimą prie pažangios ekonomikos, būtinos priemonės, skatinančios įmones investuoti į įgūdžius ir žinias, reikalingas pažangioms technologijoms ir inovacijoms diegti, pramonei perorientuoti į žiedinę ir žaliąją ekonomiką, investicijoms pritraukti, ekonomikai skaitmeninti, verslumui ir eksportui skatinti.

Svarbus veiksnys, trukdantis Lietuvos įmonėms pereiti prie inovacijomis ir pažangiomis technologijomis grįstos ekonomikos – įvairių lygmenų vadovų lyderystės ir vadovavimo įgūdžių stoka. Per pastaruosius 12 mėnesių 62 proc. Lietuvos įmonių vadovų dalyvavo formaliojo ir neformaliojo suaugusiųjų švietimo ir mokymo programose, palyginti su 67 proc. visoje EBPO¹¹².

Nedidelio įmonių įsitraukimo į darbuotojų mokymą ir žemo darbuotojų dalyvavimo mokymėsi problema išlieka jau kelerius metus. Atsižvelgdama į tai, EK rekomendavo Lietuvai spręsti įgūdžių trūkumą taikant suaugusiųjų mokymosi priemones; gerinti švietimo ir mokymo sistemos, įskaitant suaugusiųjų mokymąsi, kokybę, veiksmingumą ir atitiktį darbo rinkos poreikiams; gerinti visų švietimo ir mokymo sistemos lygmenų, įskaitant suaugusiųjų mokymąsi, kokybę ir didinti jų efektyvumą, taip pat skatinti įgūdžių tobulinimą.

12.3. Nėra sisteminių teisinių, finansinių ir administracinių sąlygų aukštos pridėtinės vertės sektorių darbo vietoms reikiamų kvalifikacijų specialistų iš užsienio šalių pritraukimui, jų integracijai ir išlaikymui.

Kadangi Lietuvoje specialistų iš užsienio pritraukimu, priėmimu ir integracija užsiima skirtingos institucijos ir subjektai, ši veikla fragmentuota, nėra sisteminio pobūdžio priemonių, skirtų šių specialistų paieškai, pritraukimui ir integravimui. Reikalinga sukurti mechanizmus, leidžiančius kurti ir pasirinkti

¹¹¹ žr. 111 išnašą.

¹¹² žr. 111 išnašą.

priemonės bei kitus veiksmus, talentų ekosistemos gerinimo iniciatyvas remiantis poreikių nustatymo, prognozavimo ir pokyčio stebėjimo duomenimis bei nustatytais strateginiais tikslais, tiksliniais ekonomikos sektoriais ir tikslinėmis rinkomis (regionais, šalimis). Taip pat nėra konkrečiai į tikslinius reikiamos kvalifikacijos specialistus (jų grupes) orientuotų pritraukimo ir jų išlaikymo (integracijos) priemonių (t. y., atsižvelgiant į konkrečius šių specialistų poreikius, geriausius būdus juos pritraukti ir išlaikyti), sistemiško regionų ir savivaldybių bei įvairių suinteresuotųjų pusių įtraukimo.

Nepakankamai lanksčios migracijos procedūros, spartesnių procedūrų (angl. „fast-track“) kvalifikuotiems specialistams, kurių poreikis yra nustatytas, trūkumas. Remiantis ICMPD analize¹¹³ apie Lietuvos situaciją pritraukiant, išlaikant ir integruojant talentus, išskirti šie pagrindiniai migracijos procedūrų iššūkiai: būtini sisteminiai teisinių imigraciją reglamentuojančių mechanizmų pokyčiai; Lietuvos talentų ir migracijos politika ne visada atitinka darbo rinkos poreikių, teisinis reglamentavimas išlieka palyginti griežtas, o sudėtingos administracinės procedūros gali atgrasyti talentus pasirinkti Lietuvą kaip karjeros kūrimo šalį. Užsieniečiams gana sudėtinga susigaudyti Lietuvos teisės aktuose, reglamentuojančiuose įvairius leidimų laikinai gyventi ar nacionalinių vizų išdavimo pagrindus, terminus, kyla problemų dėl informacijos pateikimo užsienio kalbomis, informacija yra pateikiama skirtingose institucijose skirtingais būdais. Todėl būtina paprastinti migracijos procedūras aukštos profesinės kvalifikacijos specialistams ir sudaryti galimybes efektyviai pritraukti strategiškai svarbius reikiamos kvalifikacijos specialistus, sukurti aiškią vizų ar leidimo gyventi gavimo sistemą, šią informaciją pateikti vieno langelio principu, sudaryti galimybes pasiekti visą būtiną informaciją užsienio kalbomis.

Lietuvos, kaip patrauklios šalies kvalifikuotiems specialistams atvykti, įvaizdžio trūkumas. Šiuo metu bendras Lietuvos žinomumas užsienyje gerėja menkai ar net prastėja (Užsienio reikalų ministerijos 2018 m. atliktos užsienio lietuvių apklausos duomenimis, 56 proc. apklaustųjų manė, kad Lietuva vis geriau žinoma jų buvimo valstybėje, 41 proc. – žinomumas išlieka toks pat, 3 proc. – žinomumas mažėja). Lietuvą karjerai kol kas dažniau renkasi žemos kvalifikacijos specialistai (net 79 proc. atvykusių specialistų dirba aukštojo išsilavinimo nereikalaujantį darbą, MOSTA (dab. STRATA), 2019 m.), o po studijų čia dirbti ir gyventi lieka vos 7 proc. užsienio studentų (MOSTA (dab. STRATA), 2017 m.). Trūksta priemonių, padedančių viešinti Lietuvoje esančias patrauklias darbo galimybes ir pažangius darbdavius, į tokį Lietuvos žinomumo didinimą įtraukti platesnį subjektų ratą, įskaitant verslą bei Lietuvoje gyvenančius ar gyvenusius užsienio specialistus bei taip pritraukti į Lietuvą užsienyje gyvenančius aukštos kvalifikacijos specialistus (Lietuvos ir užsienio šalių piliečius), kurie prisidėtų prie aukštos pridėtinės vertės ekonomikos augimo Lietuvoje.

Nepanaudojamos užsienio studentų, kaip potencialių reikiamos kvalifikacijos specialistų, pritraukimo į Lietuvai aktualias studijų programas, skatinančias įsidarbinti aukštos pridėtinės vertės sektoriuose, galimybės. Trūksta iniciatyvų, skirtų pritraukti užsienio studentus studijuoti Lietuvoje IRT ir gyvybės mokslų srityse, tame tarpe panaudojant galimybę gauti dvigubus Lietuvos ir kitos šalies universiteto diplomus bei sudarant skatinimo priemones jiems likti Lietuvoje pabaigus studijas. Lietuva užsienio studentų pritraukia mažiau nei kitos ES valstybės narės. 2017 m. užsienio studentai iš ES ir ne ES valstybių tesudarė 5 proc. visų Lietuvos studentų tretinio lygio mokslo institucijose, palyginti su 9 proc. Estijoje, 8 proc. Latvijoje ir 8.4 proc. vidurkiu visoje ES. Tačiau ši gyventojų grupė per pastaruosius metus gerokai išaugo: 2018 m. į Lietuvos aukštąsias mokyklas įstojo 6 300 užsienio studentų, o 2013 m. įstojo tik 3 915. Vis dėlto, nors užsienio studentų skaičius padidėjo, tik nedidelė jų dalis pasilieka Lietuvoje po studijų baigimo (7 proc. studentų 2014–2016 m.). Kadangi studentų pritraukimo kampanijas dažniausiai rengia pačios mokymo institucijos, sprendamos kokias programas reklamuos, nėra bendros strategijos, skatinančios pritraukti bei išlaikyti užsienio studentus. To pasekmė – siekis pritraukti užsienio studentus gali neatitikti Lietuvos dabartinių arba ateities darbo rinkos poreikių ir strateginių tikslų, potencialiai eikvojant finansinę paramą ar kitas strategines viešojo sektoriaus priemones. Metodų

¹¹³ žr. 113 išnašą.

suderinimo trūkumas taip pat gali pakenkti ir talentams išlaikyti skirtoms priemonėms. Mokymo institucijos labiausiai rūpinasi studentų pritraukimu, tačiau integracijai skiriama daug mažiau dėmesio. Tai apsunkina studentų įsikūrimo procesą studijų metu arba jas baigus. Parama priėmimui ir integracijai, įskaitant ir integraciją darbo rinką, išlieka ribota, įsikurdami šalyje studentai susiduria su įvairiais iššūkiais: diskriminacija nuomojantis būstą, kultūrinėmis, socialinėmis ir kalbinėmis kliūtimis, kylančiomis iš užsienio studentų atskirties, tik jiems taikomų atskirų programų, tik jų organizacijų, tinklų ir netgi gyvenamųjų kvartalų. Atitinkamai nepavykus integruotis, sukurti ryšių, padedančių įsitraukti į darbo rinką, studentai nėra linkę likti po studijų Lietuvoje ir čia įsidarbinti. Taip pat trūksta ir priemonių, skatinančių tikslines studijas baigusius užsienio studentus likti šalyje ir dirbti šiuose sektoriuose.

Reikiamos kvalifikacijos užsienio specialistų pritraukimui ir užsienio studentų integravimui į darbo rinką Lietuvoje taip pat svarbu ir darbdavių pasirengimas tarptautinei samdai. ICMPD analizės¹¹⁴ duomenimis, Lietuvoje pastebimas įmonių, ypač MVI, nenoras įdarbinti užsienio specialistus, kuris siejamas su stereotipais ar turima maža tarptautinės samdos patirtimi. 2020 m. programos „Work in Lithuania“ atliktos partnerių įmonių apklausos duomenimis, dauguma įmonių partnerių be komplikuočių migracijos procedūrų susiduria ir su tokiais tarptautinę samdą mažinančiais veiksniais kaip susistemintos informacijos, konsultacijų, edukacijos tarptautinės samdos klausimais trūkumu, aktyvios specialistų užsienio rinkose paieškos ir pritraukimo strategijos nebuvimu, personalo, išmanančio tarptautinės samdos klausimus ar aktualias užsienio rinkas, jose vyraujančius atlyginimus, trūkumu bei kultūriniu įmonių nepasiruošimu priimti užsienio specialistus (kalbos barjeras ir nepritaikyti vidiniai darbo procesai ir komunikacija). Šiuo metu vykdomos tik pavienės iniciatyvos, tokios kaip programos „Work in Lithuania“ teikiamos įmonių konsultacijos ar VŠĮ „Diversity Development Group“ projektas „DMAIN“ įvairovei darbo aplinkoje didinti. Trūksta sisteminių priemonių spręsti įmonių atvirumo tarptautinei samdai ir pasirengimo dirbti multikultūrinėje aplinkoje klausimus.

Užsieniečiams aptarnauti ir paslaugoms jiems teikti nepritaikyta viešųjų institucijų paslaugų teikimo aplinka – nepakankamai plėtojamos institucijų, vykdančių reikiamos kvalifikacijos specialistų pritraukimo, integracijos ir išlaikymo veiklas, paslaugos įvairiomis užsienio kalbomis ir jų gebėjimai, trūksta elektroninių viešųjų paslaugų, kurios būtų pritaikytos užsieniečiams, nėra organizuojami lietuvių kalbos, kultūros kursai. Užsieniečių integracijai palengvinti trūksta institucijų (tokių kaip *International House*, veikiančios Vilniuje), kad ne tik Vilniuje vieno langelio principu reikiamos kvalifikacijos specialistai ir jų šeimų nariai galėtų ne tik gauti konsultacijas, bet ir atlikti esmines gyvenimo pradžiai Lietuvoje būtinas procedūras, pvz., prisiregistruoti Valstybinėje mokesčių inspekcijoje, „Sodroje“, Valstybinėje ligonių kasoje, atsidaryti banko sąskaitą ar apsidrausti ir kt. Trūksta mentorystės paslaugų, kitų priemonių, siekiant integruoti imigrantus (užsienio specialistus ir užsienio studentus) ir grįžusius Lietuvos piliečius ir jų šeimos narius į visuomeninį, kultūrinį ir socialinį gyvenimą (per socialines, kultūrinės veiklas).

¹¹⁴ žr. 113 išnašą.